

ABITURIENTTIEN ESSEETEKSTIEN
KIELIOPILLINEN JA LEKSIKAALINEN KOHEESIO

Maisterintutkielma
Marianne Kärkkäinen

Jyväskylän yliopisto
Kielten laitos
Suomen kieli
15.4.2013

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty Humanistinen tiedekunta	Laitos – Department Kielten laitos
Tekijä – Author Kärkkäinen Marianne Heidi Kristiina	
Työn nimi – Title Abiturienttien esseetekstien kieliopillinen ja leksikaalinen koheesio	
Oppiaine – Subject Suomen kieli	Työn laji – Level Maisterintutkielma
Aika – Month and year Huhtikuu 2013	Sivumäärä – Number of pages 133 sivua liitteineen
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tutkielmani tavoitteena on selvittää, miten abiturienttien eritasoisissa esseeteksteissä luodaan kieliopillista ja leksikaalista koheesiota. Kieliopillista koheesiota tutkin analysoimalla, miten ja missä määrin eri tasoryhmien esseissä hyödynnetään kieliopillisia koheesiokeinoja, kuten referenssiä, substituutiota, ellipsiä ja kytkentää. Leksikaalista koheesiota tarkastellessani tutkimukseni kohteena on se, millä tavoin eri taitotasojen teksteissä käytetään hyödyksi leksikaalisia sidoskeinoja, esimerkiksi täydellistä ja osittaista toistoa, synonymiaa, yläkäsitteitä, yleissubstantiiveja, merkityskenttiä, vastakohtaisuutta, meronymiaa, hyponymiaa ja parafraseja. Tutkimukseni tarkoituksena on ottaa selvää, miten eri pistemäärän saaneiden kirjoitelmien sidosteisuuden luomistavat eroavat toisistaan. Pohdin myös, mihin lukion kirjoittamisen ohjaamisessa ja sidosteisuuden opetuksessa tulisi suunnata yhä suurempaa huomiota.</p> <p>Tutkimusaineistoni koostuu 26 ylioppilasesseestä, jotka on julkaistu Ylioppilastekstejä 2007–2011 -kokoelmissa. Analysoin esseitä pistemäärittäin ja olen jaotellut ne kolmeen eri kategoriaan: hyviin, keskitasoisiin ja heikkoihin. Tutkimukseni teoreettisena viitekehystenä käytän hyväksi tekstin, kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion sekä koherenssin käsitteitä ja tutkimusmenetelmän tekstilägvistiikkaa.</p> <p>Kieliopillisia sidoskeinoja esiintyy keskitasoisissa teksteissä muita tasoryhmiä enemmän. Keskitasoisille kirjoittajille on myös tyypillistä näennäissidosteisuus. Tavallisia pronomineja sekä pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmiä hyödynnetään eniten keskitasoisissa teksteissä ja tekstuaalisia pronomineja heikoissa esseissä. Proadjektiiveja ja -adverbeja käytetään kaikilla tasoilla hyväksi varsin vähän. Komparaatiota esiintyy eniten keskitasoisissa, toiseksi eniten hyvissä ja vähiten heikoissa esseissä. Substituutiota käytetään kaikkien tasojen teksteissä erittäin vähän. Ellipsiä esiintyy korkeimpien taitotasojen teksteissä jonkin verran heikkoja enemmän. Kytkentä on kaikkien kirjoittajaryhmien suosituin kieliopillinen koheesiokeino. Konjunktiot ovat keskitasoisille kirjoittajille ja konnektiivit hyvätasoisille kirjoittajille leimallisia kytkentäkeinoja. Additiivisia merkityssuhteita hyödynnetään ylimpien tasojen teksteissä heikkoja enemmän. Adversatiiviset ja temporaaliset suhteet ovat ominaisia keskitasoisille kirjoittajille ja kausaaliset heikoille kokeilaille.</p> <p>Täydellisen ja osittaisen toiston käyttö on yleisintä keskitasoisissa kirjoitelmissa. Synonymian hyödyntäminen on tunnusmerkillistä heikoille esseille. Tekstin sidostaminen yläkäsittein ja yleissubstantiivein on luonteenomaista hyvillä teksteillä. Kaikki tasoryhmät tuottavat runsaasti leksikaalista koheesiota merkityskenttien avulla. Mitä korkeampitasoisesta esseestä on kyse, sitä yhtenäisempi, monipuolisempi ja täsmällisempi sen merkityskenttien sanasto on. Vastakohtaisuutta esiintyy eniten keskitasoisissa ja hyponymiaa alimpien tasoryhmien teksteissä. Meronymiaa hyödynnetään aineiston teksteissä erittäin vähän. Mitä alhaisempaa tasoa esseet edustavat, sitä enemmän niissä hyödynnetään parafraseja.</p>	
Asiasanat – Keywords kieliopillinen koheesio, leksikaalinen koheesio, koherenssi, teksti, tekstilägvistiikka	
Säilytyspaikka – Depository Kielten laitos, suomen kieli	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen tausta ja motivointi	1
1.2 Äidinkielen ylioppilaskoe ja sidosteisuuden tutkimuksen traditio	5
1.2.1 Äidinkielen ylioppilaskokeen konteksti	5
1.2.2 Lukiolaisten tekstit sidosteisuuden tutkimuksen kohteena	7
2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	14
2.1 Tutkimuskysymykset ja aineisto	14
2.2 Tutkimusmenetelmä	16
3 TEKSTIN KOHEESIO JA KOHERENSSI	21
3.1 Teksti	21
3.2 Koheesio	22
3.2.1 Kieliopillinen koheesio	24
3.2.2 Leksikaalinen koheesio	35
3.3 Koherenssi	43
4 ESSEETEKSTIEN KIELIOPILLINEN KOHEESIO	47
4.1 Määrällistä tarkastelua	47
4.2 Referenssi	51
4.3 Substituutio	61
4.4 Ellipsi	62
4.5 Kytkenä	66
4.5.1 Kytkenän määrällistä tarkastelua	66
4.5.2 Additiiviset merkityssuhteet	70
4.5.3 Adversatiiviset merkityssuhteet	75
4.5.4 Kausaaliset merkityssuhteet	79
4.5.5 Temporaaliset merkityssuhteet	85
4.5.6 Kontinuaatiivit	87

5 ESSEETEKSTIEN LEKSIKAALINEN KOHEESIO	88
5.1 Sanastollinen toisto	88
5.2 Kollokaatio	101
5.3 Parafraasi	112
6 POHDINTA	115
LÄHTEET	129
LIITE 1	133

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen tausta ja motiivointi

Tekstin perusluonteinen tunnusmerkki, tekstiys, pohjautuu lauseiden tai ilmausten koherenssiin eli semanttis-sisällölliseen yhtenäisyyteen ja koheesioon eli kieliopillis-leksikaaliseen yhteenkuuluvuuteen (Leiwo, Luukka & Nikula 1992: 76). Tekstiyyttä luovat myös tekstin teema- ja informaatorakenne sekä geneerinen rakenne (Halliday & Hasan 1976: 324–327). Koska tekstiys on tärkeä tekstin tunnuspiirre, on odotuksenmukaista, että myös ylioppilasesseen tekstilajilta vaaditaan eheyttä ja sidoksisuutta. Ylioppilastutkintolautakunta määrittelee äidinkielen esseekokeen arviointikriteereissä, että laadukkaan kirjoitelman tulee muodostaa hallittu kokonaisuus ja sen kappaleiden täytyy sidostua luontevasti toisiinsa (Ylioppilastutkintolautakunta 2012: 9). Lukion opetus suunnitelman perusteissa säädetään, miten tekstuaalisten keinojen, kuten viittaussuhteiden ja kytkösten, käyttö sekä tekstin eheyden hiomisen harjoittelu sisältyvät pakollisen ÄI2 Tekstien rakenteita ja merkityksiä -kurssin keskeisiin sisältöihin. Kurssin tavoitteisiin kuuluu, että opiskelija oppii erittelemään tekstin sisältämiä semanttisia suhteita, esimerkiksi temporaalisia, kausaalisia ja kontrastiivisia merkityssuhteita. (LOPS 2003: 34.) Tekstin sidosteisuus on siis merkityksellinen ansiokkaan tekstin ominaisuus, mutta millaisen tekstin kieliopillista ja leksikaalista koheesiota tuottavien tekstuaalisten keinojen varannon ylioppilaskokelaat todellisuudessa hallitsevat?

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten abiturienttien eritasoisiksi arvioituissa esseeteksteissä luodaan kieliopillista ja leksikaalista koheesiota, ja vertailla, kuinka eri taitotasojen kirjoittajien tavat luoda tekstiinsä sidosteisuutta eroavat toisistaan. Tällä tavoin saadaan samalla kuvatuksi, mistä sidosteisuutta koskevista ilmiöistä oppijoiden olisi taitotasonsa parantamiseksi syytä tulla tietoisiksi ja millaiseen sidosteisuuden hallintaan tietyntasoista koesuoritusta tavoittelevan opiskelijan olisi pyrittävä. Tutkimustulosten avulla pyritään myös pohtimaan, millaista tekstin sidosteisuutta arvioijat edellyttävät eritasoisilta kirjoituksilta ja mihin äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien olisi sidosteisuuden opetuksessa suunnattava huomiota.

Tutkimuksen teoreettisena viitekehyksenä käytetään hyödyksi tekstin, koheesion ja koherenssin käsitteitä. Kohesiivisten keinojen käyttöä tutkittaessa kiinnitetään huomiota esseiden kieliopilliseen ja leksikaaliseen sidosteisuuteen. Tutkimuksen aineisto koostuu 26 pohtivasta esseetekstistä, jotka on julkaistu Ylioppilastekstejä 2007, 2008,

2009, 2010 ja 2011 -kokoelmissa. Esseitä tarkastellaan pistemäärittäin niin, että ne on luokiteltu asteikolle heikko, keskitaso ja hyvä. Aineisto käsittää 10 hyvätasoista, 10 keskitasoista ja 6 heikkoa tekstiä. Heikoiksi määritellään kirjoitelmat, jotka edustavat pistemäärää 0–20, keskitasoisiksi 25–40 pisteen tekstit ja hyväksi 45–60 pisteen arvoiksi arvostellut esseeet. Se, millaisin koheesiokeinoin tekstiä sidostetaan, on riippuvaista tekstin genrestä ja tekstityypeistä (Mahlberg 2009: 107; Leiwo ym. 1992: 80–82). Jotta tutkittavien koesuoritusten tehtävänannot tuottaisivat samantyyppisiä tekstejä ja tekstilajeja sekä siten myös mahdollisimman luotettavia tutkimustuloksia, aineisto on rajattu sisältämään pohdiskelevia esseetekstejä. Tutkimusmenetelmänä tutkielmassa käytetään tekstilingvistiikkaa. Metodi soveltuu tutkimusaineiston analysointiin sen vuoksi, että nimenomaan tekstin koheesiokeinojen tutkiminen lukeutuu sen keskeisiin tehtäviin (Enkvist 1975: 8; Leiwo ym. 1992: 77). Tutkimusaineistoa tarkastellaan ensisijaisesti laadullisesti, mutta kieliopillisten koheesiokeinojen käyttöä havainnollistetaan määrällisin laskelmin.

Kirjoittamaan oppimisen vaikeuksia voitaisiin ehkäistä ja tekstin tuottamisen taitotasoa parantaa vahvistamalla tietämystämme niistä lingvistisistä piirteistä, jotka leimaavat korkealaatuisia, taitavasti kirjoitettuja tekstejä (McNamara, Crossley & McCarthy 2010: 58). Hyvien kirjoittajien tuotosten tekstiä tutkimalla tuotetaan tietoa siitä, millaista kirjoittamisen tasoa oppijan tulisi ihanteellisimmillaan tavoitella. Kirjoitelmien sidosteisuutta rikkovia kielellisiä elementtejä tarkastelemalla voidaan puolestaan selvittää, millaisia vaikeuksia oppijoilla on luoda tuotoksiinsa koheesiota ja koherenssia sekä minkätyyppisten sidosteisuuden tuottamismenetelmien hyödyntämiseen oppijat tulisi kirjoittamisen ohjauksessa perehdyttää (Bamberg 1983: 420). Oppijoiden kirjoittamisen tasoa voitaisiin parantaa myös selvittämällä, millaisia tekstistrategioita hyvätasoiset kirjoittajat hyödyntävät, ja perehdyttämällä erityisesti heikkotasoiset oppijat niiden käyttöön (McNamara ym. 2010: 75).

Kirjoittamisen kognitiivisena prosessina näkevät oppimisteoriat katsovat, että taitavat, niin sanotut eksperttikirjoittajat, osaavat suunnitella, ideoida, jäsentää ja työstää ajatuksiaan laadukkaammin sekä kykenevät täten tuottamaan tasokkaampaa tekstiä kuin aloittelevat, noviisikirjoittajat. Nämä kirjoittamisen oppimisen suuntaukset tähdentävät, kuinka oppijan tulisi taitotasoaan parantaakseen tiedostua omista tavoistaan tuottaa tekstiä ja opiskella eksperttikirjoittajien kirjoituskäytänteitä. Prosessikirjoittamisen mallit perustuvat tekstien tuottamisen eksplisiittiseen opettamiseen; kirjoitusprosessi muodostuu ideointi-, suunnittelu-, muokkaus-, palautteenanto- ja toimittamisvaiheista, joiden

aikana opettaja avustaa oppijoita antamalla heille konkreettisia toimintaohjeita. (Luukka 2004a: 13–15.) Tutkimukseni tavoitteena on kartoittaa, miten noviisi- ja eksperttikirjoittajat tuottavat teksteihinsä sidosteisuutta, ja siten selvittää, millaista tietämystä eri tasoryhmien hyödyntämän kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion luonteesta opettajan olisi oppijoilleen eksplikoitava. Tarkastelen ylioppilasesseiden sidosteisuutta valmiista tuotoksista ja otan tätä kautta selvää, millaisista sidosteisuuden ilmiöistä kunkin tasoryhmittymän tulisi tulla tietoiseksi.

Sosiokulttuurinen teksti- ja kirjoittamiskäsitys katsoo kirjoitustaidon kehittymisen olevan kielestä ja teksteistä tiedostumista sekä kulttuurisiin tekstikäytänteisiin sosiaalistumista. Suuntauksen mukaan tekstitaitojen oppiminen on tehokkainta autenttisissa kielenkäyttötilanteissa, joissa kielen oppiminen, kielen kautta oppiminen ja kielitiedon oppiminen nivoutuvat toisiinsa. Tällöin tekstitaitojen harjaantuminen edellyttää oppijalta kykyä analysoida lukemiaan ja kirjoittamiaan tekstejä ja niiden sisältämien kieliopillisten muotojen tapoja luoda merkityksiä. Tämänkaltainen merkitysanalyysi mahdollistuu metakielen eli kieliopin ja sen käsitteistön avulla. Metakieli antaa oppijoille välineitä käsitellä vastaanotettavien ja tuotettavien tekstien ilmaisukeinoja sekä tulla tietoisiksi eri tekstilajeja koskevista kielellisistä kriteereistä, jotka heidän tuotoksensa tulisi täyttää. (Luukka 2004a: 15–20.)

Myös sosiokulttuuriseen lähestymistapaan perustuvan genre-pedagogiikan keskeisiin linjauksiin kuuluu, että kirjoittamisen ohjaamisen tulisi pohjautua eksplisiittisyyteen. Oppijoille tulee opetusmenetelmän mukaan tehdä selkoa arviointiperusteista, joiden mukaan heidän tekstiensä laadukkuus määritellään. Metodi näkeekin metakielen työkaluna, joka auttaa oppijoita keskustelemaan kielen merkityspotentiaalhin heille tarjoamista valinnanmahdollisuuksista ja jonka hallinta avartaa oppijoiden kielellistä tietoisuutta. (Luukka 2004b: 150–157.) Samalla kun selvitän tutkimuksessani niitä ylioppilasesseissä esiintyviä kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion ilmiöitä, joista lukio-opiskelijoiden olisi syytä tiedostua, pohdin myös, millaiseen metakielen käsitteistön hallintaan oppijat tulisi perehdyttää.

Lukiolaisten äidinkieli -teos esittelee Kielitaidon kirjo -tutkimushanketta, jonka tarkoituksena on ollut selvittää, miten lukiolaisten äidinkielen taitoja määritellään ja millä tavoin niitä voidaan kehittää ja arvioida. Hankkeen tavoitteena on ollut tarkastella, millaisia tekstejä opiskelijat lukevat ja tuntevat, miten luokkahuoneen ja koulun toimintakulttuuri edistää äidinkielen oppimista, millaisia tietoja ja taitoja äidinkielen koe vaatii ylioppilaskokelaalta, miten eritasoiset kirjoittajat hallitsevat esseetekstin tekstilajipiir-

teet ja millä tavoin suomen- ja ruotsinkielisten lukiolaisopiskelijoiden tekstimaisemat ja kielikäytännöt eroavat toisistaan. Eräänä hankkeen pyrkimyksenä on ollut laatia kooste lukiolaisten kirjoittamista käsittelevästä tutkimustiedosta. (Kauppinen, Makkonen-Craig, Lehti-Eklund & Juvonen 2011: 8, 15.) Katsaus osoittaa, että lukiolaisten kirjoitelmien tekstuaalisia piirteitä tarkastelevissa opinnäytteissä on perinteisesti tutkittu tekstin informaatorakenteen ja arvosanan välistä yhteyttä, lauseiden ja virkkeiden välisiä sidoksia sekä tekstien kokonaisrakennetta. Opiskelijoiden tekstien koheesiota ja koheenssia koskevissa tutkimuksissa on kehitelty myös erilaisia sidosteisuuden opettamisen tapoja. (Juvonen, Kauppinen, Makkonen-Craig, Lehti-Eklund 2011: 35–36, 49.) Tämän tutkimusperinteen mukaisesti otan tutkielmassani selvää, miten eri tasoryhmiin lukeutuvissa ylioppilasesseissä hyödynnetään lauseiden- ja virkkeidenvälistä sidosteisuutta, ja pohdin, millä tavoin eri taitotasoja edustavien kirjoittajien koheesionkäyttötapoja voitaisiin sidosteisuuden opetuksessa harjoittaa.

Koheesiolla on perustavanlaatuinen merkitys tekstin vastaanottamisprosessin kannalta. Koheesion eri tekstinosien välille synnyttämä semanttinen jatkuvuus on niin tekstin tulkitsemisen kuin merkitysten välittämisen välttämätön edellytys. Koheesio on siis keino tuottaa tekstin ymmärrettävyyttä. (Halliday & Hasan 1976: 299–300, 303.) Koheesio voi myös edistää tekstin luettavuutta ja selkeyttä argumentaatiota (Mahlberg 2009: 104). Lukijan taustatietojen taso ja tekstin vastaanotossa tarvitsema tuki vaikuttavat siihen, missä määrin koheesio parantaa tekstin ymmärrettävyyttä ja helpottaa luetun ymmärtämistä. Mitä vähemmän teksti sisältää koheesiota, sitä enemmän sen vastaanottajan on prosessoitava lukemaansa aktiivisesti ja tehtävä itsenäisesti päätelmiä tekstin sisällöstä. Lukijat, jotka ovat omaksuneet vain vähän taustatietoa luettavan tekstin käsittelemästä aiheesta, eivät kykene tulkitsemaan tekstin kantamia merkityksiä ja tekemään päätelmiä tekstinosien kytkeytymisestä toisiinsa tarpeeksi pätevästi. Runsaasti koheesiota sisältävät tekstit voivatkin auttaa erityisesti heikkoja lukijoita ymmärtämään tekstiä. Lukijat, joilla on laaja taustatietopohja, sitä vastoin hyötyvät koheesion puutteen leimaamien tekstien lukemisesta. Koheesion vähäisyys johdattaa heidät tekemään tarkoituksenmukaisia päätelmiä tekstin merkityksistä ja sidoksista. Tällöin lukijan taustatietämys ja tekstin esiin tuoma informaatio yhdistyvät lukijan mielessä tavallista todennäköisemmin koherentiksi mentaaliseksi representaatioksi. Tämä edistää tiedon muistamista ja omaksumista sekä oppimisprosessin etenemistä. (McNamara ym. 2010: 60–61; McNamara 2001: 56–58.)

Koheesion rooli tekstiuden synnyssä on laajalti tunnustettu. Tästä huolimatta on olemassa vain niukasti tutkimustuloksia, jotka todistaisivat, että koheesio on olennainen ymmärrettävän tekstin osatekijä tai että hyvätasoisille äidinkielisille teksteille olisi tyyppillistä runsas koheesio. Koheesion ja ymmärrettävyyden esiintymisyhteyttä on tutkittu lähinnä toisen kielen oppijoiden teksteistä. (McNamara ym. 2010: 60–61.) Tutkimukseni tavoitteena on pohtia myös sitä, onko äidinkielisten esseetekstien koheesion määrä yhteydessä kirjoitelmien tasokkuuteen ja helppolukuisuuteen. Aineiston analyysissä arvioidaan sitä, millä tapaa esseissä hyödynnetyt kieliopilliset ja leksikaaliset koheesiokeinot edistävät tekstien koherentiksi tulkittamista ja missä määrin ne luovat niin sanottua näennäistä sidosteisuutta.

1.2 Äidinkielen ylioppilaskoe ja sidosteisuuden tutkimuksen traditio

1.2.1 Äidinkielen ylioppilaskokeen konteksti

Vuonna 2007 ylioppilastutkintolautakunta toteutti äidinkielen kokeen uudistuksen, jossa se korvasi ylioppilasaineen nimellä tunnetun koesuorituksen ottamalla käyttöön uuden, kaksiosaisen kokeen (Ylioppilastutkintolautakunta 2010; Leino 2008: 121). Uusimuotoinen koe muodostuu tekstitaidon kokeesta ja esseekokeesta, jotka suoritetaan kahtena eri koepäivänä. Ylioppilaskokelaan äidinkielen arvosana määräytyy täten kokeista saatavan painotetun yhteispistemäärän perusteella. (Ylioppilastutkintolautakunta 2006: 16; Falck ym. 2006: 9–10.)

Uudenmuotoinen koe mittaa vanhamuotoisen tapaan kokelaan ajattelun kypsyyttä, kirjallisen ilmaisun taitoa sekä kykyä ymmärtää ja tulkita lukemaansa, mutta sen tarkoituksena on myös mitata entistä kattavammin lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opetus suunnitelman tavoitteiden saavuttamista ja sisältöjen hallitsemista (Ylioppilastutkintolautakunta 2006 ja 2010). Erityisesti tekstitaidon kokeen tavoitteena on tutkia opiskelijoiden valmiuksia soveltaa opetus suunnitelman määrittelemiä tietoja ja taitoja (Falck ym. 2006: 11).

Tekstitaidon koe selvittää kokelaan kriittistä, kulttuurista ja päättelyä lukutaitoa, kielellistä ilmaisukykyä sekä valmiutta eritellä, tulkita, arvioida, hyödyntää ja tuottaa erilaisia tekstejä tietoisena niiden kielellisistä keinoista, tavoitteista ja konteksteista (Ylioppilastutkintolautakunta 2006, 2010 ja 2012). Koetilanteessa kokelaille jaetaan asiateksti- tai kaunokirjallista materiaalia sisältävä aineisto ja viisi siihen liittyvää tehtä-

vänantoa, joiden pohjalta heidän on kirjoitettava korkeintaan kolme 1–2 konseptisivun pituista, niin asiasisällöltään kuin ilmaisultaan hallittua vastaustekstiä. Tehtävistö vaatii kokelasta käsittelemään pohjatekstien merkityksiä, rakenteita, ilmaisua, tematiikkaa, vastaanottoa tai kontekstia sekä niiden välisiä suhteita. Lisäksi tehtävät voivat ohjata häntä laatimaan tiettyyn tarkoitukseen tähtäävän, aineistopohjaisen kirjoituksen. (Ylioppilastutkintolautakunta 2006: 3–4.)

Esseekoe ylläpitää koeuudistusta edeltänyttä ainekirjoitusperinnettä yhdistämällä sitä edeltäneiden aineisto- ja otsikkoaineiden toimintaperiaatteet (Falck ym. 2006: 10). Koetilanteessa kokelaan on valittava yksi kahdestatoista tehtävänannosta, jonka pohjalta hän laatii laajahkon ja yhtenäisen, tutkintolautakunnan suosituksen mukaan 4–5 sivun pituisen tekstin. Tehtävät ovat joko tekstiaineistopohjaisia tai otsikkoon perustuvia, ja ne voivat rajata, millaiseen tarkoitukseen kirjoitelma on suunniteltava tai mitä tekstilajia kirjoitettavan tuotoksen on edustettava. Tehtävänantojen aiheet on valikoitu siten, että ne voivat tutkia äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöjen hallinnan ohella kokelaan yleissivistystä ja ajattelun kehittyneisyyttä. (Ylioppilastutkintolautakunta 2006: 8–9.)

Äidinkielen kokeen määräyksiä ja koheesion kriteereitä uudistettiin kevään 2013 ylioppilastutkintoa varten. Vuoteen 2012 saakka ylioppilastutkintolautakunta (2006) edellytti sekä ansiokkaan tekstitaidon kokeen vastaustekstin että esseen kieleltä sidosteisuutta, muun muassa viittausten täsmällisyyttä, viittaussuhteita ilmaisevien sanojen asianmukaisuutta ja tarkoituksettoman sanantoiston välttämistä pronominein ja vaihtoehtoisin ilmaisutavoin. Esseekokeen arviointiperusteissa lautakunta määritteli, että kirjoituksen tuli olla ehyt kokonaisuus. Korkeatasoisimmilta, 50 ja 60 pisteen teksteiltä kriteeristö vaati sidosteisuutta. (Ylioppilastutkintolautakunta 2006: 2–3, 9, 13–14). Vuodesta 2013 lähtien laadukkaan tekstitaidon vastauksen tulee olla rakenteeltaan yhtenäinen ja sen virkkeiden ja kappaleiden täytyy kytkeytyä toisiinsa. Tasokkaan esseetekstin taas pitää muodostaa hallittu kokonaisuus, ja sen kappaleiden kuuluu sidostua luontevasti toisiinsa. (Ylioppilastutkintolautakunta 2012: 5, 9.) Ylioppilaskokelaan on kuitenkin edelleen osoitettava kielellisen ilmaisukykyensä taso ensisijaisesti esseekokeen avulla. Sen vuoksi tässä tutkimuksessa abiturienttien tapoja luoda tekstiinsä koheesiota ja koherenssia tutkitaan esseeteksteistä.

1.2.2 Lukiolaisten tekstit sidosteisuuden tutkimuksen kohteena

Lukiolaisten tekstien koheesiota ja koherenssia on tutkittu tekstilingvistiikan avulla useiden eri tekstilajien näkökulmasta. Tutkimuksen kohteena ovat olleet muun muassa äidinkielen esseetekstit ja referaatit sekä toisen kotimaisen ja vieraan kielen ainekirjoitukset. Tässä luvussa käsittelen ja arvioin erityisesti lukiolaisten äidinkielisiä esseetekstejä tarkastelleiden tutkimusten tuloksia sekä pohdin niiden sovellusarvoa osana lukion kirjoittamisen ohjaamisen kehittämistyötä.

Ranta (2007) tutki väitöskirjassaan tekstilingvistiikkaa apunaan käyttäen, millaisia tekstintuottamismenettelyjä lukiolaiset hyödyntävät kirjoitelmissaan ja millä tavoin erilaiset menettelytavat tuottavat esseetekstiin sidosteisuutta. Hän selvitti, millaista viritteily- ja suunnittelumateriaalia kirjoittajat hyödyntävät kirjoittamisprosessinsa aikana, minkätyyppisiä muutoksia he tekevät valmistautumisvaiheen jälkeen valmistuviin tekstiversioihin ja miten kohesiivisiä ja koherentteja valmiit esseet ovat. Valmiiden tekstien koheesiota hän tarkasteli kiinnittämällä huomiota niin kieliopillisiin kuin leksikaalisiin koheesiokeinoihin. Kieliopillisista sidoskeinoista hän analysoi referenssin, substituution, ellipsin ja kytkennän käyttöä. Leksikaalista sidosteisuutta hän lähestyi merkityskenttäanalyysin avulla. Kirjoitelmien koherenssia hän tutki analysoimalla esseiden teemaprogressiota, teema-aukkoja ja -katkoksia sekä tekstien sisältämien teemojen moninkertaisuutta ja tunnusmerkkisyyttä. Tekstilingvistiikan peruseräpäätösten mukaisesti Ranta analysoi kieliopillisen koheesion hyödyntämistä ottamalla huomioon sidoskeinojen erilaiset tavat luoda merkityksiä. Ranta havaitsi, että konjunktiot ja konnektiivit olivat esseetekstien yleisimmät kieliopilliset koheesiokeinot. Kytkenän jälkeen tyypillisimpiä kieliopillisia koheesiokeinoja olivat samaviitteiset pronominit ja muut pro-sanat. Kaikissa tutkimusaineiston kirjoitelmissa synnyttiin sanastollista koheesiota merkityskenttien avulla. Pysyvä ja hyperteemainen teemaprogressiomalli olivat puolestaan aineiston tekstien vallitsevimmat progressiotyypit. (Ranta 2007: 21–22, 117–127, 140–166.)

Rannan tutkimuksen heikkoutena on se, että hän tukeutuu kieliopillisten ja leksikaalisten koheesiokeinojen sekä teemaprogression analyysissaan paljolti yksittäisten tekstien tarkasteluun eikä tee yleistyksiä eri tasoryhmien tavoista luoda sidosteisuutta saati vertaile eri taitotasojen eroja. Hän erittelee esseille ominaisia kieliopillisen koheesion luomistapoja määrittelemällä lähinnä koko aineistolle leimallisia piirteitä ja perustamalla havaintonsa suurilta osin kieliopillisten sidoskeinojen esiintymistä laati-

maansa kvantifiointiin. On tietysti huomioitava, että Rannan tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena on selvittää ylioppilaskokelaiden tekstintuottamismenettelytapojen ja esseiden tekstuaalisten ominaisuuksien välisiä yhteyksiä (Ranta 2007: 22). Tämä saattaa rajoittaa sidosteisuuden analyysin syvällisyyttä. Tekstien koheesiota analysoidessaan Ranta painottaa kieliopillisen koheesion analyysia ja tekee vain suppea-alaisesti selkoa esseiden leksikaalisesta koheesiosta. Hallidayn ja Hasanin (1976: 292) mukaan tekstin koherenssin syntyyn osallistuvat aina sekä kieliopilliset että leksikaaliset koheesiokeinot. Jotta abiturienttien esseetekstien leksikaalisesta koheesiosta voitaisiin tehdä entistä syvällisempiä havaintoja, tulisi analyysissa kiinnittää merkityskenttien lisäksi huomiota myös erilaisiin merkityssuhteiden ja sanastollisen toiston ilmaisemisen menetelmiin.

McNamara, Crossley ja McCarthy (2010) tutkivat, miten englantia äidinkielenään puhuvien ensimmäisen vuoden korkeakouluopiskelijoiden hyvä- ja heikkotasoisiksi arvioitujen tekstien eroavat tekstuaalisilta ominaisuuksiltaan toisistaan. He tarkastelivat korpusanalyysin avulla tekstien referentiaalista ja kausaalista koheesiota, lauserakenteiden kompleksisuutta, sanaston monipuolisuutta sekä muun muassa sananvalintojen yleisyyttä, konkreettisuutta ja kuvallisuutta. Lisäksi he pohtivat, millä tavoin hyvillä tai heikoilla kirjoitelmilla tunnusmerkillinen lingvistinen piirteistö luo tekstin ymmärrettävyyttä. Tutkimusryhmä totesikin, ettei hyvien ja heikkojen tekstien koheesion käytössä ole havaittavissa merkittäviä eroja. Molemmat tasoryhmät hyödynsivät referenssiä ja kausaalisia konnektiiveja tekstin sidostamisessa. Tämä osoitti, ettei tekstin koheesion määrällä tai laadulla ole suurta merkitystä tekstin arvosteluun tai sen taitotason määrääytymiseen. Eksperttikirjoittajien tekstit saattoivat kuitenkin olla noviisikirjoittajien kirjoitelmia koherentimpia, mikä toimi todisteena siitä, ettei koheesio olisikaan huomattava tekijä tekstiyden synnyssä. Hyvien kirjoitelmien tunnusmerkeiksi osoittautuivat sen sijaan syntaksin kompleksisuus sekä sanavaraston laajuus ja harvinaisuus. Nämä ovat kielenpiirteitä, joiden yleisesti katsotaan vähentävän tekstin ymmärrettävyyttä ja vaikeuttavan varsinkin heikkojen lukijoiden luetun ymmärtämistä. Havaintojen pohjalta voitiin päätellä, että monimutkaisen kielen käyttö ja tätä kautta vaikealukuisuus ovat eksperttikirjoittajien tekstejä leimaava ominaisuuksia. (McNamara ym. 2010: 57, 62, 65, 68–70, 73–77.)

Crossley, Weston, McLain Sullivan ja McNamara (2011) tutkivat korpusanalyysin avulla, miten englantia äidinkielenään käyttävien yhdeksäsluokkalaisten, 11-luokkalaisten lukio-opiskelijoiden ja ensimmäisen vuoden korkeakouluopiskelijoiden tekstit eroavat toisistaan taitotasoiltaan ja lingvistisiltä piirteiltään. Tutkijat havaitsivat,

että tekstit olivat sitä tasokkaampia, mitä korkeampi koulutustausta kirjoittajilla oli. He saivat selville, että eri kouluasteilla kirjoitettujen tekstien välillä on sanastollisia, syntaktisia ja koheesiota koskevia eroja. Tekstien koheesio oli merkittävä tasoryhmiä luonnehtiva kielellinen piirre. Selvisi, että korkeakouluopiskelijoiden tekstit sisälsivät muita ryhmittymiä vähemmän koheesiokeinoja. Tämä toimi osoituksena siitä, etteivät taitavien kirjoittajien tuotokset olisi erityisen kohesiivisiä ja ettei hyvää kirjoittamisen tasoa tavoittelevan oppijan tulisi pyrkiä teksteissään suurilukuiseen sidoskeinojen hyödyntämiseen. Aineistosta kävi sitä vastoin ilmi, että kirjoitustaitojen tason noustessa kirjoittajat käyttävät entistä enemmän hyväkseen monimutkaista kieltä. Koulutusasteelta ja taitotasolta toiselle siirtyminen ilmentyikin teksteissä muun muassa sanamäärän kasvuna, yleisten sananvalintojen ja sanojen monimerkityksisyyden vähenemisenä, sanavaraston laajentumisena, sanaston konkretisoitumisena sekä lauserakenteen monimutkaistumisena. (Crossley ym. 2011: 283, 288, 295, 297–299, 301–302.)

McNamaran ym. (2010) ja Crossleyn ym. (2011) tutkimustulosten sovellettavuutta pohdittaessa tulee muistaa, että tutkimusryhmät tarkastelivat nimenomaan englanninkielisten tekstien koheesiota. Englanti ja suomi poikkeavat rakenteellisesti toisistaan, joten niiden sidosteisuuden luomistavat ja ilmaisukeinot voivat olla erilaisia. Tämän vuoksi edellä kuvattujen tulosten avulla ei voida suoraviivaisesti kuvata suomenkielisten esseetekstien sidosteisuutta. Tulosten merkittävyyttä arvioitaessa on syytä huomioida, että käytetty korpusanalyysi nojautuu ensisijaisesti sidoskeinojen määrälliseen analyysiin. Referentiaalista ja kausaalista koheesiota lukuun ottamatta metodin avulla ei kyetä analysoimaan, millaisia merkityksiä hyvät ja heikot kirjoittajat luovat eri sidoskeinojen avulla. Tämän lisäksi kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä ei tee selkoa siitä, käyttävätkö eri tasoryhmittymät koheesiokeinoja tekstuaalisesti laadukkaasti ja kielenhuollollisesti oikein.

Ekspositorista tekstityyppiä hyödyntävien tekstien leksikaalista koheesiota tutkineen Stotskyn (1983: 445) mukaan myös kirjoitettujen tekstien sanaston tutkimus perustuu usein tilastollisiin menetelmiin, jotka eivät juuri laajenna tietämystämme siitä, miten sanoilla luodaan merkityksiä teksti- ja tilannekontekstissaan. Vaikka laadullisia tutkimusmetodeja, kuten tekstilingvistiikkaa, apuna käyttämällä ei kyetä tuottamaan laajalti yleistettävissä olevia tutkimustuloksia, niiden avulla voidaan kvantitatiivisia analyysimenetelmiä syvällisemmin ottaa selvää sidoskeinojen tavoista tuottaa erilaisia merkitysvahteita. Eri tasoryhmiä edustavat tekstit voivat pitää sisällään suunnilleen saman

määrän tiettyjä koheesiokeinoja, mutta ne saattavat poiketa toisistaan siltä osin, millaisia merkityksiä eri sidoskeinoilla synnytetään.

Vuotila (1999) tutki pro gradu -tutkielmassaan lukion ensimmäisen vuosikurssin äidinkielen ainekirjoitusten koheesiota ja koherenssia laadullisesta näkökulmasta, tekstilingvistiikan avulla. Hän kuvasi tutkimuksessaan tapaustutkimuksen tapaan jokaisen aineistonsa kirjoitelman sidosteisuutta ja yritti tätä kautta selvittää tekstien hyvinmuodostuneisuuden tason taustalla olevia syitä. Vuotila havaitsi analyysissään, että tutkimusaineiston tekstit olivat sidosteisuutensa perusteella jaoteltavissa kolmeen eri luokkaan: johdonmukaisiin, paikoin kehittelyä vaativiin ja runsaasti kehittelyä vaativiin. Hieman alle puolet aineiston teksteistä saattoi luokitella johdonmukaisiin aineisiin, joiden tuntomerkkejä olivat muun muassa johdonmukainen rakenne, koheesion ja koherenssin ansiokkuus, viittaussuhteiden ja tekstinsisäisen merkitysrakenteen yhtenäisyys sekä helppolukuisuus. Paikoin kehittelyä vaativille kirjoitelmille oli tyypillistä yleisluonteinen selkeys. Ne kuitenkin sisälsivät usein myös jonkin tekstin osan tai kielenpiirteen, joka joko poikkesi selvästi tekstin kokonaiskompositiosta tai vaikeutti tekstin ymmärtämistä. Runsaasti kehittelyä vaativille teksteille oli ominaista sisällöllisen eheyden ja johdonmukaisuuden puute. (Vuotila 1999: 1, 22, 41–42, 68.)

Vuotilan tutkimuksen anti sidosteisuuden opetukselle on kuitenkin mielestäni rajallinen. Tapaustutkimuksenomaisen tutkielman tulokset eivät pohjaudu teksteille annettuihin arvosanoihin, minkä vuoksi ne nojaavat varsin subjektiiviseen tulkintaan aineiston tekstien sidosteisuuden tasosta eivätkä juuri tarjoa yleistyksiä eritasoisten tekstien koheesion ja koherenssin luonteesta. Tutkimus ei näin ollen tuota täsmällistä tietoa siitä, millainen sidosteisuus on luonteenomaista eri tasoryhmiä edustaville teksteille tai minikäytyypiset koheesion ja koherenssin tuottamistavat kullekin taitotasolle tähtäävän kirjoittajan olisi hallittava.

Concha ja Paratore (2011) selvittivät, millä tavoin chileläiset, espanjaa äidinkielenään puhuvat lukio-opiskelijat luovat vaikuttamaan pyrkivissä teksteissään koherenssia ja miten kirjoitelmien koherenssin sekä oppijoiden koherenssia koskevan metalingvistisen tiedon ja itsesäätelytaitojen taso korreloivat keskenään. Tutkijat teettivät tutkittavilla neljä erilaista koherenssin vastaanottamista ja tuottamista edellyttävää tehtävää. Ensimmäiseksi kaikilla tutkimushenkilöillä luetettiin teksti, josta heidän tuli tunnistaa inkoherentit katkelmat. Oppilaiden laatimien vastausten perusteella heidän tunnistamistaitonsa luokiteltiin asteikolle heikko, keskitasoinen ja hyvä. Toiseksi koko tutkimusjoukon oli määrä kirjoittaa vaikuttamaan pyrkivä kirjoitelma. Tämän jälkeen eksperttiar-

vioijat tutkivat, millä tavoin tuotoksissa tuotetaan ja rikotaan tekstin koherenssia. Kolmannen ja neljännen tehtävän suorittivat ainoastaan ne opiskelijat, joiden koherenssin tunnistamistaidot oli arvioitu hyväiksi tai heikoiksi. Kolmannessa vaiheessa tutkittavien piti kirjoittaa uusi vaikuttava teksti ja samalla eksplikoida tekstintuottamisprosessiaan ääneenajattelun avulla. Tällä tavoin saatiin selville, millaisia itsesäätelymekanismeja kirjoittajat käyttivät tekstiä tuottaessaan. Neljänneksi toisen kirjoitustehtävän suorittaneilta opiskelijoilta tiedusteltiin yksilöhaastattelun avulla, miten he kielensivät erilaisia koherenssin osatekijöitä, millaisia kokemuksia heillä oli koherenssin opetuksesta ja millaisen koherenssia käsittelevän metakielen käytön he hallitsivat. (Concha & Paratore 2011: 43–57.)

Tutkimuksessa selvisi, että suurin osa opiskelijoiden kirjoitelmista muodosti pääpiirteiltään koherentin tekstikokonaisuuden mutta sisälsi samanaikaisesti myös pieniä koherenssia rikkovia tekstuaalisia piirteitä. Teksteissä ei tavoitettu hyvää kirjoittamisen tasoa, sillä niissä ei osattu luoda tarkoituksenmukaista rakennetta kytkemällä tekstin osia laajoiksi ja yhtenäisiksi tekstijaksoiksi tai käyttää hienostuneita, monimutkaisia konnektiiveja. Valtaosalla oppilaista oli keskitasoinen kyky havaita tekstin inkoherentit katkelmat, kun taas heikko- ja hyvätasoisten havainnoijien osuus tutkittavista oli varsin vähäinen. Toisin kuin heikosti havainnoineet tutkimushenkilöt hyvätasoiset havainnoijat osasivat eksplikoida metakielen avulla, miten he olivat sidostaneet tekstinsä sisältämiä ideoita toisiinsa sekä minkälainen merkitys ja tehtävä heidän käyttämillään konnektiiveilla ja heidän luomallaan koherenssilla oli. Tasoryhmien hyödyntämiä sidosteisuuden tuottamisstrategioita tarkasteltaessa kävi ilmi, että hyvätasoiset havainnoijat lukivat tekstiään yhä uudelleen lävitse silloin, kun he loivat tekstin osien välisiä sidoksia. Heikot havainnoijat eivät sitä vastoin käyttäneet hyväkseen minkäänlaisia strategioita. (Concha & Paratore 2011: 57–62.)

Koska koherenssia synnyttävien tekstistrategioiden käyttö on yhteydessä inkoherenssin tunnistamistaitoihin, kehittyneeseen metalingvistiseen tietoisuuteen ja kykyyn reflektoida omien tekstien sidosteisuutta, oppijoiden kirjoitelmien sidosteisuuden tasoa voitaisiin parantaa harjaannuttamalla heidän metakielellistä tietouttaan ja perehdyttämällä heidät metakielen käyttöön. Siitä huolimatta, että oppijat osaavat luoda tuotoksiinsa sidosteisuutta, he eivät välttämättä kykene arvioimaan, millaista tietämystä he ovat tekstiä sidostaessaan hyödyntäneet. (Concha ja Paratore 2011: 40, 64.) Oppijat saivat edellytyksiä kirjoitustaitojensa kehittämiseen, jos heidät tutustutettaisiin taitavien kirjoittajien soveltamien kirjoitusstrategioiden käyttöön, heille opetettaisiin eksperttikir-

joittajien kirjoitusprosessinsa aikana hyödyntämää metalingvististä tietoa kunkin tehtävänannon ja tekstilajin heille asettamista vaatimuksista ja heitä autettaisiin tiedostumaan kirjoitustaitojensa heikkouksista (Victori 1999: 549–552). Tästä syystä abiturienttien esseiden kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion luonteen kuvauksen lisäksi pohdinkin tutkimuksessani, millaisista sidosteisuuden alan ilmiöistä kutakin tasoryhmää edustavat oppijat olisi hyvä tehdä tietoisiksi, niin että he osaisivat reflektoida omien tekstiensä sidosteisuuden ominaislaatua ja voisivat tavoitella yhä korkeampaa kirjoittamisen taitotasoa.

Kauppinen ja Laurinen (1984) tutkivat, miten lukiolaiset osaavat laatia asiatyylillä edustavasta pohjatekstistä koherentteja referaatteja, selosteita. He vertailivat lukio-opiskelijoiden referaattien tekstuaalisia ominaisuuksia selosteiden saamiin arvioihin ja selvittivät, millä tavoin oppijat hallitsivat tekstilajin tuottamisen. Tuotosten tekstiä tarkasteltaessa ilmeni, että tutkimusaineiston tekstit olivat monella tapaa tekstuaalisesti puutteellisia. Ainoastaan pieni osa opiskelijoista hyödynsi tekstissään sen luettavuutta parantavaa ja arvostelijoiden ansiokkaana pitämää, pohjatekstin tuottajaan viittaavaa metatekstiä. Tyypillinen aineistosta esiin noussut heikkous oli, että referaattien sisältämät virkkeet eivät kytkeytyneet riittävässä määrin toisiinsa. Tavanomainen referaattien koherenssia rikkova tekijä oli myös tekstien teemojen epämääräisyys; useat selosteet sisälsivät teemoja, joiden tarkoitetta ei ollut tuotu kyllin selkeästi ilmi. Lisäksi inkoherenssia loivat muun muassa lähtötekstin propositioiden liiallinen toisto. (Kauppinen & Laurinen 1984: 127–134.) Kauppinen ja Laurisen tutkimus on perusteellinen tekstilingvistinen kuvaus lukiolaisopiskelijoiden referaattien koherenssista. Sen tavoitteena on kuitenkin ensi sijassa selvittää, kuinka lukiolaisten selosteet täyttävät referaatin genren vaatimukset. Referaatti ei tämän lisäksi ole lukion äidinkielenopetuksen keskeisin tekstilaji; vaikka referointitaidot ovat osa myös aineistopohjaisen esseen kirjoittamista, selosteen tuottamisen harjoittelu lukeutuu pääasiallisesti tekstitaidon vastauksen opetukseen. Mielestäni esseetekstien analysointi antaaakin referaatteja kattavamman kuvan lukiolaisten asiatekstien sidosteisuudesta.

Tukeudun aineistoni analyysissa Hallidayn ja Hasanin (1976) näkemyksiin koheesiosta ja hyödynnän heidän koheesion tutkimukseen kehittelemäänsä, kieliopilliset ja leksikaaliset sidoskeinot käsittävää analyysimallia. Witte ja Faigley (1981) ovat selvittäneet, miten malli soveltuu kirjoitettujen tekstien tekstiä tutkimukseen. He vertailivat analyysimallin avulla ensimmäisen vuoden korkeakouluopiskelijoiden hyvä- ja heikkotasosten tekstien sidosten määrää ja lajeja sekä pyrkivät tätä kautta arvioimaan

teoreettisen viitekehjensä käyttökelpoisuutta. He havaitsivat hyvien ja heikkojen tekstien välillä useita, niin määrällisiä kuin laadullisia eroja. Niinpä he totesivat, että Hallidayn ja Hasanin suunnittelema analyysivälineistö voi olla hyödyllinen tutkittaessa oppijoiden kirjoittamisen taitotasoa sekä hyvien ja heikkojen tekstien tunnusmerkkejä. Koheesion analyysiin pitäytymällä ei kuitenkaan heidän mielestään kyetä tarkastelemaan tekstien koherenssia tarpeeksi kokonaisvaltaisesti. He muistuttavat, etteivät Halliday ja Hasan sisällytä koheesion tarkasteluunsa eksoforista eli tilanneviitteistä sidosteisuutta. Witten ja Faigleyn mukaan tekstiyden tutkimuksessa tulisi ottaa entistä paremmin huomioon koherenssia luovat kontekstuaaliset tekijät, esimerkiksi kirjoittajan tuotoksessaan tavoittelema päämäärä, viestinnän väline sekä lukijakunnan vastaanottoa ohjailevat taustatiedot tekstin topiikista. He huomauttavat, että kohesiivinen teksti ei välttämättä ole koherentti. Sidosteisuuden tutkijan tulee tiedostaa, että laadukkaat tekstit ovat paitsi tekstuaalisilta ominaisuuksiltaan myös pragmaattisesti yhtenäisiä. (Witte & Faigley 1981: 190, 195, 199–201.)

Esittelemäni lukio-opiskelijoiden äidinkielisten tekstien sidosteisuutta tarkastelevat tutkimukset osoittavat, ettei runsas koheesiokeinojen käyttö ole sidoksissa tekstien laatuun. Niiden mukaan sidoskeinojen suuri määrä ei ole taek tekstin korkeatasoisuudesta. Useat kuvaamistani tutkimuksista pohjautuvat paljolti määrällisiin tutkimusmenetelmiin ja -tuloksiin, eivätkä ne siten tuo esiin, millaisia merkitysvivahteita koheesion avulla tuotetaan. Äidinkielenään suomea puhuvien lukiolaisten esseetekstien sidosteisuutta tutkivissa opinnäytteissä ei juuri tuoteta täsmällistä tietoa siitä, miten ja missä määrin eritasoisissa kirjoitelmissa luodaan kieliopillista ja leksikaalista koheesiota. Jotta suomenkielisten esseiden sidosteisuudesta saataisiin muodostettua mahdollisimman laaja-alainen kuva, tutkin ylioppilastekstien kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion ominaislaatua ensisijaisesti laadullisesta näkökulmasta ja vertailen eri taitotasojen sidosteisuuden luomistapojen välisiä eroja. Tällä tavoin voidaan analysoida, miten eri piste-määrän saaneissa kirjoitelmissa tuotetaan sidoskeinojen avulla erilaisia merkityksiä, ja laatia yleistyksiä eri tasoryhmittymien sidosteisuuden käytöstä. Sidosteisuuden tutkimuksen tradition mukaisesti pohdin myös, onko suurilukuinen koheesiokeinojen hyödyntäminen yhteydessä lukiolaisten tekstien tasokkuuteen.

2 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

2.1 Tutkimuskysymykset ja aineisto

Tässä tutkimuksessa selvitän, millä tavoin eritasoisissa ylioppilasesseissä luodaan sidosteisuutta – kieliopillista ja leksikaalista koheesiota. Tutkimuksen kohteena on se, miten eri taitotasoa edustavat abiturientit hyödyntävät kieliopillisia ja leksikaalisia koheesiokeinoja tekstin eheyden luomisessa. Eri tasoryhmien välisiä eroja havainnoimalla otan selvää siitä, millaiset sidosteisuuden luomistavat ovat tyypillisiä hyvälle, keskitasoisille ja heikoille kirjoittajille. Tällä tavoin pohdin myös, mihin kirjoittamisen ohjaamisessa ja tekstin sidosteisuuden opetuksessa tulisi lukiossa suunnata yhä suurempaa huomiota.

Tutkimuskysymykseni ovat: Miten ja missä määrin ylioppilaskokelaat hyödyntävät kirjoitelmissaan kieliopillisia koheesiokeinoja, kuten referenssiä, substituutiota, ellipsiä ja kytkentää? Miten esseeteksteissä käytetään hyödyksi leksikaalisia sidoskeinoja, esimerkiksi täydellistä tai osittaista toistoa, synonymiaa, yläkäsitteitä, yleismerkityksisiä sanoja, merkityskenttiä, vastakohtaisuutta, meronymiaa, hyponymiaa ja parafraaseja?

Tutkimukseni aineisto koostuu 26 ylioppilasesseestä, jotka on julkaistu Ylioppilastekstejä 2007, 2008, 2009, 2010 ja 2011 -kokoelmissa. Esseitä analysoidaan pistemäärittäin. Ne on luokiteltu analyysia varten kolmeen eri kategoriaan: hyviin, keskitasoihin ja heikkoihin. Tutkimusaineisto sisältää 10 hyvätasoisia, 10 keskitasoisia ja 6 heikkoa tekstiä. Hyviksi katsotaan kirjoitelmat, jotka on arvosteltu 45–60 pisteen arvoiseksi, keskitasoisiksi 25–40 pisteen tekstit ja heikoiksi pistemääriä 0–20 edustavat tekstit. Aineistoon on valikoitu tekstejä, joiden tehtävänannot ovat otsikkoon pohjautuvia ja edellyttävät pohdiskelevan esseen kirjoittamista. Tämän tarkoituksena on, että aineiston tekstit edustaisivat samankaltaista tekstilajia ja sisältäisivät samantapaisia tekstityyppejä, jolloin sidosteisuuden käytön yleiset linjat olisivat tavallista helpommin havaittavissa sekä eri genrejen ja erilaisille tekstityypeille ominaisten kytkentätapojen väliset eroavuudet heikentäisivät mahdollisimman vähän tutkimustulosten luotettavuutta. Heikkotasoisien esseiden määrä on muita luokkia pienempi, sillä aineistonkeruun perustana toimivissa kokoelmateoksissa ei-aineistopohjaisia ja pohtivia heikkoja tekstejä on saatavilla hyvin niukasti. Viittaan tutkimusaineistoni teksteihin vastedes lyhenteillä T1–T26. Tekstit 1–10 ovat hyvätasoisia, tekstit 11–20 keskitasoisia ja tekstit 21–26 heikkotasoisia kirjoitelmia. Aineiston kirjoittajat ovat otsikoineet esseetekstinsä seuraavasti:

- T1 2. **Mihin tarvitsemme Facebookia?** (60 p.)
 T2 2. **Mihin tarvitsemme Facebookia?** (45 p.)
 T3 4. **Miksi Lähi-itään ei saada rauhaa?** (60 p.)
 T4 3. Voittajia ja häviäjiä (60 p.)
 T5 6. Urankin jälkeen on elämää (50 p.)
 T6 3. Kansallinen kulttuuri ja globalisaatio (55 p.)
 T7 6. Suomen turvallisuuspolitiikan uudet tuulet (55 p.)
 T8 2. Presidentin virkako turha? (55 p.)
 T9 2. Turha, turhempi, presidentti? (55 p.)
 T10 2. Tyhjä maaseutu, hyvinvoiva valtio? (55 p.)
- T11 4. **Miksi Lähi-itään ei saada rauhaa?** (25 p.)
 T12 3. Jäähyväiset kilparadalle (40 p.)
 T13 6. Onko elämää urheilu-uran jälkeen? (30 p.)
 T14 7. Suomalaiset – kulttuurinsa vangit (35 p.)
 T15 2. Ongelmien- ja haasteiden summa (30 p.)
 T16 3. Erotummeko kulttuurimassasta? (35 p.)
 T17 6. Ammattiarmeija muuttaa asenteita (35 p.)
 T18 2. Alitajunnan viemää (30 p.)
 T19 7. ”Jalat kasvavat usein järkeä nopeammin.” – Itämainen viisaus (30 p.)
 T20 2. Muutosta tarvitaan (30 p.)
- T21 2. Stadilainen vai juntti? (5 p.)
 T22 2. Suuret asutuskeskukset suosiossa (15 p.)
 T23 2. Ihmisten ilmoille (20 p.)
 T24 2. Kuu saa valonsa auringolta (10 p.)
 T25 2. Ympäristön suojelu ja elämäntyyli muka yhtä? (20 p.)
 T26 5. Huominen (5 p.)

Tutkimusaineistoni tekstit pohjautuvat useaan eri tehtävänantoon. Tekstit 1–3 ja 11 on laadittu valmiiden otsikoiden pohjalta. Teksteissä 4 ja 12 kirjoittajien on ollut määrä pohtia nykyajan voittajien ja häviäjien olemusta joko yleisesti tai esimerkiksi koulutuksen, talouden, politiikan, median tai yhteiskunnallisen eriarvoisuuden näkökulmasta. Teksteissä 5 ja 13 pohditaan huippu-urheilijan elämäntilanteen luonnetta kilpaurheilu-uran päätyttyä. Tekstit 6 ja 16 selvittävät, onko kansallinen kulttuuri enää kansallista, ja teksteissä 7 ja 17 otetaan selvää siitä, pitäisikö Suomen siirtyä Ruotsin tavoin ammattiarmeijaan. Teksteissä 8 ja 9 pohditaan, pitäisikö Suomen presidentin valtaoikeuksia vahvistaa vai tulisiko presidentti-instituutiosta luopua kokonaan. Essee-teksteissä 10 ja 15 sekä 21–23 käsitellään kaupungistumisen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tekstissä 14 arvioidaan, pitääkö ennakkokäsitys suomalaisten epäkohteliaista puhe-
tavoista paikkansa, ja kirjoitelmassa 18 tutkitaan, millä tavoin kokemukset heijastuvat uniin. Tekstin 19 kirjoittajan tehtävänä on ollut kirjoittaa nuoruudesta ja valita otsikokseen jokin tehtävänannossa esitellyistä nuoruutta kuvaavista aforismeista. Kirjoitelmissa

20, 24 ja 25 tarkastellaan ylellisen elämäntyylin ja ympäristötietoisuuden yhteen sovitettavuutta. Tekstissä 26 pohditaan, ovatko kyborgit ihmiskunnalle uhka vai mahdollisuus. (Falck, Grün & Murto 2007: 80–81; Grün, Heikkinen & Leppilahti 2008: 68–69; Heikkinen & Leppilahti 2009: 72–73; Lumijärvi & Murto 2010: 66–67; Falck, Grün, Lamberg & Murto 2011: 76–77.)

2.2 Tutkimusmenetelmä

Tämän työn tutkimusmenetelmänä käytetään tekstilingvistiikkaa. Tekstilingvistinen tutkimusmetodi soveltuu tekstin sidosteisuuden tutkimukseen perusluonteisten tehtäviensä johdosta. Tekstilingvistiikka on laadullinen menetelmä, jonka tavoitteena on tutkia, miten tekstit kielellisine keinoineen luovat merkityksiä (Ranta 2004: 51). Niinpä myös tekstin hyvinmuodostuneisuus ja sen kriteerit sekä koheesio ja siihen vaikuttavat tekijät ovat tekstilingvistiikan huomionarvoisimpia tutkimuskohteita (Enkvist 1975: 8, 10, 18).

Tekstilingvistiikka on lingvistisen tekstintutkimuksen alasuuntaus, joka tutkii kielen olemusta ja sen käyttötapoja tarkastelemalla nimensä mukaisesti autenttisia tekstejä ja niiden tekstiyyttä. Lingvistinen tekstintutkimus selvittää, miten eri tekstit ilmentävät kielisysteemiä ja kuinka ne luovat kontekstissaan merkityksiä käyttämällä hyväkseen kielen merkityspotentiaalin resursseja. Lingvistiksessä tekstianalyysissa tekstit nähdään käytössä olevana kielenä. Teksteillä on funktioita, tehtäviä ja päämääriä, ja niiden avulla heijastetaan ja rakennetaan sosiaalista todellisuutta. (Hiidenmaa 2000: 164–166, 169, 173.) Tekstilingvistinen tutkimus analysoi yhtä aikaa tekstien pragmatiikkaa, semantiikkaa ja muotoa, jolloin analyysi voi kohdistua esimerkiksi sanojen ja todellisuuden väliseen suhteeseen, tekstin semanttisiin kytköksiin, tekstin tuottajalle ja vastaanottajalle yhteiseen tietoon sekä tekstin käyttötarkoitukseen (Kauppinen & Laurinen 1984: 19).

Lingvistisen tekstianalyysin tarkoituksena ei ole arvioida tekstien onnistuneisuutta vaan selittää, miten ja miksi lukijat ja kuulijat laativat vastaanottamistaan kirjallisista ja suullisista tuotoksista tietynlaisia arvioita (Halliday & Hasan 1976: 328). Tekstilingvistinen lähestymistapa ei pyri muodostamaan normeja, vaan sen tarkoituksena on selvittää kielenkäyttäjien intuitiivista tietämystä teksteistä. Tutkimusmetodin tausta-ajatuksena on, että kielenkäyttötapoja rakennetaan ja ylläpidetään tekstintutkimuksesta riippumatta. Selvittäessään esimerkiksi lukiolaisten koheesionkäyttötottumuksia tekstilingvistisen

tutkimuksen tavoitteena ei ole jalostaa esseeteksteistä oikeaoppisesti ja puhtaasti koheisiivisiä kirjallisia tuotoksia. Sen sijaan tekstilingvistiikka voi tuottaa aitojen tekstien ominaisuuksia kuvaamalla tietoa, jonka avulla kirjoittamisen ohjaamista voidaan kehittää. (Kauppinen & Laurinen 1984: 19.) Hyvätasoiset kirjoittajat ovat omaksuneet runsaasti tietämystä lauseiden välisten sidosten ominaislaadusta ja osaavat vaistonvaraisesti hyödyntää sitä omissa teksteissään. Tekstilingvistisen tutkimuksen avulla myös ne oppijat, joiden intuitiivinen osaaminen on heikkotasoisista, voidaan tehdä tietoisiksi tekstin koheesion ja koherenssin luonteesta. (Fahnestock 1983: 415.) Toisaalta taitavatkin kirjoittajat voivat kokea tekstin tuottamisen hankalaksi siitä huolimatta, että osaisivat intuitiivisesti kirjoittaa ekspertin tavoin (Luukka 2004a: 15). Nostamalla esille hyvätasoisten tekstien tekstuaalisia ominaisuuksia tekstilingvistiikka voi tehdä myös eksperttikirjoittajat tietoisiksi omien kirjoitelmiensa sidosteisuuden olemuksesta, minkä ansiosta he voivat tehostaa kirjoitusprosessiaan ja asettaa yhä korkeampia oppimistavoitteita.

Tekstien koheesio ja koherenssi lukeutuvat myös systeemis-funktionaalisen tekstintutkimuksen tutkimuskohteisiin. Lähestymistapa on lingvistisen tekstintutkimuksen suuntaus, jonka teoreettiset taustaoletukset juontuvat systeemis-funktionaaliseen kieli-teoriasta. Kielioppimalli näkee kielen systeeminä, järjestäytyneen kielellisten valinnanmahdollisuuksien joukon käsittävänä merkityspotentialina, joka tarjoaa edellytykset kielenkäytölle mutta joka on myös jatkuvasti kielenkäyttäjien muunnettavissa (Luukka 2002: 104–105). Myös lingvistinen tekstintutkimus käsittää tekstit kielijärjestelmän ilmentymiksi. Se katsoo, että kielenkäytön apuna toimivat kielisysteemit reaalistuvat, joko uusintuvat tai uudistuvat, kussakin tekstiesiintymässä. Kielen järjestelmät eivät toisin sanoen ole muuttumattomia rakenteita, vaan jokainen teksti ylläpitää ja kehittää niitä. Lähestymistavan tehtävänä onkin tehdä selkoa siitä, miten yksittäiset tekstit kytkeytyvät kielen systeemiin, millaiset kielelliset valinnat ovat systeemin puitteissa mahdollisia ja miten nämä valinnat luovat merkityksiä. (Hiidenmaa 2000: 165–166, 178–179.)

Systeemis-funktionaaliseen kielioppiin perustuvan tekstianalyysin pyrkimyksenä on analysoida kielen kolmen metafunktion ilmentymistä teksteissä. Ideationaalista metafunktiota tarkastellessaan tekstintutkimus keskittyy kuvaamaan, miten tekstit representoivat maailmaa. Tekstianalyysi yrittää osoittaa tapoja, joilla kielelliset tuotokset jäsentävät ja konstruoivat todellisuutta, muun muassa luonnehtimalla sananvalinnoin tarkoitteita, toimijoita ja toimintoja. (Hiidenmaa 2000: 172–175.) Ideationaaliset resurssit luovat puitteet kielenkäyttäjän keinoille jäsentää, nimetä, luokitella ja kuvata maail-

maa (Luukka 2002: 102). Interpersonaalisen metafunktion analyysi kertoo, miten tekstit ilmaisevat vuorovaikutusta ja rakentavat sosiaalista todellisuutta. Interpersonaalisia merkityksiä tutkimalla saadaan hahmoteltua kirjoituksen välittämä kuva lukijan ja kirjoittajan sekä tekstin osallistujien välisistä suhteista, rooleista ja identiteeteistä sekä tekstin tuottajan suhtautumisesta käsiteltyihin asioihin. Vuorovaikutusmetafunktion merkityksiä voidaan lähestyä esimerkiksi modaalisuuden ja suhtautumista osoittavien adverbien näkökulmasta. (Hiidenmaa 2000: 172–175.) Interpersonaaliset resurssit mahdollistavat ja rajoittavat puhujan ja kirjoittajan mahdollisuuksia ylläpitää vuorovaikutussuhteita, ilmaista mielipiteitä, tunteita, asenteita ja arviointeja sekä osoittaa näkemyksensä sanottavan totuudellisuudesta, todennäköisyydestä ja toivottavuudesta (Luukka 2002: 102–103).

Tämä tutkimus tarkastelee kielen kolmannen, tekstuaalisen metafunktion osatekijöitä ja niiden ilmenemismuotoja. Tekstuaalisten merkitysten tarkastelu nostaa esiin, miten tekstit rakentuvat kielellisiksi esityksiksi. Teksteistä voidaan havainnoida muun muassa sanojen ja kappaleiden muotoa sekä lauseiden ja tekstinosien kytkeytymistä toisiinsa. Analyysi ei voi kuitenkaan pitäytyä pelkkään tekstuaalisen piirteistön määrälliseen havainnointiin, vaan tutkimuksen on pohdittava myös piirteiden funktiota ja tapaa rakentaa merkityksiä tekstikokonaisuudessa. (Hiidenmaa 2000: 175–176.) Lingvistisen tekstianalyysin päätavoitteena on selittää, miksi ja miten tekstit luovat tietynlaisia merkityksiä (Halliday & Hasan 1976: 327–328). Sidosteisuuden tutkimuksessa voidaan syventyä esimerkiksi tekstien sidoskeinojen ja teemarakenteen sekä niiden tehtävien analysointiin ja pohdintaan.

Lingvistisessä tekstintutkimuksessa on aina tehtävä selkoa tutkijan taustaoletuksista, jotka ohjaavat tutkimuskysymysten asettelua, aineiston analysointia ja tulosten muodostumista. Ennakko-oletusten sekä teoreettista viitekehystä, tutkimusmenetelmää ja aineiston rajausta koskevien valintaperusteiden selvittäminen parantaa tutkimustulosten luotettavuutta. (Hiidenmaa 2000: 185, 187.) Tässä työssä tulosten lopulliseen muotoutumiseen vaikuttaa ensinnäkin se, että esseetekstien sidosteisuutta tutkitaan suuntaamalla huomio tiettyjen kieliopillisten ja leksikaalisten sidoskeinojen esiintymiseen ja käyttämiseen. Tarkasteltavien piirteiden rajaus luo tutkimukselle sen kulkua määrittävän oletuksen siitä, että valittu piirteistö on tärkeä koheesion ja koherenssin tuottaja ja että sitä tarkastelemalla pystytään tutkimaan tekstien eheyttä. Analyysiosiossa esitettävien tulosten validiteetin vahvistamiseksi pohdintaluvussa pyritäänkin tarkastelemaan

myös sitä, miten kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion käsitteet sekä tekstilingvistiikka soveltuvat sidosteisuuden tutkimuksen välineiksi.

Toiseksi linjaus siitä, että tutkielmassa tarkastellaan ja vertaillaan eritasoisten tekstien sidosteisuuden luomistapoja, synnyttää hypoteesin, että eri taitotasojen väliltä olisi löydettävissä selkeitä eroja sidosteisuuden käytössä. Lukiolaisten ruotsin kielen ja äidinkielen kirjoitelmissa hyödyntämiä kytkentöjä tasojaottelun avulla tutkinut Meriläinen (1997: 16) muistuttaa kuitenkin, kuinka sidosteisuus saattaa muodostaa vain pienen osan tekstien kokonaisarvosanasta; hänen mukaansa esimerkiksi hyvillä teksteillä on useita muitakin ansioita kuin vaikkapa konjunktoiden ja konnektiivien käyttö. Ranta (2007: 20–21) taas huomauttaa, että heikoksi tai keskitasoiseksi arvioitu esseetekstikin voi täyttää sidosteisen ja hyvinmuodostuneen tekstin kriteerit. Tämänkään tutkimuksen aineiston sisältämien esseetekstien pistemäärät eivät siis välttämättä täysin korreloi niiden sidosteisuuden laadun kanssa.

Tässä tutkimuksessa otetaan myös annettuna ja pidetään itsestään selvänä, että aineiston teksteille annetut pistemäärät ovat syntyneet oikeudenmukaisen ja arviointikriteerien mukaisesti laaditun arvioinnin tuloksena. Arvostelujen laadintaa ohjaavat kuitenkin aina jossakin määrin arvostelijan subjektiiviset käsitykset kunkin taitotason ihanteellisesta suorituksesta. Toisaalta esseetekstien arvostelijoina ovat toimineet niin sanotut eksperttiarvostelijat (ks. esim. McNamara ym. 2010: 76). Kaikki essee arvioidaan kahdesti. Ensimmäisen arvostelun suorittaa kokelaan koulun äidinkielen ja kirjallisuuden opettaja, jolla on mitä luultavimmin runsaasti kokemusta ylioppilastekstien samoin kuin monien muiden tekstilajien lukemisesta. Toisen arvostelun laatii ylioppilastutkintolautankunnan määräämä sensori, joka perehtyy lukuisiin samoista aiheista kirjoitettuihin teksteihin. Tämän lisäksi arviointityön perustana toimivien arvosteluperusteiden katsotaan mittaavan esseiden sidosteisuutta luotettavasti. Kolmanneksi on syytä tiedostaa, että tutkittavien kirjoitelmien pituus ja tekstityypistö vaikuttavat siihen, kuinka paljon kunkin sidosteisuuden piirteen esiintymiä voidaan havaita.

Tutkimusaineisto analysoidaan kvalitatiivisesti mutta kieliopillisen koheesion käytön osalta tutkimustuloksia havainnollistetaan myös kvantitatiivisesti. Selvitän aineistossa esiintyvien kieliopillisten sidoskeinojen määrät sekä jokaisen tasoryhmän kirjoitelmien kokonaisvirkemäärän. Tämän jälkeen lasken kieliopillisten koheesiokeinojen prosentuaaliset osuudet eri tasoja edustavissa esseissä jakamalla eri sidoskeinojen esiintymien määrän kunkin tasoryhmän tekstien kokonaisvirkemäärällä. Kokoan laskelmat kuvioon, joka toimii laadullisen tarkasteluni tukena. Tällä tavoin huomioin niin määräl-

lisessä kuin laadullisessa analyysissä eri taitotasoihin lukeutuvien tekstien poikkeavan lukumäärän ja keskimääräisen pituuden vaikutuksen tulosten muotoutumiseen.

Kieliopillisten koheesiokeinojen analyysissä ryhmittelen referenssiin sisältyvät sidoskeinot alaluokkiin Rannan (2007) sekä Hakulisen ja Karlssonin (1995) mukaisesti. Näitä alakategorioita ovat lausekkeisiin viittaavat pronominit, tekstuaaliset eli lauseisiin ja niitä pidempiin tekstijaksoihin viittaavat pronominit, proadverbit ja -adjektiivit, demonstratiivipronominin ja toiston tai parafraasin yhdistelmät, proadjektiivin ja toiston tai parafraasin liitot sekä komparaatio. Aineiston substituutioesiintymät muodostavat vain yhden pääluokan, mutta ellipsit jaottelen alalajeihin Hakulisen ja Karlssonin (1995) tavoin. Niitä ovat pelkistys, aukkoaminen, VP:n ellipsi ja pääsanana poisto. Kytkenän analyysissä tarkastelen erityisesti sitä, millä tavoin eri tasoryhmät tuottavat konjunktioiden ja konnektiivien avulla erilaisia merkityssuhteita. Luokittelen kytkenän luomat semanttiset suhteet Hallidayn ja Hasanin (1976) mukaisesti additiivisiin, adversatiivisiin, kausaalisiin ja temporaalisiin suhteisiin sekä näiden alalajeihin. Myös relatiivipronominit, kysymyssanat ja *että*-yleiskonjunktio voivat luoda kytköksiä pää- ja sivulauseiden välille. Nämä kytkenäkeinot eivät kuitenkaan voi luoda sidostamiensa lauseiden välille semanttisia suhteita, minkä vuoksi rajaan niiden analyysin tutkimukseni ulkopuolelle.

Tutkimusaineiston leksikaalista koheesiota analysoidaan laadullisesti, jolloin tutkimuksen kohteena on se, millaiset leksikaalisten koheesiokeinojen käyttötavat ovat tyypillisiä eri tasoryhmiä edustaville esseille. Nojautun leksikaalisen koheesion analyysissäni Hallidayn ja Hasanin (1976) näkemyksiin sanastollisen sidosteisuuden osatekijöistä ja tarkastelen, millä tavoin eri tasoryhmät käyttävät hyödykseen sanastollista toistoa ja kollokaatiota. Sanastollisen toiston tarkastelussa kiinnitän huomiota siihen, miten eri taitotasot käyttävät hyväkseen täydellistä ja osittaista toistoa, synonymiaa, yläkäsitteitä sekä yleissubstantiiveja. Kollokaation osalta tutkin, millä tavoin eritasoisiksi arvioiduissa kirjoitelmissa hyödynnetään merkityskenttiä, vastakohtaisuutta, meronymiaa ja hyponymiaa. Tämän lisäksi tukeudun myös Karlssonin (2006) käsityksiin leksikaalisen sidosteisuuden keinovalikoimasta ja havainnoin, miten eri kirjoittajaryhmät käyttävät tuotoksissaan parafraaseja.

3 TEKSTIN KOHEESIO JA KOHERENSSI

3.1 Teksti

Tekstin käsitettä voidaan käyttää kuvaamaan mitä tahansa puhutun ja kirjoitetun kielen katkelmaa, joka muodostaa yhtenäisen, jossakin tilannekontekstissa toimivan merkityksellisen kokonaisuuden. Teksti on semanttinen kielenkäytön yksikkö, joka toteutuu lauseina; sille tunnusomainen merkityksen yhteenkuuluvuus syntyy hyödynnettyjen lauseiden ja virkkeiden välisestä koheesiosta. (Halliday & Hasan 1976: 1–2, 22–26, 293.) Tekstiksi on tunnistettavissa ja nimitettävissä jokainen kielellinen tuotos, jonka sisältämien tekstin osien välillä valitsee koherenssi, sisällöllinen ja merkitykseen liittyvä yhtenäisyys, sekä koheesio, kieliopillinen ja sanastollinen eheys (Leiwo ym. 1992: 76–77).

Tekstilingvistiksi kirjallisuudessa tekstillä tarkoitetaan yleensä yhdestä tai useammasta virkkeestä muodostettua sidostunutta kokonaisuutta, jota pitää koossa viittaus-suhteiden verkosto. Tekstin katsotaan rakentuvan yhteen liitettyistä predikaatioista, tekstin sisällöllisistä perusyksiköistä, jotka kytkeytyvät toisiinsa koheesion ansiosta. Jotta tekstiä voitaisiin pitää hyvinmuodostuneena, sen jokaisessa lauseessa on oltava jäsen, joka sidostuu johonkin toiseen saman tekstin lauseen jäseneseen. (Enkvist 1975: 9, 32.) Karlssonin (2006: 242) mukaan tekstien onnistuneisuutta voi arvioida ainoastaan sen mukaan, miten kohesiivisiä, koherentteja ja tilanteisesti sopivia ne ovat.

Koheesio on merkittävin tekstiä rakentava ominaisuus (Leiwo ym. 1992: 77). Yhdessä tekstin teema- ja informaatorakenteen sekä geneerisen rakenteen kanssa koheesio muodostaa joukon ominaispiirteitä, joista tunnistamme kielellisen tuotteen tekstiksi (Halliday & Hasan 1976: 324–327). Jotta esimerkiksi ylioppilasessee täyttäisi tekstin tuntomerkit, sen tulee olla sidosteinen. Ylioppilaskokelaiden tuleekin ansiokkaita ja ylioppilastutkintolautakunnan arvostelukriteerien mukaisia esseetekstejä tuottaakseen tuntea sidosteisuutta luovia tekstuaalisia keinoja ja osata käyttää niitä.

3.2 Koheesio

Tekstin koheesio tarkoittaa tekstin kieliopillis-leksikaalista yhtenäisyyttä (Leiwo ym. 1992: 76). Käsite kuvaa ilmiötä, jossa jonkin tekstin osan ymmärtäminen edellyttää josakin toisessa tekstin kohdassa esiintuodun tiedon tuntemista. Tällöin yhden tekstin elementin merkitys on tulkittavissa pitämällä mielessä jonkin toisen tekstinkohdan välittämä tietosisältö. (Hakulinen & Karlsson 1995: 312; Halliday & Hasan 1976: 4.) Koheesio onkin semanttinen kielen keino, jonka avulla voidaan kytkeä lauseita ja niiden kantamia merkityksiä toisiinsa ja ilmaista näiden välisiä suhteita sekä siten luoda tekstiin lineaarista yhtenäisyyttä ja tuottaa eheitä tekstejä (Leiwo ym. 1992: 77; Kieli ja sen kieliopit 1998: 73).

Koheesiota voi esiintyä sekä virkkeen sisällä että virkkeiden välillä (Halliday & Hasan 1976: 7–8). Virkkeensisäisestä koheesiosta on kyse, kun yhdyslauseen sisältämät osalauseet sidostuvat toisiinsa (Hakulinen & Karlsson 1995: 312). Yhdyslause eli kompleksinen lause tarkoittaa kokonaisuutta, joka koostuu kahdesta tai useammasta osalauseesta (VISK § 882). Virkkeidenvälisessä koheesiossa erilliset virkkeet kytkeytyvät toisiinsa (Hakulinen & Karlsson 1995: 312). Virke on ison alkukirjaimen ja pisteen, kysymysmerkin tai huutomerkkin välinen tekstin osa; se voi muodostua yksinkertaisesta lauseesta tai yhdyslauseesta (VISK § 864). Esimerkissä 1 on luotu virkkeensisäistä ja esimerkissä 2 virkkeidenvälistä koheesiota pronominien avulla:

- (1) Jos yksilö ymmärtää mikä henkilöllä on hätänä, eikä auta osaamisestaan huolimatta, *hän* käyttäytyy todella törkeästi. (T14)
- (2) Monet huippu-urheilijat siirtyvätkin uran päättymisen jälkeen valmennus- tai muihin tehtäviin lajin parissa tai mediaan. *He* tuovat valmennukseen ja esimerkiksi televisiokommentointiin urheilijoiden näkökulman. (T5)

Halliday ja Hasan (1976) tarkastelevat ensisijaisesti virkkeiden välillä esiintyvää koheesiota. He perustelevat rajaustaan sillä, että virkkeidenvälinen koheesio erottuu tekstistä virkkeensisäistä selkeämmin. Yksittäinen virke sidostuu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi kieliopillisen rakenteensa ansiosta, jolloin koheesio ei ole sen yhteenkuuluvuuden välttämätön edellytys. Virke on tekstin rakenneyksikkö, jolla on selkeät ortografiset rajat. Näin ollen se pysyy koossa ja hahmottuu itsenäiseksi, eheäksi kokonaisuudeksi ilman että virkkeen mahdolliset osalauseet kytkeytyvät toisiinsa sidoskeinojen avulla. Yhden virkkeen osalauseiden välillä voi olla eksplisiittisiä sidoksia ja niiden

luomia semanttisia suhteita, mutta ne tuottavat koheesiota aina yhdessä virkerakenteen kanssa. Virkkeidenväliset sidokset ja niiden synnyttämät merkityssuhteet herättävät lukijan huomion, sillä ne tuottavat tekstin tekstiyyttä itsenäisesti, ilman lauserakenteellista tukea. Kahta erillistä virkettä ei voi kytkeä toisiinsa rakenteellinen vaan ainoastaan semanttinen suhde. Virkkeidenvälisen koheesion analyysilla tulisi olla keskeinen sija tekstiuden tutkimuksessa, sillä se tuo esiin koheesion muuttuvuuden ja eri tekstien erot. Virkkeensisäistä koheesiota luodessaan kirjoittaja voi sidoskeinojen lisäksi tukeutua myös lauseen rakenteeseen. Virkkeiden välillä olevien sidosten analyysi paljastaakin, miten kirjoittaja on osannut nivoa osalauseita laajempia, ei-rakenteellisia tekstikokonaisuuksia toisiinsa. (Halliday & Hasan 1976: 6–9; ks. myös VISK § 864.)

Halliday ja Hasan (1976: 8–9) kuitenkin toteavat, ettei virkkeensisäistä ja virkkeidenvälistä koheesiota tarvitse nähdä erillisinä ilmiöinä, sillä niiden luomat semanttiset suhteet ovat samanlaisia. Hakulinen ja Karlsson (1995: 312) muistuttavat, etteivät kaksi virkettä ja yhdyslauseeksi sidostettu tekstijakso välttämättä eroa toisistaan kovin selkeästi. Kiinnitänkin koheesiokeinoja analysoidessani huomiota sekä virkkeensisäisiin että virkkeidenvälisiin sidoksiin. Hakulisen ja Karlssonin (1995) mukaisesti katson kuitenkin myös, etteivät yksinkertaisen lauseen sisäistä koheesiota muodostavat sidoskeinot luo tekstin sidosteisuutta. Tämän lisäksi niin sanotuissa virkkeen irrallisissa lisäyksissä esiintyvien sidosten tarkastelu jää tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Esimerkissä 3 luodaan yksinäislauseen sisäistä koheesiota ja esimerkissä 4 virkkeeseen kytketään irrallinen lisäys:

- (3) Toinen epäkohta nykyisessä järjestelmässä on *sen* epätasa-arvoisuus. (T17)
- (4) Mainostajat saavat Facebookin ja muiden vastaavien palveluiden, *kuten* MySpacen ja kotimaisen Irc-Gallerian, tarjoamista mainospaikoista hyötyä. (T1)

Koheesiota voidaan ilmaista tekstissä kieliopillisin ja leksikaalisin keinoin (Hakulinen & Karlsson 1995: 312; Halliday & Hasan 1976: 5–6; Leiwo ym. 1992: 77). Alaluvussa 3.2.1 määrittelen kieliopillisten koheesiokeinojen ja alaluvussa 3.2.2 leksikaalisten koheesiokeinojen käsitteet, joihin tukeudun aineistoni analyysissa. Kieliopillisten ja leksikaalisten koheesiokeinojen käsittelyssä nojaudun Hallidayn ja Hasanin (1976) koheesion analyysia varten kehrittelemään käsitteistöön. Kieliopillisen koheesion osalta täydennän heidän näkemyksiään Hakulisen ja Karlssonin (1995) sekä Iso suomen kielioppi -teoksen (VISK) käsityksillä koheesion ja sen luomien semanttisten suhteiden

luonteesta suomen kielessä. Leksikaalisen koheesion tarkastelua puolestaan laajennan Karlssonin (2006) ajatuksilla.

3.2.1 Kieliopillinen koheesio

Kieliopillisiä koheesiokeinoja ovat referenssi, substituutio ja ellipsi sekä kytkentä, joka sisältää myös leksikaalisia piirteitä (Halliday & Hasan 1976: 6). Nämä sidoskeinot toimivat kaikki tekstiviitteisesti eli endoforisesti. Tekstiaineeseen viittaavat, endoforiset, sidoskeinot jakautuvat edelleen anaforisiin ja kataforisiin sidoksiin. Anaforisessa sidoksessa viittauksen kohde, korrelaatti, sijaitsee sidoselementin edellä, kataforisessa tämän jäljessä. (Hakulinen & Karlsson 1995: 312–313.) Kataforiset sidokset ovat anaforisia harvinaisempia, eikä niiden läsnäolo tekstissä ole koheesion luonnin välttämätön edellytys (Halliday & Hasan 1976: 293). Referenssi ja ellipsi sekä jotkin kytkentäkeinot voivat toimia myös tilanneviitteisesti eli eksoforisesti. Ne voivat toisin sanoen viitata tekstinulkoiseen tarkoitteeseen, jonka merkitys on pääteltävissä ainoastaan tilannekontekstin avulla. (Hakulinen & Karlsson 1995: 80, 312–313; Halliday & Hasan 1976: 264–265.) Koska eksoforiset sidokset eivät yhdistä tekstin osia toisiinsa, ne eivät ole kohesiivisiä (Halliday & Hasan 1976: 18). Tämän vuoksi tarkastelen tutkimuksessani ainoastaan tekstiviitteisiä sidoksia. Esimerkissä 5 demonstratiivipronomini *tämä* ja persoonapronomini *meidän* viittaavat tekstin ulkopuolisiin tarkoitteisiin:

- (5) Jos näkymä punaiselta kilparadalta singottaisiin heijastumana *tähän* maailman hetkeen, kristillisen ajanlaskun vuoden 2009 maaliskuuhun, olisi näkymä *meidän* silmissämme kenties hieman erikoinen –. (T12)

Referenssistä on kyse, kun jokin kielenaines viittaa joko johonkin saman tekstin ilmaukseen tai tekstinsisäiseen tai -ulkoiseen tarkoitteeseen (Ranta 2007: 65). Referenssille on tunnusmerkittävä, että sidoselementin merkitys on täysin tulkittavissa vain palauttamalla mieleen tarkoitteen referentiaalinen merkityssisältö (Halliday & Hasan 1976: 31). Suomen kielessä referenssiä voidaan osoittaa erilaisia pro-sanoja ja komparaatiota eli vertailua hyväksi käyttäen. **Pro-sanoihin** lukeutuvat pronominit sekä pronominikantaiset proadverbit ja proadjektiivit. **Pronomineista** sidoskeinoina toimivat eräät indeksiset pronominit, esimerkiksi persoonapronominit *hän* ja *he* sekä demonstratiivipronominit *tämä*, *tuo*, *se* ja *ne*. **Proadverbit** ovat adverbeiksi vakiintuneita prono-

minikantaisia ilmauksia. Niistä kohesiivisiä voivat olla muun muassa adverbit *silloin*, *siellä*, *sinne* ja *siten*. **Proadjektiivit** ovat *lAinen-* ja *mOinen-*loppuisia, merkitykseltään sekä pronominin- että adjektiivinkaltaisia adjektiiveja, joista sidosteisesti voivat toimia ilmaukset *sellainen*, *tällainen*, *silloinen* ja *tuolloinen*. **Komparaatiossa** koheesiota luovat adjektiivien ja kvanttorien positiivi- ja komparatiivimuodot sekä tietyt pronomien ja adjektiivien välimaastoon luokiteltavat vertailua osoittavat sanat, kuten *sama*, *sellainen*, *eri*, *muu* ja *toinen*. (Hakulinen & Karlsson 1995: 312–320; VISK § 610, 715.) Esimerkki 6 on ote esseestä, jossa on hyödynnetty useita pronominaalituksen lajeja. Esimerkki 7 on näyte komparaation sidostavuudesta.

- (6) Suomessa on esimerkiksi täysin normaalia, että ihmiset ovat hiljaa kassajonoissa tai bussipysäkeillä. *Tällainen käytös* saattaa kuulostaa esimerkiksi monen amerikkalaisen mielestä oudolta, sillä *heidän kulttuuriinsa* kuuluu pieni jutustelu *silloinkin*, kun ei ole mitään tähdellistä sanottavaa. – –

Yksi suomalainen pahe kommunikaatiossa on *se*, ettei uskalleta puhua vierasta kieltä. *Tämä* on sääli siksi, koska moni yksilö osaa puhua esimerkiksi englantia tai saksaa, mutta ei uskalla, koska pelkää tekevänsä kieliopillisia virheitä. (T14)

- (7) Pari vuotta sitten uutisissa kauhisteltiin palestiinalaista lastenohjelmaa, jossa kummasti Mikki Hiirtä muistuttava fanaatikko lietsoi pikku pilttejä pyhään sotaan ahnaita, sarvipäisiä sionistilahtareita vastaan. *Samat ohjelmat* siellä edelleen pyörivät. (T3)

Esimerkkitekstin 6 kaksi ensimmäistä virkettä sidostetaan toisiinsa proadjektiivin ja parafrasoin liiton *Tällainen käytös* avulla. Genetiiviattribuuttina toimiva persoona-pronominin *heidän* ja siihen liittyvä possessiivisuffiksi *-nsa* viittaavat edeltävän päälauseen substantiivilausekkeeseen *monen amerikkalaisen*. Katkelma sisältää kaksi tekstuaalista eli lauseisiin ja näitä laajempiin tekstijaksoihin viittaavaa pronominia: demonstratiivipronominin *se* viittaa jäljessään olevaan konjunktiolauseeseen, ja näytteen viimeisen virkkeen aloittava *Tämä* sidostuu edeltävään konjunktiolauseeseen. Myös proadverbin *silloinkin* muodostama sidos on tekstuaalinen; sen korrelaattina toimii sitä seuraava temporaalinen konjunktiolause. Esimerkissä 7 kahden virkkeen välille luodaan sidos vertailusanan *Samat* avulla.

Substituutioksi kutsutaan jonkin tekstin lausekkeen, tekstijakson tai lauseen korvaamista jollakin sanastollisella aineksella. Substituutiota voi hyödyntää vain tekstiviitteisesti; korvattun kielenaineksen on esiinnyttävä samassa tekstissä substituutin, korvaavan ainesosan, kanssa. Yleisiä substituutteja ovat esimerkiksi pronominikantainen ad-

jektiiviksi *sellainen*, demonstratiivipronominin *se* partitiivimuoto *sitä*, vastauksena toimiva ilmaus *kyllä*, adverbi *niin* ja ilmaus *niin -kin*, johon saattavat kytkeytyä yleismerkityksiset verbit *tehdä* ja *käydä*. (Hakulinen & Karlsson 1995: 320–323.) Esimerkissä 8 kaksi virkettä sidostuu toisiinsa, kun ilmaus *kyllä* korvaa vastauksena toimivassa huudahduksessa koko edeltävän kysymyslauseen:

- (8) Keskittyykö väestö yhä voimakkaammin suuriin asutuskeskuksiin? Oi *kyllä* vain! (T21)

Ellipsi voidaan nähdä yhtenä substituution muotona, niin sanottuna nollasubstituutiona (Halliday & Hasan 1976: 88–89). Ellipsi on koheesiokeino, jonka tarkoituksena on korvata jokin tekstin ilmaus niin sanotusti nollalla, jättää jokin toistuva tekstin osa ilmaisematta (Hakulinen & Karlsson 1995: 323). Se onkin tapa välttää turhaa toisteisuutta (VISK § 1177). Ellipsin käyttö mahdollistuu, kun toistamatta jätettävän ja poistettavan tekstiaineksen merkitys on itsestään selvästi tulkittavissa joko kotekstista tai tilannekontekstista tunnetun tarkoitteensa kautta (Halliday & Hasan 1976: 142–145). Jos esimerkiksi kahdella peräkkäisellä lauseella tai lauseenosalla on jokin yhteinen jäsen, voidaan tämä jättää jälkimmäisessä mainitsematta tulkinnan kärsimättä (VISK § 1177). Esimerkki 9 on ote esseestä, jota sidostetaan erilaisin ellipsein:

- (9) Yksilö saa pitää voitot, mutta Ø kärsii myös yksin tappionsa – tämä voi koetella monen psyykettä hädän hetkellä. Esimerkiksi monien Aasian maiden yhteisöllisissä kulttuureissa primaariryhmä jakaa voiton, mutta Ø Ø myös häviön tuottaman häpeän. (T4)

Esimerkkikatkelmassa on käytetty kahta erilaista ellipsityyppiä, pelkistystä ja aukkoamista (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1995). Ensimmäisessä virkkeessä kirjoittaja on käyttänyt hyväkseen pelkistystä korvaamalla rinnasteisen päälauseen subjektin ”yksilö” ellipsillä. Myös jälkimmäisen virkkeen rinnasteisen päälauseen ensimmäisessä ellipsissä on kyse pelkistyksestä; subjekti ”primaariryhmä” on jätetty toistamatta. Toisen virkkeen jälkimmäinen ellipsi on syntynyt aukkoamisen tuloksena, kun rinnasteisen päälauseen finiittiverbi ”jakaa” on korvattu ellipsillä.

Tekstuaalisten eli edeltävästä tekstistä merkityksensä täydentävien ellipsien lisäksi on olemassa myös kulttuurista ja tilanteesta käsin täydentyviä ellipsejä. Ne viittaavat tekstinulkoisiin tarkoitteisiin eivätkä siten luo tekstiin koheesiota. (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1995: 78, 110, 324.) Tämän vuoksi kohdistan aineiston analyysissä huomio-

ta vain tekstuaalisiin ellipseihin ja jätän kulttuurin ja tilanteen kautta tulkittavissa olevat ellipsit huomiotta. Esimerkissä 10 adjektiiviattribuutin *nuorten* inhimillisenä pääsanana toimiva substantiivi *ihmiset* on pragmaattisista syistä korvattu ellipsillä:

- (10) Facebookin kaltaista metafyyssisen todellisuuden syrjäyttävää, eksistenssitilaa on odotettu jo pitkään, etenkin nuoren sukupolven keskuudessa. Yleisesti on jo monia vuosia päivitelty sitä, kuinka media muokkaa varsinkin nuorten Ø käsitystä ihanneminästä – –.
(T2)

Kytken keino käsittää lauseita ja tekstin osia toisiinsa sidostavien konjunktioiden ja konnektiivien käytön. Kytkenä on näkyvin keino, jolla lauseita voidaan nivota toisiinsa yhtenäisessä tekstissä. (Hakulinen & Karlsson 1995: 296, 312.) Ventolan ja Maurasen (1990: 32) mukaan kytkenäkeinojen luettavuutta parantavaa vaikutusta tarkastelleissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että tekstin sidostaminen konjunktioiden ja konnektiivien lisää huomattavasti tekstin ymmärrettävyyttä.

Konjunktioksi luokitellaan kahta tai useampaa lausetta, lauseketta, sanaa tai sananosaa toisiinsa liittävät ja näiden välille syntaktis-semanttisen suhteen synnyttävät partikkelit. Ne esiintyvät lauseessa tyypillisesti omalla kiinteällä paikallaan toisen kytkevän tekstinosan edellä. Konjunktiot voidaan luokitella rakenteellisesti yksiosaisiin, liittokonjunktioiden ja parikonjunktioiden. Valtaosa konjunktioista on yksiosaisia. Niitä ovat esimerkiksi partikkelit *ja, jos, koska, kun, mutta* ja *vaikka*. Liittokonjunktiot ovat konjunktiosta ja adverbista koostuvia sanaliittoja, kuten *kun taas, niin kuin* ja *samalla kun*. Parikonjunktio sisältää kaksi erillistä osaa. Niistä toinen sijaitsee yleensä ensimmäisen kytkevän tekstinosan edellä ja toinen jälkimmäisen sidostettavan tekstinosan edellä. Parikonjunktioita ovat muun muassa *joko – tai* ja *sekä – että*. (VISK § 812–815.)

Konnektiivit ovat erilaisia konnektiivisia partikkeleita, adverbeja ja adpositioilmauksia, joiden avulla ilmennetään lauseiden ja lausekkeiden välisiä semanttisia suhteita. Suuri osa konnektiiveista on partikkeleita. Niitä ovat muun muassa ilmaukset *-han, kuitenkin, myös, nimittäin, siis, siksi, silti* ja *siten*. Konnektiivisia adverbeja voivat olla esimerkiksi ilmaukset *joka tapauksessa, lisäksi, toisaalta* ja *toisin sanoen*. Adpositioihin lukeutuu post- ja prepositioita, joita ovat muun muassa ilmaukset *(sen) ansiosta, (siitä) huolimatta, (sitä) lukuun ottamatta, (sen) takia* ja *(sen) vuoksi*. Konnektiivit ja konjunktiot eroavat toisistaan monin syntaktisin tavoin. Siinä missä konjunktioilla on lauseessa vakiintunut sijaintipaikka, lauseoppi ei ole tarkoin säädellyt konnektiivien mahdollista sijaintia. Toiseksi konjunktioiden sanaryhmä ei voi saada uusia jäseniä, kun taas kon-

nektiivien luokka on avoin. Kolmanneksi konnektiivit kykenevät yhdistämään lausetta pidempiä tekstijaksoja toisiinsa. (VISK § 820.) Muutoin juuri konnektiivit ovat merkittäviä tekstin eheyden luoja, sillä niiden erityisenä tehtävänä on tekstin koherentiksi tulkittamisen helpottaminen (Ranta 2007: 68).

Koska koheesio on semanttinen ilmiö, on syytä kiinnittää huomiota siihen, millaisia merkityssuhteita konjunktiot ja konnektiivit rakentavat yhteen liitettyjen lauseiden välille. Halliday ja Hasan (1976) luokittelevat kytkennän luomat semanttiset suhteet additiivisiin, adversatiivisiin, kausaalisiin ja temporaalisiin. Nämä merkityssuhteiden päätyypit jakautuvat karkeasti useisiin eri alalajeihin. Niiden määritelmät ovat kuitenkin melko häilyviä, ja lukuisien alaluokkien systemaattinen tarkastelu tekisi koheesioanalyysistä tarpeettoman yksityiskohtaista ja monisyistä. Neljä suhdekategoriaa sisältävä malli korostaa koheesioanalyysin kannalta tärkeimpiä semanttisia suhteita; sen avulla tekstien koheesioanalyysi voidaan tarkastella järjestelmällisesti ja ilman turhaa monimutkaisuutta. (Halliday & Hasan 1976: 238–244.) Seuraavaksi esittelen kytkennän avulla tuotettujen merkityssuhteiden pääajit ja niiden keskeisimpiä alalajeja, joiden luokittelussa ja suomenoksissa olen mukailnut Pöyhöstä (1986).

Additiivinen suhde on luonteeltaan kopulatiivinen eli yhdistävä ja listaava. Se osoittaa, että kytkettävien tekstinosien välillä on esiintymisyhteydessään jotakin yhteistä ja että ne ovat yhtä totuudenmukaisia ja paikkansa pitäviä. (VISK § 1092.) Puhtaasti additiiviset kytkennät (‘additive’) ilmaisevat usein, että kirjoittajalla on jotakin lisättävää siihen, mitä hän on juuri sanonut. Niitä ovat esimerkiksi konjunktiot *ja* ja *sekä*, kielteismerkityksinen liitekonjunktio *eikä*, parikonjunktiot *sekä – että* ja *niin – kuin* sekä konnektiivit *lisäksi*, *myös* ja *-kin*. Disjunktiiiviset kytkennät (‘alternative’) ilmaisevat, että sidostetut tekstinosat ovat toisiinsa nähden vaihtoehtoisesti mahdollisia. Niihin luokituvat muun muassa konjunktiot *tai*, *vai* ja *eli*, parikonjunktio *joko – tai* sekä konnektiivi *toisaalta*. Komparatiiviset (‘comparative’) kytkennät ilmentävät lauseiden välistä vertailua. Niihin kuuluvat kytkettävien samankaltaisuutta (‘similarity’) ilmaisevat kytkennät, kuten konnektiivit *samoin* ja *samalla tavoin*, ja kytkettävien erilaisuutta (‘dissimilarity’) osoittavat kytkennät, esimerkiksi konjunktio *toisin kuin* ja konnektiivi *sitä vastoin*. Tämän lisäksi jotkin additiiviset kytkennät voivat ilmaista, että kahdesta niiden kytkemästä tekstinosasta jälkimmäinen on edeltävän selitys (‘exposition’) tai täsmentävä esimerkki (‘exemplification’). Selityksiä kytkee esimerkiksi konnektiivi *toisin sanoen* ja esimerkkejä konnektiivi *esimerkiksi*. (Halliday & Hasan 1976: 244–250; VISK § 1092–1100.)

Esimerkissä 11 on kyse puhtaasti additiivisesta kytkennästä. Esimerkit 12 ja 13 havainnollistavat vaihtoehtoisuutta ilmaisevien konjunktioiden ja konnektiivien käyttöä. Esimerkin 13 konnektiivin voidaan tulkita ilmaisevan myös kytkemiensä virkkeiden propositioiden erilaisuutta, samalla kun esimerkin 14 konnektiivi ilmentää sidostamiensa virkkeiden samankaltaisuutta. Esimerkissä 15 jälkimmäinen virke toimii edeltävää virkettä tarkentavana selityksenä ja esimerkissä 16 täsmentävänä esimerkkinä.

- (11) Kun on paljon erilaisia ihmisiä, on *myös* paljon erilaisia työpaikkoja ja palveluita tarjolla. *Lisäksi* kaikki on lähellä tai ainakin liikenneyhteyksien päässä. (T23)
- (12) Minä uudestisyntyin itseni viime keväänä. *Tai* oikeastaan vain korjasin kaikki puutteeni. (T2)
- (13) Naisten kouluttamattomuus koituu kehitysmaiden tappioksi laajemminkin tasolla: kun puolet mahdollisesta aivokapasiteetista hoitaa kotia, on vaikea kilpailla sukupuolisesti tasa-arvoisempia länsimaita vastaan innovaatioissa. *Toisaalta* kouluttamattomista naisista saa ihmisoikeuksia polkemalla halvan valtin maan teollisuudelle. (T4)
- (14) Alle 18-vuotiaat on heti tuomittava häviäjiin: heillä ei ole oikeutta äänestää. *Samoin* on monen vanhuksen, vammaisen ja sairaan laita –. (T4)
- (15) Entinen maatalous-yhteiskunta on syrjäytymässä ja pienemmät kaupungit ja kylät menettävät arvoaan. *Toisin sanottuna* suurkaupungit syövät pienempien maineen –. (T21)
- (16) Konfliktit pohjannevat aina omassa, subjektiivisessa näkökulmassaan uppiniskaisesti pysyvien osapuolten joustamattomuuteen. *Esimerkiksi* Iran ja palestiinalaiset katsovat Israelin maiden kuuluvan itselleen, *ja* sillä selvä. (T3)

Adversatiivinen merkityssuhde kontrastoi toisiinsa kytkeytyviä tekstinosia eli ilmaisee niiden olevan toisilleen vastakkaisia ja korostaa niiden eroja (VISK § 1101–1102). Adversatiivinen suhde voi myös osoittaa, että jokin tekstinosa on edeltävään tekstiin tai kommunikaatiotilanteeseen nähden epäodotuksenmukainen (Halliday & Hasan 1976: 250). Puhtaasti adversatiivisten kytkentöjen ('adversative') peruserkitys on '(jostakin) huolimatta'. Ne ilmaisevat asiointilan *x* käyvän toteen siitä huolimatta, että asiointila *y* vallitsee. Puhtaasti adversatiivisia kytkentöjä ovat esimerkiksi konjunktiot *mutta* ja *vaikka* sekä konnektiivit *silti*, *kuitenkin*, *(jostakin) huolimatta*, *sittenkin* ja *vain*. Kontrastiiviset kytkennät ('contrastive') ilmaisevat kahden eri tekstinosan olevan selkeästi vastakohtaisia. Niihin kuuluvat muun muassa konjunktiot *mutta* ja *kun taas* sekä konnektiivit *toisaalta*, *taas*, *samalla*, *itse asiassa* ja *oikeastaan*. Korrektiiviset eli kor-

jaavat kytkennät ('correction') osoittavat, että toisiinsa liitetyistä propositioista jälkimäinen ilmaisee jotakin edeltävän juuri mainitsemaan asiaan verrattuna päinvastaista. Ne asettavat kaksi tekstinosaa vastakkain niin, että ensin mainitun ilmaiseman asiaintilan pätevyys kielletään kokonaan tai osittain ja sen tilalle esitetään pätevää vaihtoehtoa. Korjaavia kytkentöjä ovat muun muassa konjunktio *vaan* sekä konnektiivit *sen sijaan*, *pikemmin* ja *päinvastoin*. Erottavat kytkennät ('dismissal') taas ilmaisevat, että jokin edellä mainittu asiaintila on yhdentekevä ja epäolennainen. Niihin voidaan luokitella esimerkiksi konnektiivit *joka tapauksessa* ja *kaikesta huolimatta*. (Halliday & Hasan 1976: 250–256; VISK § 1102, 1104–1108.) Esimerkkikatkelmassa 17 hyödynnetään puhtaasti adversatiivista konjunktioita ja esimerkissä 18 kontrastiivista konnektiivia. Esimerkissä 19 havainnollistuu korrektiivisen konjunktin ja esimerkissä 20 erottavan konnektiivin käyttö.

- (17) Yksi suomalainen pahe kommunikaatiossa on se, ettei uskalleta puhua vierasta kieltä. Tämä on sääli siksi, koska moni yksilö osaa puhua esimerkiksi englantia tai saksaa, *mutta* ei uskalla, koska pelkää tekevänsä kieliopillisia virheitä. (T24)
- (18) Köyhemmissä maissa elokuvien kuvausmateriaali oli hieman heikompa ja toiveet elämässä vähäisiä, kuten lapsen pääseminen kouluun. Länsimaisissa elokuvissa *taas* suurimpia ongelmia olivat mielenterveysongelmat ja poliittiset asiat. (T16)
- (19) On selvää, että Ruotsin näkemys itsestään muiden Pohjoismaiden isoveljenä ei nojaudu pelkästään nykyiseen tilanteeseen, *vaan* se on pitkälti historian määrittelemä. (T6)
- (20) Suurkaupungit taluttavat mediaa pikkurillillään: festarit, tapahtumat, nähtävyydet, vapaa-ajan vietto mahdollisuudet. Opiskelumahdollisuudetkin rajoittuvat vain suurimpiin kaupunkeihin. Jos kysytään nuorilta minne he haluaisivat opiskelemaan tai perustamaan perhettä, veikkaisin että moni *kaikesta huolimatta* syrjäisi pääkaupunkiseutua. (T21)

Kausaalinen suhde ilmaisee, että sidostettavien tekstijaksojen kuvaamat asiointilat ovat keskenään syy-seuraussuhteessa (VISK § 1128). Puhtaasti kausaalisiin kytkentöihin ('causal') lukeutuvat syytä ('reason'), seurausta tai tulosta ('result') sekä tarkoitusta ('purpose') ilmaisevat kytkennät. Syytä ilmaisevat kytkennät osoittavat, että toinen sidostettavista asiointiloista on toisen syy tai perustelu. Niihin kuuluvat muun muassa konjunktiot *koska*, *sillä* ja *kun* sekä konnektiivit *-han*, *syystä että*, *näet* ja *nimittäin*. Seurausta osoittavat kytkennät kertovat, että kahdesta toisiinsa kytketystä tekstinosasta jäl-

kimmäinen on ensin mainitun synnyttämä seuraus, tulos tai päätelmä. Niitä ovat esimerkiksi konjunktiot *joten* ja *niin että* sekä konnektiivit *siis*, *siksi*, *sen vuoksi*, *siten*, *niin(pä)*, *näin ollen*, *(siitä) johtuen* ja *tämän seurauksena*. Tarkoitusta ilmentävät kytkennät ilmaisevat, että toinen kytkettävistä tekstinosista on tarkoitus tai tavoite, joka motivoi toisen tekstinosan kuvaaman tapahtuman tai asiointilan toteutumista. Niihin sisältyvät esimerkiksi konjunktiot *jotta*, *että*, *niin että* ja *siksi että* sekä konnektiivi *sitä varten*. Konditionaaliset kytkennät ('conditional') puolestaan osoittavat, että kytkettävistä tekstijaksoista toinen ilmaisee ehdon, jonka toteutuessa toisen kuvaama asiointila käy toteen. Niitä ovat muun muassa konjunktiot *jos*, *el-lei*, *jollei*, *mikäli* ja *kunhan* sekä konnektiivit *siinä tapauksessa*, *muutoin*, *edellyttäen että*, *tämän suhteen*, *tässä yhteydessä* ja *tätä lukuun ottamatta*. (Halliday & Hasan 1976: 256–261; VISK § 1128–1134.) Esimerkissä 21 on hyödynnetty konditionaalista ja syytä ilmaisevaa kytkentää, esimerkissä 22 syytä ja seurausta osoittavaa kytkentää ja esimerkissä 23 tarkoitusta ilmentävää kytkentää:

- (21) *Jos* rauha saataisiin aikaa Lähi-itään, muun maailman katse kääntyisi kotimaiden ongelmiin. Valtion kannalta on *siksi* aina edullista, että jossain menee heikommin kuin omalla pihalla. (T3)
- (22) *Koska* väkiluku pienenee, verotulot pienenee ja palveluja leikataan sekä työpaikkoja vähenee. *Tämän seurauksena* lisää ihmisiä muuttaa pois. (T22)
- (23) Tarvitsemme tiennäyttäjän, *jotta* voimme luoda entistä suvaitsevamman yhteiskunnan. (T9)

Temporaalinen merkityssuhde ilmaisee tilanteiden ja asiointilojen ajankohtien ja kestojen keskinäisiä suhteita (VISK § 1122). Puhtaasti temporaaliset kytkennät ('temporal') osoittavat yksinomaan, miten eri asiointilojen ajallinen järjestys ja pituus suhteutuvat toisiinsa. Niitä ovat esimerkiksi konjunktiot *kun*, *kunnes*, *ennen kuin*, *silloin kun* ja *sitten kun* sekä konnektiivit *sitten*, *sen jälkeen*, *myöhemmin*, *seuraavaksi*, *samanaikaisesti*, *pian* ja *aiemmin*. Sarjamaiset kytkennät ('sequential') jaksottavat itse tekstiä. Niihin sisältyvät muun muassa ilmaukset *aluksi*, *sitten*, *seuraavaksi* ja *ensiksi – toiseksi – kolmanneksi*. Tilannetemporaaliset kytkennät ('here and now') luovat koheesiota viittaamalla siihen, mitä edeltävässä tai tulevassa tekstissä käsitellään. Niihin lukeutuvat muun muassa konnektiivit *tähän asti*, *tähän mennessä*, *tässä vaiheessa*, *tästä lähtien* ja *tästedes*. Kokoavien kytkentöjen ('conclusive') avulla voidaan koota, tiivistää ja yhdistellä aiemman tekstin sisältämää informaatiota sekä palata johonkin aiempaan tekstin-

kohtaan. Niihin kuuluvat esimerkiksi konnektiivit *lopuksi*, *lopulta*, *vihdoin*, *tiivistäen* ja *lyhyesti* (*sanottuna*). (Halliday & Hasan 1976: 261–267; VISK § 1121–1127; Pöyhönen 1986: 48–59.) Esimerkissä 24 havainnollistuu puhtaasti temporaalisen ja esimerkissä 25 kokoavan kytkennän käyttö:

- (24) Ihmisellä on kahden vuoden iässä suurin määrä hermosoluja. *Tämän jälkeen* käyttämättömät niistä alkavat tuhoutua. (T13)
- (25) Jos muistellaan esimerkiksi Vietnamin sotaa. Sitä ei voitettu Yhdysvaltain armeijalla, eikä voittamalla yksittäisiä taisteluja. Vaikka tarkemmin ajateltuna sitä sotaa ei voittanut kukaan, mutta loppumaan se sota kuitenkin saatiin. Yhdysvallat taipui *lopulta* kansainvälisen painostuksen edessä, ja veti joukkonsa Vietnamista. (T11)

Myös relatiivipronominit ja kysymyssanat voivat kytkeä sivulauseita päälauseisiin konjunktioiden tavoin (Ranta 2007: 68). Niiden sidostavuus on kuitenkin konjunktioita rajallisempi, minkä vuoksi niiden käyttöä ei tarkastella tässä tutkimuksessa. Relatiivipronominien ja -lauseiden sekä epäsuorien kysymyslauseiden suuri määrä on pikemminkin merkki tekstin virkerakenteen kompleksisuudesta kuin sidosteisuudesta. Relatiivipronomini ei lisäksi voi kieliopin sääntöjen mukaisesti esiintyä yksinäislauseen alussa, eikä se siten voi luoda virkkeidenvälistä koheesiota. Kysymyssanat eivät luo semanttisia suhteita virkkeen sisällä eivätkä virkkeiden välillä, eikä niillä ole suorassa kysymyslauseessa, itsenäisen päälauseen alussa, tekstiä sidostavaa vaikutusta. Relatiivipronominien ohella yleiskonjunktio *että* ei voi suomen kielen normien mukaan aloittaa yksinkertaista lausetta eikä täten luoda virkkeidenvälisiä sidoksia. Toisin kuin adverbiaali- ja rinnastuskonjunktiot yleiskonjunktio *että* ei luo kytkemiensä tekstinosien välille merkityssuhteita, vaan se ainoastaan ilmaisee konjunktiollisen lauseen olevan toisen lauseen osa (VISK § 819). Tämän vuoksi rajaan myös *että*-yleiskonjunktion tarkastelun tutkimukseni ulkopuolelle.

Kytkenän hyödyntämistä analysoitaessa on syytä ottaa huomioon tutkimusaineiston tekstien sisältämät tekstityypit, sillä niille ominaisten kytkentätapojen ja näiden luomien semanttisten suhteiden välillä on huomattavia eroja. Werlich (1983) jaottelee tekstit viiteen tyyppiin, joista kullakin on itselleen leimallinen pintatekstissä realisoituva tekstimuoto (Leiwo ym. 1992: 80–81). Nämä tekstimuodot erottuvat toisistaan paljolti erilaisten konjunktiolla ja konnektiiveilla luotavien kytkentöjen johdosta. Deskriptiiviselle tekstityypille ovat luonteenomaisia additiiviset, narratiiviselle temporaaliset, ekspositoriselle kausaaliset, argumentoivalle adversatiiviset ja kausaaliset sekä instruktiivi-

selle additiiviset ja temporaaliset kytkennät. (Leiwo ym. 1992: 80–82.) Jotta tutkimusaineiston tekstit sisältäisivät mahdollisimman samantapaisia tekstityyppejä kytkentäkeinoineen ja jotta aineistosta nousisi mahdollisimman selkeästi esiin yleisiä abiturienttien sidoskeinojen käyttöön liittyviä linjoja, aineistoon on yritetty valikoida samantyyppistä tekstilajia edustavia esseitä, pohtivia tekstejä. Jos joissakin aineiston teksteistä kuitenkin esiintyy poikkeuksellisen paljon joitakin tiettyjä tekstityyppejä, on näiden hallitsevien tyyppien vaikutus huomioitu tuloksia käsiteltäessä. Mikäli jonkin tasoryhmän tekstit sisältävät muita taitotasoja enemmän vaikkapa temporaalisia kytkentöjä, pohdin, onko näiden kytkentöjen runsas käyttö yhteydessä narratiivisen tai instruktiivisen tekstityypin hyödyntämiseen.

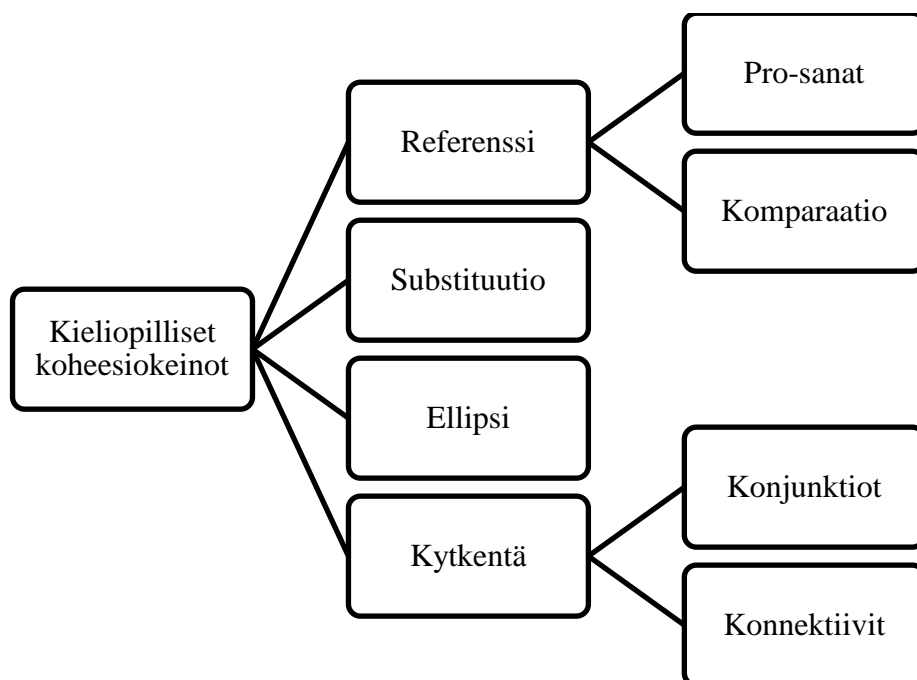
Tekstin kytkentätapoja tarkasteltaessa tulee muistaa myös, että lauseiden välillä vallitsevia semanttisia suhteita ei välttämättä tarvitse ilmaista eksplisiittisesti konjunktioiden tai konnektiivien avulla. Runsa kytkentäkeinojen käyttö voidaan tulkita jopa lukijan vastaanottokykyä aliarvioivaksi tekstuaaliseksi ratkaisuksi. (Ventola & Mauranen 1990: 31, 33.) Teksti voi johdatella lukijaa havaitsemaan lauseidenvälisen semanttisen suhteen ja koheesion, vaikka niitä ei osoiteta minkäänlaisin kytkentäkeinoin (Halliday & Hasan 1976: 229). Lauseita voidaan esimerkiksi rinnastaa toisiinsa asyndeettisesti eli konjunktiottomasti, jolloin yhdyslauseen osalauseet kytkeytyvät toisiinsa pilkun avulla. Asyndeettisen rinnastuksen luomaa merkityssuhdetta ei voida ilmaista eksplisiittisesti, vaan se on pääteltävissä ainoastaan kytkettyjen osalauseiden keskinäisen järjestyksen ja leksikaalisen sisällön avulla. (VISK § 873, 882, 1091.)

Virkkeidenvälisiä konjunktiottomia ja konnektiivittomia sidoksia voidaan luoda lineaaristamalla eli sijoittamalla kaksi tai useampia virkkeitä peräkkäin. Tällöin tekstin vastaanottajan on tulkittava, millainen semanttinen suhde virkkeiden välillä on. (Hakulinen & Karlsson 1995: 333–334.) Esimerkissä 26 on luotu asyndeettinen rinnastus, mutta kieliopin mukaisesti sen sijasta tulisi kuitenkin käyttää syndeettistä eli konjunktiivista rinnastusta. Esimerkissä 27 on katkelma Facebookin tarpeellisuudesta kertovasta tekstistä. Siinä kahden virkkeen välille luodaan lineaaristamisen avulla additiivinen suhde, kun jälkimmäinen virke toimii edeltävää täsmentävänä esimerkkinä.

(26) He tietävät mitä ammattilaisuus vaatii ja kuinka huipulle pääsee, saattavat olla monelle nuorelle motivaation ja inspiraation lähde. (T5)

(27) ”Oman tilan” ansiosta voidaan elintärkeää informaatiota jakaa salamannopeasti. Nanosekunnissa saan selville, että ystäväni on juuri sijoittanut uuteen kumiveneeseen ja isäni tuhoaa parhaillaan jo kolmatta lenkkimakkaraa. (T1)

Fahnestockin (1983: 402) mielestä lauseiden sidostaminen toisiinsa ilman eksplisiittisiä kytkentöjä on eräs keskeisimmistä tavoista luoda tekstin koherenssia. Hänen mukaansa kahden lauseen väliset semanttiset suhteet ovat olemassa riippumatta siitä, eksplikoidaanko ne kytkennän avulla. Martin (1983: 7) muistuttaa, että leksikaalinen kytkentä ainoastaan selkeyttää ja korostaa lauseiden sisällään pitämien propositioiden välillä olevia merkityssuhteita. Kieli ja sen kieliopit -teoksessa (1998: 100) sitä vastoin todetaan, että implisiittiset kytkennät vaikeuttavat tekstin ymmärtämistä. Teoksen mukaan kytkentäkeinot auttavat lukijaa olennaisella tavalla tekstin sisältämien merkitysten tulkitsemisessa. Implisiittisten kytkentöjen tarkastelu kuuluukin ensisijaisesti koherenssin tutkimuksen alaan, joka selvittää, mitkä kielenpiirteet auttavat lukijaa tulkitsemaan tekstin eheäksi kokonaisuudeksi (ks. esim. Kalliokoski 2005: 225). Koska tutkimukseni pääpaino on esseetekstien koheesion analyysissä, tarkastelen aineistostani vain eksplisiittisiä kytkentöjä. Tutkimukseni tarkoituksena on ottaa selvää eritasoisten esseiden tavoista luoda kytköksiä ja muodostaa tällä tavoin perusta eksplikoimattomia semanttisia suhteita tarkastelevalle jatkotutkimukselle. Kuvio 1 on kooste kieliopillisten koheesiokeinojen pää- ja alalajeista, jotka toimivat aineiston analyysin perustana.

Kuvio 1. Kieliopillisten koheesiokeinojen pää- ja alalajit.

3.2.2 Leksikaalinen koheesio

Hallidayn ja Hasanin (1976: 288) mukaan leksikaalista koheesiota voidaan tuottaa tekstiin ensinnäkin erityyppisen **sanastollisen toiston** ('reiteration'), kuten täydellisen tai osittaisen toiston ('same word'), synonymian ('synonym'), yläkäsitteiden ('superordinate') sekä yleismerkityksisten sanojen ('general word'), avulla. Toistokeinot luovat tekstiin anaforisia sidoksia; sidoselementtinä toimiva leksikaalinen esiintymä viittaa aina edellään esiintyvään sanastolliseen ainekseen. Nämä sidosjäsenet eivät kuitenkaan välttämättä ole samatarkoitteisia. Jälkimmäisen sidosjäsenen tarkoite voi olla edeltävän referenttiin nähden identtinen ('identical'), inklusiivinen ('inclusive'), eksklusiivinen ('exclusive') tai täysin itsenäinen ('unrelated'). Leksikaalisen toiston ja referenssin välinen raja on häilyvä. Esimerkiksi yleismerkityksisten sanojen voidaan monesti tulkita toimivan pronomikorvauksen tavoin. (Halliday & Hasan 1976: 277–284.) Tässä tutkielmassa ne kuitenkin luokitellaan Hallidayn ja Hasanin (1976: 279) mukaisesti sanastollisen toiston osatekijöiksi.

Täydellisessä tai osittaisessa toistossa jokin lekseemi esiintyy tekstissä vähintään kahdesti (Halliday & Hasan 1976: 277–282). Runsaslukuinen toisto vahvistaa tekstin eksplisiittistä koheesiota, mutta se voi myös luoda tarpeetonta toisteisuutta ja tällä tavoin heikentää tekstin luettavuutta (Witte & Faigley 1981: 197, 202). Tarkastelen täydellisen ja osittaisen toiston käyttöä sekä leksikaalisten että kieliopillisten sidoskeinojen analyysissa. Rantaa (2007) mukaillen luokittelen ne toistoesiintymät, jotka saavat attribuutikseen demonstratiivipronominin tai proadjektiivin, kieliopillisiin koheesiokkeinoihin ja itsenäiset toistot leksikaalisiin sidoskeinoihin. Esimerkki 28 on erään kirjoitelman lopetuskappale, jossa hyödynnetään runsaasti täydellistä toistoa. Esimerkissä 29 on hyödynnetty demonstratiivipronominin ja toiston yhdistelmää.

(28) *Irakin ja Vietnamin sodissa on paljon samaa. Yhdysvaltojen pitäisi nöyrtyä ja vetää joukkonsa pois Irakista. Se ainakin edistäisi rauhaa. Rauha Irakissa ei kuitenkaan selvittäisi koko Lähi-idän kriisiä, sillä monessa Lähi-idän maassa soditaan vielä. Näiden maiden tulisi pyrkiä rauhaan tekemällä esimerkiksi rauhaa edistäviä sopimuksia. Tämäkään ratkaisu ei tietenkään välittömästi toisi rauhaa, mutta rauhaan täytyykin pyrkiä hitaasti, mutta varmasti, pieni askel kerrallaan. (T11)*

(29) *Jossain sivulla saattaa lukea, että kyseisen sivun kengät löydät valikoiduista myymälöistä. Ja missähän nämä kyseiset myymälät mahtavat sijaita? (T21)*

Synonymiaa hyödyntäessään kirjoittaja tuottaa sanastollista sidosteisuutta joko täydellisin tai lähisynonyymein (Halliday & Hasan 1976: 277–282). Synonymian ilmiöllä kuvataan sanojen samanmerkityksisyyttä, jossa kahden tai useamman lekseemin denotaatiot eli vakiintuneet, tekstinulkoisen maailman tarkoitteisiin viittaavat peruserkitykset ovat identtiset. Täydellisessä synonymiassa synonyymit ovat denotaatioidensa, konnotaatioidensa eli sivumerkitystensä, tyylivivahteidensa ja affektiivisten merkitystensä osalta kontekstista riippumatta keskenään vaihdettavissa. Jos synonyymit eroavat semanttisilta, syntaktisilta tai tekstilajikohtaisilta käyttötarkoituksiltaan, niitä kutsutaan lähisynonyymeiksi. Esimerkiksi lekseemit *kakara* ja *penska* vastaavat täydellisesti toisiaan, kun taas sanojen *lapsi* ja *kakara* denotaatiot poikkeavat tyyllillisesti toisistaan. Monesti synonyymien välillä kuitenkin on merkitysvivahde-eroja. (Karlsson 2006: 207, 211, 219–220.) Tämän takia analyysiluvussa ei tehdä merkittävää eroa täydellisten ja lähisynonyymien välille. Esimerkit 30 ja 31 ovat näytteitä synonymian käytöstä:

(30) *Facebookissa* voi myös tapittaa videoita, tehdä testejä, jakaa kuvia tai tarjota vaikkapa virtuaalisen tuopin kaverille.

Alun perin järjestelmä luotiin todelliseen tarpeeseen. Kaiken pahan alkupiste voidaan paikantaa amerikkalaiseen yliopistoon. Opinahjolla ei ollut omaa tietokantaa, joka olisi pitänyt oppilaista turvallista kirjanpitoa. Poikajoukko löi viisaat päänsä yhteen ja loi nykyisen *naamakirjan* esiasteen. (T1)

(31) Ajanottaja on painanut kelloa hellästi ”naps”, muutamaan kertaan ja *juoksijat* ovat saavuttaneet nopeusjärjestyksen. Tällä kertaa seuraamamme, hien hivelemä juoksijamme on sijoittunut joukon häntäpäähän, muttei sentään ole jäänyt viimeiseksi. Ensimmäisenä maaliin syöksynyt tuulettaa nyt voittoaan ja karvaisia kainaloitaan viimeisen, hitaimman *pinkojan* jatkaessa silmiensä vetistä selvittelyä. (T12)

Yläkäsitteestä on kyse silloin, kun leksikaalisen esiintymän tarkoite on edeltävän sidosjäsenen referentin hyperonyymi eli yläkäsite (Halliday & Hasan 1976: 277–282). Hyperonyymien tarkoite muodostaa yläkategorian, johon merkityshierarkian alisteisen sanan, hyponyymien, referentti lukeutuu. Esimerkiksi lekseemi *hevonen* voi toimia käsitehierarkiassa muun muassa sanojen *ori*, *tamma*, *varsa*, *koni* ja *ravuri* hyperonyymina. (Karlsson 2006: 221–222.) Esimerkki 32 on havainnollistus yläkäsitteen käytöstä:

(32) Vallan keskittämisen presidentille saatetaan ajatella sotivan *demokratian* periaatteita vastaan. Kuitenkaan presidentin vallan lisääminen tai poistaminen ei olisi suuri muutos *demokratiaa* ajatellen. Onhan nykyinenkin *hallintomallimme* harvainvaltaa, sillä yli viiden miljoonan ihmisen asioista päättää käytännössä kolmen suurimman puolueen edustajat. (T8)

Yleismerkityksisiin sanoihin sisältyy sekä yleissubstantiiveja (general noun) että laveamerkityksisiä verbejä. Yleismerkityksinen sanasto on luokiteltavissa niin leksikaalisiin kuin kieliopillisiin koheesiokkeinoihin. Esimerkiksi verbi *tehdä* voidaan kategorisoida pikemminkin substituutiksi kuin leksikaaliseksi sidoskeinoksi, kun taas yleissubstantiivit *asia* ja *henkilö* luovat lähinnä leksikaalista koheesiota. Kaikki yleismerkityksiset lekseemit eivät kuitenkaan luo tekstiin koheesiota. Ainoastaan niiden yleissubstantiivien, joita käytetään referentiaalisesti ja joilla näin ollen on sama tarkoite kuin korrelaateillaan, voidaan katsoa tuottavan leksikaalista sidosteisuutta. (Halliday & Hasan 1976: 274–282.)

Yleissubstantiivit ovat merkitykseltään laaja-alaisia ja yleisluonteisia substantiiveja, joilla viitataan muun muassa ihmisiä, paikkoja ja asiainiloja kuvaaviin substantiiveihin. Ihmisiä luonnehtiviin substantiiveihin viittaavia yleissubstantiiveja ovat esimerkiksi lekseemit *henkilö*, *mies*, *nainen*, *lapsi*, *poika* ja *tyttö* sekä asiainiloja kuvaaviin substantiiveihin viittaavia sanat *asia* ja *kysymys*. Yleissubstantiivin valinnalla puhuja tai kirjoittaja voi myös ilmaista asennoitumistaan, kuten tuttuuttaan ja läheisyyttään, halveksintaansa sekä myötätuntoaan, puheena olevan substantiivin tarkoitetta kohtaan. Eriyisesti inhimillisiin tarkoitteisiin viittaaville yleissubstantiiveille, esimerkiksi lekseemille *idiootti*, *typerys* ja *kaveri*, on ominaista ilmentää tekstin tuottajan suhtautumista puhuntansa kohteena olevaa referenttiä kohtaan. Yleissubstantiivilla voi myös olla asennetta ilmaisevia adjektiivimääritteitä, mutta ne eivät voi esiintyä vertailumuodoissa eikä niillä saa olla omia astemääritteitään. (Halliday & Hasan 1976: 274–277.) Ylioppilasesseen arvioijan näkökulmasta yleissubstantiivit saattavat vaikuttaa merkitykseltään latteilta ja epätasällisiltä. Vaikka esseetekstien yleissubstantiivisto loisi tehokkaasti koheesiota, niiden runsas hyödyntäminen saattaa muovata esseekokeen kielestä laadittavia arvioita entistä kielteisemmiksi. Tämä onkin huomioitu leksikaalisen koheesion ja yleissubstantiivien hyödyntämistä käsittelevässä analyysiluvussa. Esimerkissä 33 leksikaalista koheesiota luodaan viittaamalla substantiivilausekkeeseen *väestön pakkautumisesta kasvukeskuksiin* kirjoittajan asennoitumista osoittavan yleissubstantiivin *ongelman* avulla:

- (33) Valtion sisäisen teollisuuden hyvästä tilasta ja yritysten suurista voitoista saavat verotulot kompensoivat *väestön pakkautumisesta kasvukeskuksiin* aiheutuvia maksuja. Koko *ongelman* poistajaksi niistä ei kuitenkaan ole. (T10)

Sanastollisen toiston lisäksi leksikaalista koheesiota voidaan tuottaa **kollokaation** avulla (Halliday & Hasan 1976: 284–288). Kollokaatiota syntyy tekstiin ensiksikin silloin, kun tekstin sanasto, erityisesti peräkkäisten lauseiden sanat, valitaan **samasta merkityskentästä**. Toisekseen kollokaatiota muodostuu, kun kirjoittaja käyttää apunaan erilaisia sanojen merkityssuhteiden ilmaisemisen menetelmiä, kuten vastakohtaa, meronymiaa ja hyponymiaa. (Hakulinen & Karlsson 1995: 312.) Witte ja Faigley (1981: 200) sanovat kollokaation olevan tekstin tuottajan kirjoitustaitojen tasoa parhaiten ilmentävä koheesiokeino; kirjallisen tuotoksen kollokaation laatu paljastaa, miten kirjoittaja kykenee sidostamaan tekstiä kehittelemällä ajatuksiaan ja rakentamalla tuotoksensa asiasisältöä assosiatiiivisesti. Esimerkkiteksti 34 on leksikaalisesti sidosteinen sen vuoksi, että suuri osa sen sanastosta kytkeytyy kuntatalouden merkityskenttään:

- (34) Samaan aikaan kun *kuntien verojen kautta saatavat tulot* pienenevät, kasvavat *vanhusten huoltoon menevät kustannukset*. Näistä suurin *menoerä* kertyy *laila määrättyjen terveystalveluiden tuottamiseen*. Tämä on ajanut monet kunnat *kuntaliitoksiin*, jolloin on pystytty keskittämään *palveluita kustannustehokkaasti*. Samalla tarvittavien *työntekijöiden määrää* ollaan pystytty supistamaan, mutta toisaalta *palveluita tarvitsevien* matka on kasvanut *palveluiden luo*. Muita vaihtoehtoja kunnille ovat olleet *lainarahoitus* tai *terveystalveluiden ulkoistaminen*. (T15)

Erilaisia sanastollista sidosteisuutta luovia **merkityssuhteita** ovat muun muassa vastakohtaisuus, meronymia ja hyponymia (Halliday & Hasan 1976: 284–288; Karlsson 2006: 219–223). **Vastakohtadan** merkityssuhde jakautuu useaan eri alalajiin, joista keskeisimmät ovat komplementaarinen vastakohta eli lajivastakohta ja antonymia eli astevastakohta. Komplementaarisen vastakohtadan denotaation vaikutusalana on jokin tietty merkitysalue, jonka kaikkien esiintymien on edustettava jompaakumpaa vastakohtaparin osapuolista. Esimerkiksi lajivastakohta *mies* ja *nainen* vaikuttaa hyperonyymiin *ihminen*. Tällöin jokainen ihmisen merkitysalueeseen kategorisoituva tarkoite lukeutuu aina joko miehiin tai naisiin. Antonyymit puolestaan ilmaisevat liukuvaa ominaisuutta, eivätkä lajivastakohtien tapaan luokittele tarkoitteita kahteen eri kategoriaan. Astevastakohtaparit ovat usein adjektiiveja, kuten *hyvä* ja *paha* sekä *helppo* ja *vaikea*. (Halliday & Hasan 1976: 285; Karlsson 2006: 223.) Aineiston analyysissä en tee eroa vastakohtadan eri alalajien välille, vaan luokittelen kaikki vastakkaisia merkityksiä ilmentävät leksiemiparit vastakohtadan yläkategoriaan. Esimerkki 35 kuvaa, kuinka esseen käsittelykappale sidostuu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi antonymian ansiosta:

- (35) *Nuoret* tuntuvat saavan eniten irti naamakirjanpidosta. Facebook on harrastus muiden joukossa. Sivustolla voi tappaa aikaa hyvässä seurassa, tehdä äärimmäisen tieteellisiä persoonallisuustestejä ja jutella kaverille, jonka kanssa vaihtoi kuulumisia kasvotusten viimeksi viisitoista minuuttia sitten. – – *Kolmenkympin toiselle puolelle ehtineille* Facebook on puhelimeen tai sähköpostiin verrattavissa oleva näppärä yhteydenpitoväline, joka nuorekkaalla imagoillaan nappaa ikävuosista puolet pois. *Vanhukset* eivät käytä Facebookia, sillä he osaavat ylläpitää suhteitaan – toisin kuin sydäntään – ilman koneita. (T1)

Meronymiaksi nimitetään merkityssuhdetta, joka muodostuu, kun jonkin sanan tarkoite edustaa jonkin edeltävässä tekstissä esiintyneen lekseemin tarkoitteen osaa. Esimerkiksi meronyymi *pää* on osa holonyymi *kehon* kokonaisuudesta. (Karlsson 2006: 219–223.) Tekstin sanasto voi synnyttää sidosteisuutta myös siten, että se koostuu ainoastaan useista saman kokonaisuuden osia denotoivista lekseemeistä. Esimerkiksi sanat *suu*, *leuka*, *otsa* ja *posket* muodostavat useita eri osia *pään* holonyymista. (Halliday & Hasan 1976: 285.) **Hyponymia** on keino osoittaa merkitysten hierarkkisia alistussuhteita (Karlsson 2006: 221). Sen avulla voidaan synnyttää sidosteisuutta silloin, kun tekstin sanasto sisältää vähintään kaksi saman yläkäsitteen eli hyperonyymien alakäsitettä eli hyponymia. Esimerkiksi saman tekstin eri lauseissa sijaitsevat hyponymit *tuoli* ja *pöytä* sidostuvat toisiinsa, sillä niiden denotaatiot ovat alisteisia hyperonyymille *huonekalu*. (Halliday & Hasan 1976: 285.) Stotskyn (1983: 434–435) mukaan hyponymien suhde syntyy myös silloin, kun yksittäisen alakäsitteen tarkoite on alisteinen jollekin edeltävässä tekstissä olevan yläkäsitteen referentille. Esimerkissä 36 huippu-urheilijoihin viitataan heidän kehonsa osaa kuvaavalla meronymilla *tutuilla kasvoilla*. Esimerkkitekstistä 37 muodostuu kohesiivinen yläkäsitteelle *erilaisten lajien pelaajat* alisteisten hyponymien vaikutuksesta.

- (36) Katsojien mielenkiinto näkyy urheilijan palkassa. Lajia seurataan niin paikanpäällä, kuin erilaisista viestimistä. Ihmisten kiinnostus lajia kohtaan herättää myös mainostajat paikalle. *Huippu-urheilijoiden* kasvot ovat tutut myös massassa, ja siksi heidän halutaan mainostavan omaa tuotetta. Erittäin *tutuilla kasvoilla* kauppa käy myös uran loppumisen jälkeen. – – (T13)

- (37) *Erilaisten lajien pelaajat* saavat erilaisia mahdollisuuksia lajinsa kautta. Suomessakin *jääkiekkoa tai jääpalloa korkeimmalla sarjatasolla pelaavan* lajin ulkopuolinen elämä on täysin erilainen, vaikka harjoituksia on suurin piirtein saman verran. *Jääpallon pelaajat* eivät ansaitse kulujaan lajilla, vaan joutuvat käymään normaaleissa töissä sen lisäksi. *Jääkiekkoilijat* taas tienaa keski-verta suomalaista paremmin. (T13)

Sanastollisen toiston ja kollokaation ohella leksikaalista koheesiota voidaan luoda parafrasien avulla (ks. esim. Ranta 2007). **Parafraasi** on lekseemin tai kielellisen ilmauksen samaa tarkoittava, monesti selventävä toisin sanoin tai toisessa muodossa esitettävä ilmaisutapa (Kauppinen & Laurinen 1984: 205; Karlsson 2006: 208). Täydellisen ja osittaisen toiston tapaan parafrasia tarkastellaan aineiston analyysissä niin leksikaalisten kuin kieliopillisten sidoskeinojen yhteydessä. Kieliopillisen koheesion analyysiin olen sisällyttänyt Rannan (2007) mukaisesti ne parafraasi-ilmaukset, jotka saavat määritteekseen demonstratiivipronominin tai proadjektiivin. Itsenäisten parafrasien tarkastelu lukeutuu puolestaan leksikaalisten sidoskeinojen analyysiin. Esimerkki 38 on kappale hyvätasoisesta esseestä, joka käsittelee presidentin valtaoikeuksien vahvistamisen ja karsimisen hyötyjä ja haittoja. Tekstiesimerkissä kirjoittaja esittää toisin sanoin genetiiviattribuutti-ilmauksen *Presidentin* ja selventää näin käsitystään presidentin yhteiskunnallisesta roolista. Esimerkissä 39 on hyödynnetty demonstratiivipronominin ja parafrasien liittoa.

(38) *Presidentin* merkitys on juurtunut syvälle yhteiskuntaan ja sen merkitys arvoja mielipidejohtajana sekä symbolina on kiistaton. Sitä paitsi, onhan muillakin tasavalloilla, vallan kolmijako-oppia noudattavilla demokratioilla, presidentti-instituutio. Vaikka kannatankin yhteiskunnallisia uudistuksia ja yhteiskunnan kehitystä yli kaiken, luulenpa että minussa piilee kuitenkin ainakin sen verran konservatismia, etten kovin helpolla symbolisesta ja historiallisesta ”kansan äiti- tai isähahmosta” luopuisi. (T9)

(39) Asuntojen hinnat ovat ajaneet monet leipäjonoihin ja *jotkut* jopa kokonaan kadulle. *Näiden kaduilla elävien* vuoksi rikollisuus on kasvanut kaupungeissa. (T15)

Hallidayn ja Hasanin (1976) mukaan leksikaalisen koheesion analyysissä tulee huomioida toisiinsa sidostuvien lekseemien kohesiivinen voima (‘cohesive force’). Kohesiivisellä voimalla tarkoitetaan sanastollisen koheesion voimakkuutta, joka määrittyy ensinnäkin sen mukaan, miten läheinen suhde toisiinsa sidostuvilla sanoilla on kielisysteemissä ja ympäröivässä tekstissä. Kielisysteemin avulla eri sanojen välinen läheisyyden aste voidaan määritellä pohtimalla todennäköisyyttä, jonka mukaan lekseemit esiintyvät yhdessä. Esimerkiksi synonyymeina toimivilla lekseemeillä *Facebook* ja *naamikirja* ja samaan merkityskenttään kuuluvilla sanoilla *Facebook* ja *profiilisivu* on suurempi todennäköisyys esiintyä samassa tekstiyhteydessä ja täten suurempi kohesiivinen voima kuin sanaparilla *Facebook* ja *vesisade*. Tekstin kotekstin eli tekstiympäristön avulla lekseemien välinen läheisyyden aste voidaan todeta tarkastelemalla, miten etäällä

lekseemit sijaitsevat tekstissä toisistaan. Esimerkiksi toisto esiintymän tai synonyymien tuottama kohesiivinen voima on sitä heikompi, mitä enemmän kyseisten sanastollisten toistokeinojen ja niiden korrelaattien välillä on sanoja, lauseita ja virkkeitä. Toiseksi kahden lekseemin väliseen kohesiiviseen voimaan vaikuttaa sanaparin yleisyys kielisysteemissä. Mitä yleisempiä lekseemit ovat kielijärjestelmässä, sitä vähemmän ne tuottavat leksikaalista koheesiota. Esimerkiksi tavanomaisiksi luokiteltavat verbit *olla* ja *mennä* voivat luoda merkityskenttiä lähes minkä tahansa lekseemin kanssa, minkä vuoksi niiden kohesiivinen voima on varsin vähäinen. (Halliday & Hasan 1976: 288–292.)

Leksikaalisen koheesion tuottamaa kohesiivista voimaa analysoidessaan tutkijan on nojauduttava yleistietoonsa kielen sanavaraston luonteesta. Jokaisella kielenkäyttäjällä on varsin kattava käsitys oman äidinkielen sanaston yleisyydestä. Tämän yleistietoutensa turvin hän voi tehdä arvionsa eri lekseemien esiintymistäajuudesta ja sitä kautta myös sanastollisen sidosteisuuden voimasta. Esimerkiksi erittäin yleiset lekseemit, kuten apuverbit, voidaan yleisen sanastotietouden avulla jättää analyysissä huomiotta. (Halliday & Hasan 1976: 290–291.)

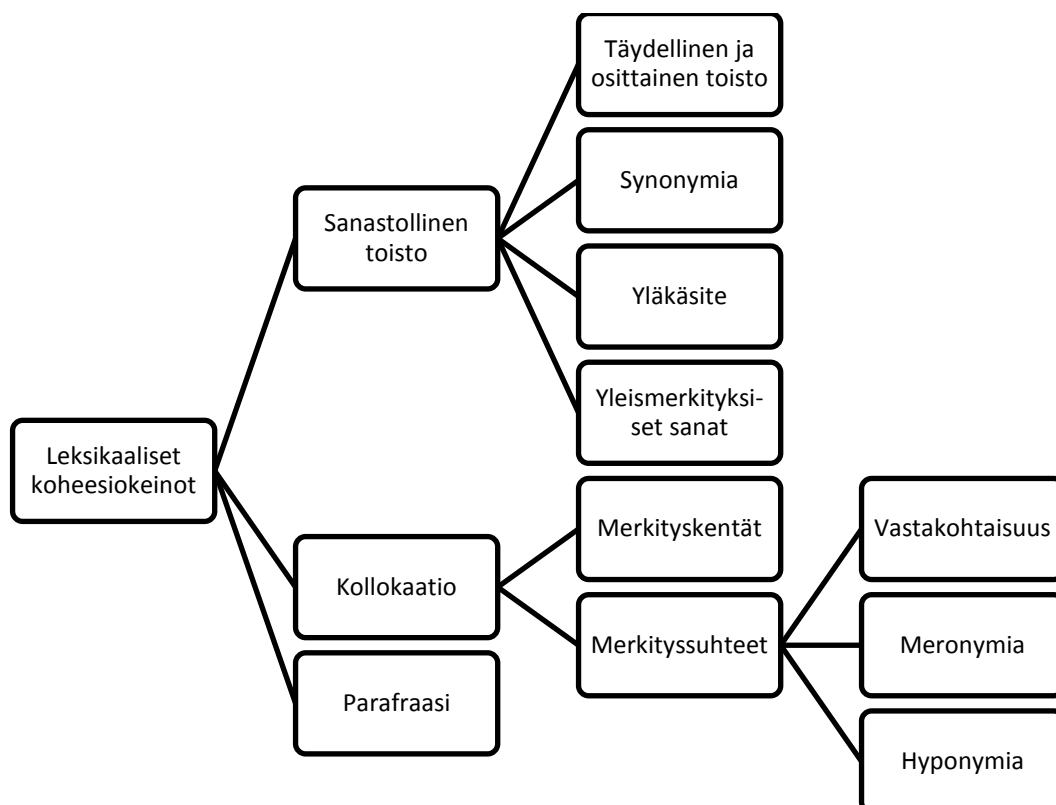
Tässä työssä lekseemien synnyttämä kohesiivinen voimakkuus huomioidaan erityisesti täydellisen ja osittaisen toiston sekä merkityskenttien analyysissä. Täydellisen ja osittaisen toiston tarkastelusta on rajattu pois laajalevikkoinen, predikaatti-, apu- ja pääverbinä toimiva *olla*-verbi sekä apuverbinä toimiva kieltoverbi *ei*. Jos jokin toisto esiintymä ja sen korrelaatti puolestaan sijaitsevat usean pitkän virkkeen päässä toisistaan ja eri tekstikappaleissa, en tulkitse niiden luovan toistoa. Merkityskenttien analyysissä huomioin esseetekstien sanavaraston yleisyyden ja todennäköisyyden, jonka mukaan eri lekseemit esiintyvät samassa tekstiympäristössä. Tutkin sitä, miten eri tasoryhmät hyödyntävät merkityskenttien luomisessa suhteellisen epätavallista mutta todennäköisesti samassa tekstiyhteydessä esiintyvää sanastoa.

Halliday ja Hasan (1976: 292) muistuttavat, että tekstin tekstiys muodostuu aina kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion yhteisvaikutuksesta. Karlsson (2006) kuvaa leksikaalista koheesiota semanttisen koherenssin käsitteen avulla. Hänen mukaansa semanttinen koherenssi on tärkein tekijä tekstin onnistuneisuuden synnyssä. Tekstin koheesiota luovat etupäässä sanastolliset valinnat, joita voivat olla vapaat morfeemit eli itsenäiset sanamuodot ja tarkoituksenmukaiset pronominit. Leksikaaliset sidoskeinot lisäksi kohentavat keskeisesti tekstin tyyliä; toiston välttämiseksi samaan tarkoitteeseen yritetään usein viitata vaihtelevin sananvalinnoin. (Karlsson 2006: 100, 242–243.) Ha-

kulinen ja Karlsson (1995: 312) tuovat esiin, kuinka tekstin sanavarastosta muodostuu yhtenäinen ja tekstikokonaisuudesta entistä koherentimpi, jos kirjoittaja käyttää tietoisesti työkaluinaan vaikkapa antonymiaa, hyponymiaa, synonyymeja ja parafraaseja.

Myös Hoeyn (1991) mukaan leksikaalinen koheesio on merkittävin keino tuottaa tekstin tekstiyyttä. Hän perustaa näkemyksensä siihen, että leksikaalinen koheesio on satunnaisia referenssi esiintymiä lukuun ottamatta ainoa moninkertaisia semanttisia suhteita luova sidosteisuuden muoto, sillä leksikaalista koheesiota tuottavilla sidosjäsenillä voi olla useampi kuin yksi viittauksen kohde. Yksi lekseemi voi samanaikaisesti toimia täydellisenä toistona ja vastakohtana sekä kuulua johonkin merkityskenttään. Tekstin koheesioanalyysi onkin suurilta osin tekstin sanaston järjestyksen tutkimusta. (Hoey 1991: 10.) Jotta eritasoisten esseetekstien koheesiosta saataisiin mahdollisimman kattava kokonaiskuva, kiinnitän tutkimuksessani huomiota eri taitotasojen tapaan hyödyntää sekä kielipiillisiä että leksikaalisia sidoskeinoja.

Leksikaalinen koheesio, etenkin kollokaatio, ilmenee tekstissä hyvin hienovaraisesti. Sanastollinen koheesio ei käsitä tarkkarajaisesti määriteltävissä olevaa leksikaalisten elementtien joukkoa, jolla olisi kaikissa konteksteissa tekstiä sidostava vaikutus. Kaikki lekseemit voivat luoda tekstiin sidosteisuutta, mutta ne eivät sisällä selkeitä tunto-merkkejä omasta kohesiivisuudestaan. On paljolti tekstin vastaanottajan tulkinnasta riippuvaista, syntyykö tekstiin leksikaalista sidosteisuutta. (Halliday & Hasan 1976: 288.) Esimerkiksi lukijan tietämys eri topiikeista ja niille tunnusomaisesta sanastosta vaikuttaa siihen, tulkitseeko hän tekstin lekseemien muodostavan keskenään merkityskenttiä ja tätä kautta kollokatiivista koheesiota (Stotsky 1983: 439). Tämänkin tutkimuksen sanastollisen sidosteisuuden analyysin tuloksia ohjaa jossakin määrin se, että tunnen tutkijana tutkittavien pohtivien esseiden pohjana toimivat tehtävänannot ja niiden edellyttämät topiikit ja että olen muun muassa koulutukseni ja lukeneisuuteni myötä perehtynyt tehtävistön aihepiireille ominaiseen sanastoon. Olen myös mitä todennäköisimmin luokiteltavissa niin sanotuksi taitavaksi lukijaksi, minkä ansiosta minulla on valmiuksia havainnoida tekstin sidosteisuutta tavallista perusteellisemmin (ks. esim. McNamara ym. 2010). Äidinkielen ja kirjallisuuden opettajan pedagogiset opinnot läpi käyneenä, suomen kielen syventäviä opintoja suorittavana sekä ylioppilasessiden kielipiillistä koheesiota ja teemaprogressiota jo kandidaatintutkielmassani selvittäneenä opiskelijana minulla on asiantuntemusta siitä, millaiset heikkojen, keskitasoisten ja hyvien esseetekstien sidosteisuuden kriteerit ovat. Kuvio 2 havainnollistaa leksikaalisten koheesiokeinojen pää- ja alalajien välisiä suhteita.

Kuvio 2. Leksikaalisten koheesiokeinojen pää- ja alalajit.

3.3 Koherenssi

Koherenssin käsitteellä kuvataan tekstin sisällön yhtenäisyyttä ja johdonmukaista etenemistä (Leiwo ym. 1992: 77; Kauppinen & Laurinen 1984: 131). Koherenssi on ominaisuus, jonka johdosta tekstistä muotoutuu ehyt kokonaisuus. Halliday ja Hasan (1976: 2, 324–327) käyttävät koherenssin käsitteen asemesta termiä tekstiys (’texture’). Heidän mukaansa kielellisen tuotteen tekstiys muodostuu kieliopillisten ja leksikaalisten koheesiokeinojen käytöstä, tekstin teema- ja informaatorakenteesta sekä kullekin genrelle ominaisesta diskursiivisesta rakenteesta (’discourse structure’) (ks. myös Halliday 1994: 334). Kauppinen ja Laurinen (1984: 132) puolestaan määrittelevät koherenssia luoviksi keinoiksi esimerkiksi asioiden luontevan esittämisjärjestyksen, kielenhuollollisesti oikein ja riittävässä määrin käytetyt kytkenät, syntaksin normien mukaiset sidoskeinot, teeman tunnistettavuuden ja yksiselitteisyyden sekä tekstuaalisesti luontevan sanajärjestyksen.

Koherenssi syntyy paitsi koheesiosta, tekstin pintatason kieliopillisista ja sanastollisista tekstinosien välille yhteyksiä luovista keinoista, myös tilannesidonnaisesti sekä tekstin tuottajan ja vastaanottajan mielissä (Ranta 2004: 51; Ranta 2007: 60). Teksti hahmottuu eheäksi, kun se on kontekstissaan tulkittavissa merkitykselliseksi kokonaisuudeksi. Teksti saa merkityksensä samoin kuin sen yhtenäisyys muodostuu vasta siinä tilannekontekstissa, jossa se tuotetaan ja vastaanotetaan. Kalliokosken (2005) mukaan koherenssi ei olekaan tekstin piirre, vaan tekstin koherenttius rakentuu silloin, kun sitä vastaanotetaan, luetaan ja tulkitaan. Lukemisprosessille on ominaista, että lukija pyrkii muodostamaan lukemastaan koherentin tulkinnan ja hahmottamaan luettavan tekstin kokonaisuudeksi. Näin muodoin tulkitsijan lukijaposition eli tietämys ja kokemukset teksteistä ja niiden konventioista sekä ymmärrys kontekstista ja sen muutoksista vaikuttavat huomionarvoisesti siihen, miten koherentti tekstistä lopulta muovautuu. (Kalliokoski 2005: 225.)

Voidaankin ajatella, että koheesion käsitteellä tarkoitetaan vain tekstistä ilmeneviä, kirjoittajan välineinä koherenssin tuottamisessa toimivia lingvistisiä keinoja, jolloin koherenssi nähdään vain mentaalisenä ilmiönä (Ranta 2007: 61). Koherenssia tutkittaessa ei kuitenkaan voida tyytyä toteamaan, että sen synty tekstissä on kustakin lukijasta riippuvaista. Tutkijan tehtävänä on etsiä tekstin mahdollisia tulkintatapoja; hänen tulee osoittaa teksteistä ne kielen keinot, jotka johdattavat lukijakuntaa tekstin eheään tulkintaan, ja ne tekstielementit, jotka toisaalta rikkovat tekstin koherenssia. (Kalliokoski 2005: 225.) Nämä todennäköisimmin oikeat lukutavat löytyvät, kun tutkija hahmottelee tekstin vastaanottajayhteisön vakiintuneet käytänteet tulkita eri genrejä edustavia tekstejä. Usein vastaanotettavan tekstin koherenssista tai sen puutteesta voidaan muodostaa tulkinta siten, että lukija tunnistaa tekstin jonkin tekstilajin edustajaksi ja saa näin tekstille tulkintakehyksen, jonka avulla hän kykenee arvioimaan lajityypin edellyttämän sidosteisuuden toteutumista (Leiwo ym. 1992: 77).

Grabe ja Kaplan (1996) tukeutuvat kognitiivisen psykologian alan tutkimustuloksiin ja toteavat koheesion olevan keskeisin koherenssin osatekijä. Muutoin tekstin koherentiksi tulkitsemiseen vaikuttaa heidän mukaansa merkittävästi se, että tekstillä on yhtenäinen diskurssiteema eli topiikki sekä sujuva informaatorakenne. Tämän lisäksi tekstin väittämien on oltava asiaankuuluvia ja kytkeydyttävä toisiinsa loogisesti. (Grabe & Kaplan 1996: 69, 71.) Friesin (2004) mukaan teksti on koherentti, jos vastaanottaja voi tulkita sen ymmärrettäväksi sosiaalisesti vuorovaikutukseksi. Koherentilla tekstillä on luonteva tekstuuri ja odotuksenmukainen geneerinen rakenne, ja sen konstruoima

arvomaailma ja kuva todellisuudesta ovat helppoymmärteisiä ja suhteellisen ristiriidattomia. Koherenssi syntyy tekstin tuottajan ja vastaanottajan välisessä sosiaalisessa interaktiossa. Tämä ei edellytä ainoastaan kirjoittajan tietoista pyrkimystä luoda tuotoksestaan sidosteista esimerkiksi koheesiokeinojen avulla vaan myös lukijan taipumusta ja kykyä tulkita teksti sisällöllisesti yhtenäiseksi ja johdonmukaiseksi. Kirjoittaja voi edistää tekstin koherentiksi tulkitsemista hyödyntämällä tuotoksessaan kieliopillisia ja leksikaalisia sidoskeinoja sekä konventionaalista genrepiirteistöä. Se, miten koherentiksi teksti hahmottuu, riippuu kuitenkin lukijan valmiudesta hyödyntää hänen tulkintaansa ohjaavia tekstuaalisia keinoja. Jos tekstissä kuvattu maailma ja tästä esitetyt arvostelmat sisältävät keskinäisiä ristiriitaisuuksia, tuotos näyttäytyy lukijakunnalleen jossain määrin inkoherenttina. (Fries 2004: 10–42.)

Koherenssin synty on sidoksissa myös siihen, miten hyvin diskurssiyhteisön jäsenet arvioivat tekstin vastaavan kulttuurissa vakiintunutta geneeristä rakennetta ja kuinka sen katsotaan täyttävän tekstilajina herättämänsä odotukset (Ranta 2007: 61). Diskurssiyhteisössä kehitetään ja omaksutaan odotuksia eri genreille tarkoituksenmukaisesta topiikista, muodosta ja käyttötarkoituksesta (Swales 1990: 26). Ylioppilasesseenkin koherentiksi hahmottaminen perustuu kirjoittajan ja lukijan asiantuntemukseen kyseessä olevan genren piirteistöstä. Sekä esseen tuottaja että vastaanottaja ovat tietoisia siitä, millaisia sisällöllisiä ja kielellisiä eheyden vaatimuksia tekstin on ihanteellisimmillaan vastattava. He ovat selvillä esseen geneerisestä rakenteesta ja ansiokkaan tekstin kielen sidosteisuuden kriteeristä. Tämän vuoksi kokelas pyrkii tarkoituksellisesti luomaan tekstiinsä koherenssia käyttämällä hyväkseen erilaisia sidosteisuutta konstruoivia kielen keinoja, kun taas kokeen arvioijat esseen tekstilajiin perehtyneinä asiantuntijoina osaa- vat havaita, miten taitavasti ja millä tavoin tekstiin tuotetaan sidosteisuutta.

Tukeudun työssäni Hallidayn ja Hasanin (1976), Kauppinen ja Laurisen (1984), Rannan (2004; 2007), Graben ja Kaplanin (1996) sekä Friesin (2004) näkemyksiin tekstin koherenssista ja katson, että kieliopilliset ja leksikaaliset koheesiokeinot ovat olennainen tekstin koherenssin osatekijä. Tarkastelenkin esseetekstien koherenssia suuntaamalla huomioni kahteen keskeiseen koherenssia aikaansaavaan tekstin piirteeseen, kieliopilliseen ja leksikaaliseen koheesioon. Tämän lisäksi nojaudun tutkimuksessani Rannan (2004; 2007), Kalliokosken (2005) ja Friesin (2004) käsityksiin koherenssin synnystä ja tiedostan, että koherenssin rakentuminen on riippuvaista myös lukijan kyvystä muodostaa vastaanottamastaan tekstistä yhtenäinen kokonaisuus. Arvioinkin pohdinta-

luvussani sitä, millä tavoin omat lukemisvalmiuteni vaikuttavat aineistoni tekstien koherentiksi tulkitsemiseen.

4 ESSEETEKSTIEN KIELIOPILLINEN KOHEESIO

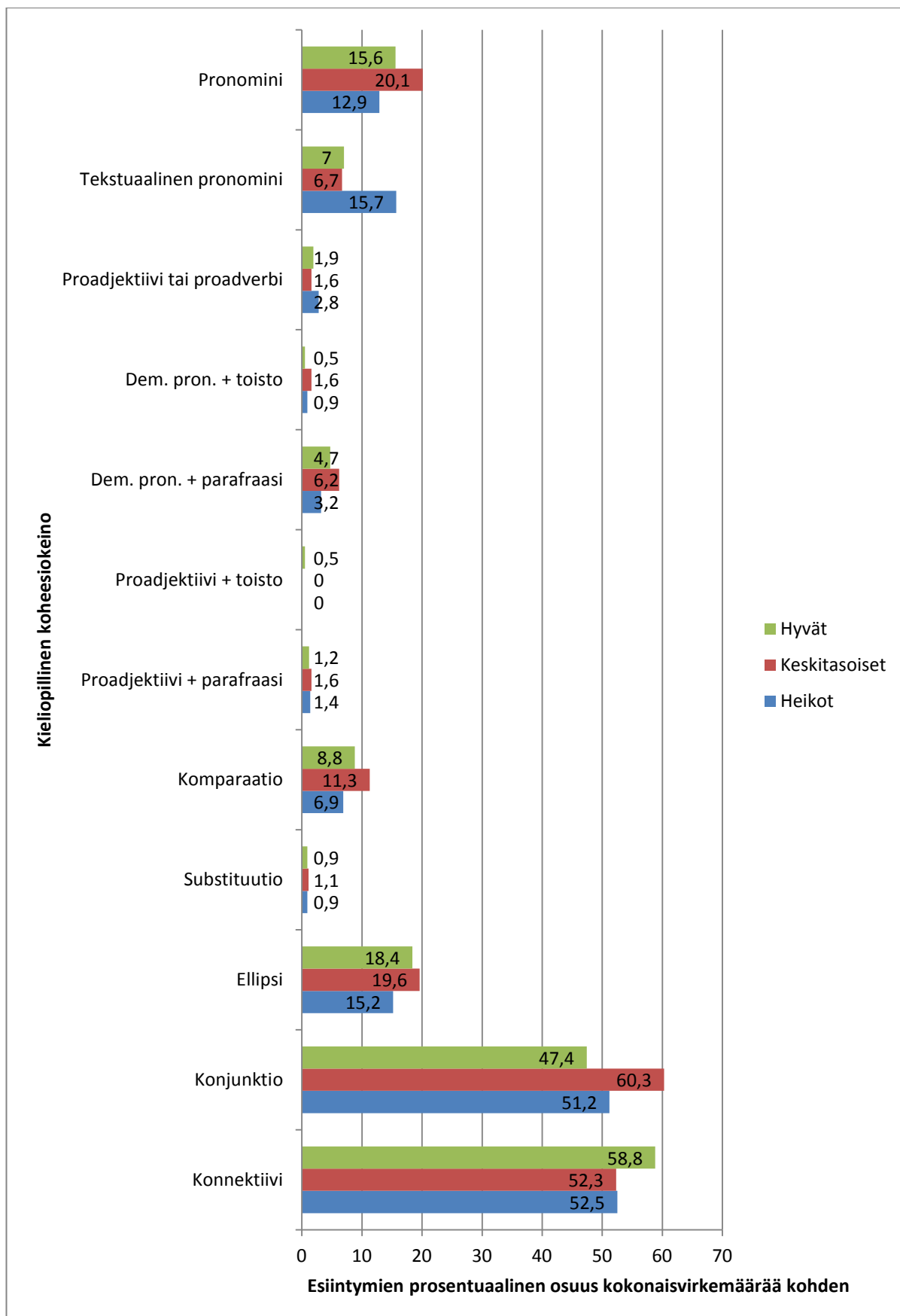
4.1 Määrällistä tarkastelua

Olen havainnollistanut tutkimusaineiston eritasoisissa esseeteksteissä esiintyneiden kieliopillisten koheesiokeinojen määriä kuviossa 3. Se kuvaa kvantitatiivisesti, mitkä sidoskeinot ovat tyypillisiä eri pistemäärän saaneille esseille, millaisten koheesiokeinojen käytön eri taitotasoa edustavat kirjoittajat hallitsevat ja miten tiettyjen arvosanojen arvoiset tekstit eroavat toisistaan kieliopillisen sidosteisuuden luomistavoiltaan. Kuvio selvittää, kuinka suuri osa aineiston tekstien virkkeistä sisältää erilaisia kieliopillisia sidoskeinoja.

Koheesiokeinoja sisältävien virkkeiden prosentuaaliset osuudet olen laskenut niin, että olen jakanut eri sidoskeinojen esiintymien määrän kunkin tasoryhmän tekstien kokonaisvirkemäärällä. Tähän kokonaisvirkemäärään en ole sisällyttänyt esseetekstien otsikoita. Laskelmien avulla voidaan huomioida eri tasoryhmittymien tekstien keskimääräisen pituuden ja poikkeavan lukumäärän vaikutus tutkimustulosten muodostumiseen. Kuvio kuvaa esimerkiksi, miten 18,4 prosenttia hyvätasoisten tekstien virkkeistä pitää sisällään yhden ellipsin. Tämä prosentuaalinen osuus saadaan selville, kun hyvätasoisissa teksteissä esiintyvien ellipsien määrä jaetaan taitotason esseiden kokonaisvirkemäärällä. Kyseinen prosenttiluku on kuitenkin laskennallinen, sillä se ei ota huomioon, että yksi virke voi sisältää useamman kuin yhden ellipsin. Tutkimusaineiston sisältämien kieliopillisten koheesiokeinojen ja virkkeiden lukumäärät erittelen liitteessä 1.

Aineistoni määrällisessä analyysissä olen luokitellut referenssiin lukeutuvat koheesiokeinot alalajeihin Rantaa (2007) sekä Hakulista ja Karlssonin (1995) mukaillen. Niitä ovat lausekkeisiin viittaavat pronominit, tekstuaaliset eli lauseisiin ja niitä pidempiin tekstijaksoihin viittaavat pronominit, proadverbit ja -adjektiivit, demonstratiivipronominin ja toiston tai parafraasin yhdistelmät, proadjektiivin ja toiston tai parafraasin yhdistelmät sekä komparaatio. Kytkenän keino on puolestaan jaoteltu Rannan (2007) mukaisesti konjunktioihin ja konnektiiveihin. Substituution ja ellipsin osuutta aineiston teksteistä tarkastellaan alustavasti pääluokkiensa avulla. Tulee kuitenkin muistaa, ettei lingvistinen tekstianalyysi voi pysytellä ainoastaan kvantitatiivisessa analyysissä vaan sen ensisijaisena tavoitteena on tutkia sidoskeinojen funktioita ja tapoja luoda erilaisia merkityksiä (Hiidenmaa 2000: 175–176; Halliday & Hasan 1976: 327–328). Tutkimukseni määrälliset laskelmat toimivatkin vain kieliopillisen koheesion kvalitatiivisen ana-

lyysin tukena. Esimerkiksi kytkennän analyysissä tutkin erityisesti sitä, miten eri tasoryhmät luovat konjunktioiden ja konnektiivien avulla erilaisia semanttisia suhteita. Aineiston ellipsejä tarkastellessani analysoin, millä tavoin abiturientit hyödyntävät erilaisia ellipsin alalajeja, kuten pelkistystä, aukkoamista, VP:n eli verbilausekkeen ellipsiä ja pääsanon poistoa (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1995).

Kuvio 3. Kieliopillisia koheesiokeinoja sisältävien virkkeiden osuus aineiston tekstien kokonaisvirkemäärästä.

Tutkimusaineiston kvantitatiivinen analyysi osoittaa, että kieliopillisia koheesiokeinoja hyödynnetään määrällisesti eniten keskitasoisissa esseeteksteissä. Kun kieliopillisten sidoskeinojen esiintymien määrä suhteutetaan kirjoitelmien kokonaisvirkemäärään, selviää, että keskitasoisissa kirjoitelmissa kieliopillista koheesiota on vajaat 17 prosenttiyksikköä enemmän kuin hyvissä teksteissä ja vajaat 19 prosenttiyksikköä enemmän kuin heikoissa esseissä. Laskennallisesti kukin keskitasoisten tekstien virkkeistä sisältää 1,823 kieliopillista sidoskeinoa, eli tasoryhmän esseissä on jokaista virkettä kohden lähes kaksi kieliopillisen sidoskeinoon esiintymää. Hyvissä ja heikoissa kirjoitelmissa kieliopillista koheesiota käytetään lähes saman verran; hyvät tekstit sisältävät 1,656 ja heikot tekstit 1,636 kieliopillista koheesiokeinoa virkettä kohden.

Tuloksista voidaan päätellä, ettei kieliopillisen koheesion suuri määrä ole välttämättä yhteydessä tekstien tasokkuuteen. Rungas kieliopillinen koheesio ei näytä olevan hyvätasoisien tekstien eikä eksperttikirjoittajien piirre, sillä hyvät tekstit sisältävät kieliopillisia koheesiokeinoja keskitasoisia vähemmän. Jos suuri kohesiivisuus ei ole taek tekstin hyvätasaisuudesta, vaikuttaa siltä, että keskitasoisien kirjoittajien teksteille olisi ominaista niin sanottu näennäissidosteisuus eli tarpeeton koheesio, joka pikemminkin heikentää kuin parantaa tekstin ymmärrettävyyttä (ks. esim. Ranta 2007; Kauppinen & Laurinen 1984). Ei kuitenkaan voida väittää, että keskitasoisien tekstintuottajien taitotaso nousisi, jos he vähentäisivät kieliopillisen koheesion käyttöä, sillä hyvät ja heikot kirjoittajat käyttävät kieliopillisia koheesiokeinoja juuri saman verran. Pelkkä kieliopillisen sidosteisuuden määrällinen väheneminen voisi johtaa joko tason paranemiseen tai heikkenemiseen.

Heikot kirjoittajat sen sijaan voisivat mahdollisesti parantaa taitotasoaan, jos he lisäisivät tekstiensä kieliopillisen sidosteisuuden määrää ja oppisivat tällä tavoin käyttämään hyväkseen keskitasoisille kirjoittajille tunnusmerkillisiä tekstistrategioita. Jotta eksperti- ja noviisikirjoittajille tunnusomaisista kieliopillisen koheesion luomistavoista voitaisiin saada nykyistä täsmällisempää tietoa, tulee sidosteisuuden tutkimuksessa suunnata huomio siihen, missä määrin eri taitotasot käyttävät hyödykseen yksittäisiä sidoskeinoja ja millaisia merkityksiä kokelaat luovat sidostensa avulla. Seuraavaksi käsitellenkin yksityiskohtaisesti kaikkien aineistossani esiintyvien kieliopillisten koheesiokeinojen ja niiden alalajien käyttöä, jolloin analyysini pääpaino on sidoskeinojen funktioiden ja merkitysten tutkimuksessa.

4.2 Referenssi

Tavallisia pronomineja (ks. s. 24–25) eli substantiivilausekkeisiin viittaavia indeksisiä pronomineja hyödynnetään eniten keskitasoisissa esseissä. Toiseksi eniten pronomineja käytetään hyvätasoisissa teksteissä ja vähiten heikoissa esseeteksteissä. Aineiston tekstit osoittavat, että tekstin sidostaminen pronominein on tyypillisintä keskitasoisille kirjoittajille. He käyttävät pronomineja paitsi nivoakseen lauseita toisiinsa myös välttääkseen sanastollista toisteisuutta. Heikoissa teksteissä sitä vastoin ilmenee runsaasti sanastollista toistoa, mikä implikoi, etteivät heikot kirjoittajat hallitsisi tautofonian välttämistä pronominein. Havainto osoittaa, että keskitasoista kirjoittamisen tasoa tavoittelevan heikon kirjoittajan kannattaa harjoittaa pronomininkäyttötaitojaan ja opetella korvaamaan toistoesiintymiä pronominein.

Tavallisten pronomininien suuri määrä ei kuitenkaan näytä olevan eksperttikirjoittajien tunnuspiirre, sillä hyvät kirjoittajat käyttävät pronomineja hyödykseen keskitasoisia vähemmän. Myös hyvät kirjoittajat osaavat kytkeä lauseita toisiinsa ja välttää sanastollista toistoa pronomineilla, mutta pronomininien ohella he luovat koheesiota paljolti myös sanastollisen koheesion avulla. Hyvät kirjoittajat saattavat kokea pronomininien käytön sidostavana mutta esseensä sanavarastoa yksipuolistavana ja jopa toisteisuutta luovana tekstistrategiana. Tämän vuoksi he saattavat luoda sidosteisuutta kirjoitelmansa sanastoa laajentavan leksikaalisen koheesion avulla pronomininien sijasta. Keskitasoisien kirjoittajien ei siis tule taitotasoaan parantaakseen hyödyntää entistä enemmän pronomineja, vaan heidän olisi hyvä harjoitella pronomininien korvaamista leksikaalisilla koheesiokeinoilla, esimerkiksi yläkäsitteillä, synonyymeilla ja pronominin korrelaatin kanssa samaan merkityskenttään kuuluvilla sanoilla. Esimerkit 1 ja 2 ovat katkelmia keskitasoisista esseistä, joissa pronominit toimivat merkittävänä lauseiden- ja virkkeidenvälisen kieliopillisen sidosteisuuden luojina.

Esimerkkiteksti 1 käsittää kokonaisen esseen käsittelykappaleen. Se sidostuu yhtenäiseksi kokonaisuudeksi persoonapronominin *hän* sekä demonstratiivipronominien *se* ja *tämä* avulla. Kappaleen kaksi ensimmäistä *hän*-pronominia ja demonstratiivipronomini *tämän* muodostavat sidosjäsenjoukon, koska niillä on sama korrelaatti *eräälle ystävälleni*. Sidosjäsenjoukon jälkimmäinen *hän*-pronomini ja pronomini *tämän* luovat moninkertaisen semanttisen suhteen, sillä ne viittaavat sekä korrelaattiinsa että edeltävään sidosjäseneseen. Katkelman kolmannen *hän*-pronominiesiintymän korrelaattina toi-

mii puolestaan substantiivilauseke *Kaverini*. Demonstratiivipronominin *sekään* viittauksen kohde on infiniittinen lauseke *osata kiittää*, kun taas demonstratiivipronominin *siitä* korrelaatti on substantiivilauseke *Ystävän auttamisen*.

- (1) Joskus ulkomailla suomalaisia haukutaan kiittämättömiksi. Näin on käynyt *eräälle ystävälleni*, joka oli vaihdossa Japanissa. *Hän* kertoi, että eräs koulun oppilas rupesi hoitamaan kaikki *tämän* asiat, koska *hän* ei puhunut tarpeeksi hyvää japania. *Kaverini* kiitti tätä auttanutta henkilöä, mutta halusi kuitenkin itse hoitaa omat asiansa, kuten länsimaiset henkilöt yleensä tekevät. Tästä kaveriani auttanut henkilö suuttui kamalasti ja väitti, ettei *hän* ole tarpeeksi kiitollinen. Mielestäni on tärkeää *osata kiittää*, mutta *sekään* ei saa mennä äärimmäisyyksiin. *Ystävän auttamisen* pitäisi kuulua vieraanvaraisuuteen, eikä *siitä* tarvitsisi tehdä isoa numeroa. Jos pienestä asiasta joutuu kiittelemään joka päivä, kaikki asiat eivät ole aivan kunnossa. (T14)

Esimerkkikatkelman 2 kirjoittaja sidostaa tekstiään persoonapronominin *he* avulla ja muodostaa tällä tavoin moninkertaisia sidoksia sisältävän sidosjäsenjoukon. Kaikkien katkelman pronominesiiintymien korrelaattina toimii substantiivilauseke *vanhemmat*. Genetiiviattribuutti *heidän* viittaa ainoastaan korrelaattiinsa, mutta molemmat *he*-persoonapronominesiiintymät muodostavat moninkertaisia sidoksia, sillä ne sidostuvat korrelaattinsa lisäksi edeltävään sidosjäseneseen.

- (2) Kaverit saivat aina viettää ulkona kauemmin aikaa, joten koska aikaa ei annettu, piti *se* ottaa itse. Monet kerrat *vanhemmat* saivat kierrellä takiani ympäri kaupunkia ja soitella puhelinluettelon läpi löytääkseen karkulaisen. Useasti palasin kotiin täysin kunnossa ja olin vihainen *heidän tempuistaan*, mutta en ymmärtänyt etteivät *he* tienneet olinko kunnossa vai en. Vasta hiljattain tajusin kyseen olevan välittämisestä – ainakin *he* välittivät. (T19)

Esimerkkikatkelmista käy ilmi, miten pronomien avulla voidaan tehokkaasti luoda sidosteisuutta moninkertaisia sidoksia rakentavien sidosjäsenjoukkojen avulla. Katkelmat havainnollistavat paitsi keskitasoisille teksteille leimallisia pronomienkäyttötapoja myös syitä, joiden vuoksi keskitasoiset esseet sisältävät runsaasti pronomineja. Esimerkeissä näet kuvastuu, miten keskitasoiset kirjoittajat suosivat teksteissään konkreettisia tapahtumia havainnoivaa narratiivista tekstityyppiä ja henkilökeskeistä kerrontaa muita tasoryhmiä enemmän, minkä vuoksi heidän tulee sidosteisuutta tuottaakseen hyödyntää persoonapronomineja.

Lauseisiin ja näitä laajempiin tekstijaksoihin viittaavia **tekstuaalisia pronomineja** käytetään eniten hyväksi heikkotasoisissa esseeteksteissä. Heikot kirjoittajat hyödyntävät tekstuaalisia pronomineja yli kaksi kertaa enemmän kuin hyvät ja keskitasoiset

kirjoittajat. Tämä on osoitus siitä, että tekstuaaliset pronominit ovat noviisikirjoittajille tyypillinen koheesiokeino. Se voi toisaalta kertoa myös hyvien ja keskitasoisten kirjoittajien asennoitumisesta tekstuaalisia pronomineja kohtaan. Korkeimpien taitotasojen kirjoittajat voivat kokea, että runsas tekstuaalisten pronominiinien hyödyntäminen vähentää tekstin ymmärrettävyyttä, tuottaa sanastollista toistoa ja luo monimutkaisia lauserakenteita. Heikot kirjoittajat saattaisivatkin parantaa tekstiensä koheesion ja ymmärrettävyyden tasoa, jos he vähentäisivät tekstuaalisten pronominiinien käyttöä. Esimerkit 3, 4 ja 5 ovat näytteitä heikkojen esseiden tekstuaalisesta pronominaalistuksesta.

Aineiston heikot tekstit tuottavat tekstuaalisia pronominaalistuksia selvästi muita tasoryhmiä useammin *se*-pronominiin avulla. Esimerkki 3 havainnollistaa, että *se*-pronomineilla luodaan sekä anaforisia että kataforisia sidoksia.

- (3) Raha on kaiken A ja O. Raha luo kaupungeille mainetta. Ja mistäkö *sen* sitten huomaa? Vaikkapa *siitä*, kun pienempään kaupunkiin rakennetaan jotain näkemisen arvoista, huomataan heti kuinka ihmisten määrä alkaa kasvaa. (T21)

Katkelman pronominiensiintymä *sen* muodostaa anaforisen sidoksen, sillä sen korrelaattina toimii koko edeltävä lause *Raha luo kaupungeille mainetta..* Nimenomaan anaforisesti käytetyt *se*-pronominit ovatkin heikoille esseille leimallisia koheesiokeinoja. Esimerkin pronomini *siitä* luo puolestaan kataforisen sidoksen viittaamalla jäljessään tulevaan konjunktiolauseeseen *kun pienempään kaupunkiin rakennetaan jotain näkemisen arvoista*. Kataforisesti konjunktiolauseisiin viittaavien *se*-pronominiinien ongelmana on, että ne saattavat luoda tarpeettoman ketjuuntuvia ja vaikeasti ymmärrettävissä olevia virkerakenteita. Aineistosta käy kuitenkin ilmi, että niitä hyödynnetään hyvissä ja heikoissa kirjoitelmissa likimain yhtä paljon. Voikin olla, ettei tämänkaltaisten kataforisten sidosten olemassaolo välttämättä heikennä liiallisesti tekstin ymmärrettävyyttä eikä siten vaikuta ratkaisevasti esseistä annettaviin arvioihin.

Heikot kirjoittajat suosivat hieman muita tasoryhmiä enemmän myös tekstuaalista pronominia *tämä*, jonka avulla he luovat anaforisia sidoksia. Esimerkissä 4 pronomini *Tämä* viittaa edellään olevaan virkkeeseen. Katkelmasta käy ilmi, että tekstuaaliset pronominit *se* ja *tämä* saattavat myös kytkeytyä postpositiorakenteisiin. Postpositioilmauksen *sen seurauksena* pronomini *sen* viittaa edellään olevaan lauseeseen, ja postposition *Tämän vuoksi* pronomini *Tämän* sidostuu sitä edeltävään virkkeeseen.

- (4) Globalisaation myötä valtioiden rajat aukeavat ja *sen seurauksena* monesta eri kulttuurista saapuu väkeä toiseen kulttuuriin ja suurasutukset laajenevat

laajenemistaan. *Tämän vuoksi* suvaitsevaisuutemme kasvaa ja maailma muuttuu helpommin ymmärrettäväksi. Apua tulee myös nopeammin, sillä monet tapaturmat, kuten auto-onnettomuudet, jäävät harvemmin suurissa paikkakunnissa huomaamatta. *Tämä* luo turvallisuudentunnetta. (T23)

Esimerkkitekstistä 5 ilmenee, miten tekstuaalisia sidoksia voidaan käyttää liiallisesti, jolloin tekstin ymmärrettävyys heikkenee.

- (5) Ihmiset länsimaissa elävät tuhlaten, *sen* voi huomata esimerkiksi *siitä*, että käytämme henkilökohtaisia kulkuneuvoja enemmän kuin joukkoliikennettä, *tämä* saastuttaa maapalloa, ja vain siksi, että uudistunut elämäntapamme on tuhlailevaa ja laiskaa. (T25)

Katkelman kirjoittaja kytkee tekstuaalisten pronomien avulla useita eri lauseita yhdeksi ketjuuntuvaksi ja vaikeasti ymmärrettäväksi virkkeeksi. Pronominit *sen* ja *tämä* sidostuvat kieliopin vastaisesti niitä edeltäviin lauseisiin; suomen kielen normien mukaisesti kyseisten pronomien tulisi aloittaa uusi virke. Kataforisesti konjunktiolauseeseen *että käytämme henkilökohtaisia kulkuneuvoja enemmän kuin joukkoliikennettä* viittaava pronomini *siitä* puolestaan monimutkaistaa tarpeettomasti virkkeen rakennetta ja heikentää virkkeen luettavuutta.

Proadjektiiveja ja proadverbeja (ks. s. 24–25) eli pronominkantaisia adjektiiveja ja adverbeja hyödynnetään kaikissa tasoryhmissä melko vähän. Tämä kertoo osaltaan siitä, ettei niillä välttämättä ole suurta vaikutusta esseetekstien sidosteisuuden laatuun. Heikot kirjoittajat hyödyntävät niitä hieman muita taitotasoja enemmän, samalla kun hyvien ja keskitasoisten tekstien proadjektiiv- ja proadverbimäärät eivät eroa toisistaan merkitsevästi. Kaikki tasoryhmittymät sidostavat tekstiä proadverbien *siellä* ja *näin* avulla. Proadjektiiveja ei käytetä heikoissa teksteissä lainkaan. Keskitasoisissa esseissä esiintyy yksi proadjektiivi *sellainen*, ja hyvät kirjoitelmat sisältävät yksittäiset esiintymät adjektiiveista *silloinen*, *sellainen* ja *tällainen*. Esimerkki 6 on ote keskitasoisesta kirjoitelmasta, ja esimerkki 7 käsittää katkelman heikosta tekstistä.

Esimerkkitekstin 6 kirjoittaja sidostaa tekstiään korvaamalla paikanilmauksia proadverbein. Molemmat katkelman *siellä*-proadverbit muodostavat sidoksen viittaamalla adverbilausekkeeseen *Kiinassa*. Paikkaa ilmaisevan proadverbin avulla kirjoittaja sekä tuottaa koheesiota että välttää sanan *Kiina* toistamisen.

- (6) Palatakseni vielä ruokaan kysyin ystävältäni, joka asui *Kiinassa* vuoden, että oliko ruoka samanlaista *siellä* kuin täällä Suomen kiinalaisissa ravintoloissa.

Hän vastasi kieltävästi ja kertoi ruoan olevan *siellä* vähärasvaisempaa ja ei niin hätäisesti tehtyä. (T16)

Esimerkki osoittaa, että proadverbeilla voidaan luoda niin sanastollista vaihtelua kuin toisteisuutta. Katkelmassa proadverbia *siellä* on käytetty jopa liiallisesti, mikä pikemminkin synnyttää tekstiin sanastollista toistoa kuin monipuolistaa tekstin sanastoa. Toistoa välttääkseen kirjoittaja voisi sidostaa tekstiään sanastollisen koheesion keinoin, kuten parafraasein. Toisaalta tulee muistaa, että paikanilmauksille on olemassa vain vähän yleisesti tunnettuja ja neutraaleja sanastollisia kiertoilmaisuja.

Esimerkissä 7 proadverbi *Näin* sidostuu sekä edellään olevaan virkkeeseen että katkelman ensimmäisen virkkeen jälkimmäiseen osalauseeseen *mutta mitä jos ihmisen kunnianhimo ottaa vallan*. Tapaa ilmaiseva proadverbi *näin* korvaa korrelaateinaan toimivan virkkeen ja osalauseen propositiot, jotka kertovat kybertekniikan mahdollisista riskeistä ja uhkakuvista.

- (7) Kybertekniikka pyritään helpottamaan ja auttamaan ihmisen elämää, mutta mitä jos ihmisen kunnianhimo ottaa vallan? Ja uusi teknologia kahlitsee ihmisrodun, oman luojansa? *Näin* voimme vain olettaa tapahtuvan, jos ihminen kehittää kybernetiikalla toimivan eliön tarpeeksi autonomiseksi. (T26)

Pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmiä esiintyy eniten keskitasoisissa esseeteksteissä, noin 9,4 prosentissa tasoryhmän tekstien virkkeistä. Toiseksi eniten yhdistelmiä käytetään hyvätasoisissa teksteissä, joiden kokonaisvirkemäärästä 6,7 prosenttia sisältää jonkin pro-sanon ja sanastollisen koheesion yhdistelmän. Vähiten yhdistelmiä hyödynnetään heikoissa kirjoitelmissa; 5,5 prosentissa taitotason virkkeistä on jokin yhdistelmien avulla muodostettu sidos. Tulokset osoittavat, että taitotasoon parantaakseen keskitasoisten kirjoittajien tulisi vähentää ja keskitasoista sidosteisuutta tavoittelevien heikkojen kirjoittajien lisätä pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion muodostamien liittojen käyttöä. Kullekin tasoryhmittymälle leimalliset yhdistelmienkäytöt ilmenevät aineistossa kuitenkin paitsi määrällisesti myös laadullisesti. Seuraavaksi selvitänkin esimerkkikatkelmien avulla, miten kunkin taitotason kirjoittajat käyttävät yhdistelmiä hyödykseen.

Esimerkkitekstit 8 ja 9 havainnollistavat, miten keskitasoiset kirjoittajat saattavat hyödyntää pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmiä tarpeettoman paljon. Keskitasoisissa teksteissä lyhyet tekstikatkelmat saattavat sisältää runsaasti erilaisia yhdistelmiä, mikä heikentää tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. Tasoryhmän es-

seissä pro-sanojen ja sanastollisen koheesion liitot luovatkin usein näennäistä sidosteisuutta eli turhaa koheesiota, joka ennemmin rikkoo kuin luo tekstin kieliopillis-leksikaalista yhtenäisyyttä.

- (8) Mitä maa- ja syrjäseuduille tapahtuu, kun väestö suuntaa jatkuvasti kasvaviin kaupunkeihin? Toisaalta, mitä *näille kaupungeille ja asutuskeskuksille* tapahtuu *tämän suuren muuttovirran* seurauksesta? Näiden kysymysten taustalla on suuri yhteiskunnallinen ongelma, jonka kanssa Suomi ei ole yksin, vaan samat kysymykset puhuttavat lähes jokaista valtiota.

Kaupungistuminen alkoi teollisen vallankumouksen seurauksena, jolloin tehtaita alettiin perustaa kasvavissa määrin. Viimeisen sysäyksen kaupungistumiselle antoi maatalouden koneellistuminen, minkä seurauksena maataloudessa tarvittavien työntekijöiden määrä romahti. Maatalousalalla olevien työntekijöiden määrä on laskenut tähän päivään asti pienten tilojen alasajon takia kannattamina yrityksinä. Maataloustöiden lopettamisen jälkeen ihmisten on ollut vaikea löytää töitä, sillä heillä ei ole välttämättä minkäänlaista koulutusta. Myöskään pienet kunnat eivät ole pystyneet antamaan *näille ihmisille* työtä, jolloin heidän on ollut pakko hakea töitä kaupungeista.

Lähes aina lähtömuuttaja on opiskelemaan lähtevä nuori tai juuri parhaassa työiässä oleva aikuinen. *Näiden työikäisten* lähtö maaseudulta on huono asia kunnille, sillä he vievät mukanaan kunnille elintärkeitä verotuloja. *Nämä lähtömuuttajat* vievät mukanaan myös tulevan sukupolven, jonka takia monissa maalaiskunnissa on jouduttu sulkemaan monia kouluja. – – (T15)

Esimerkki 8 on näyte keskitasoisen esseetekstin alusta. Esseän aloituskappale sisältää kolme demonstratiivipronominin ja parafraasin liittoa: yhdistelmä *näille kaupungeille ja asutuskeskuksille* viittaa substantiivilausekkeeseen *jatkuvasti kasvaviin kaupunkeihin*, kiertoilmaisu *tämän suuren muuttovirran* korvaa kappaleen ensimmäisen konjunktiolauseen *kun väestö suuntaa jatkuvasti kasvaviin kaupunkeihin* ja sidoksen *Näiden kysymysten* korrelaattina toimii kappaleen kaksi ensimmäistä, kysymysmuotoista virkettä. Aloituskappaleeseen sisältyy sen virkemäärään nähden liian monta yhdistelmää, minkä vuoksi siitä tulee vaikealukuinen. Katkelman toinen kappale pitää sisällään demonstratiivipronominin ja toiston yhdistelmän *näille ihmisille*, joka viittaa edeltävän virkkeen substantiivilausekkeeseen *ihmisten*. Yhdistelmän ongelmaksi muodostuu erityisesti sen leksikaalinen toisto-osa. Kappale on kauttaaltaan hyvin toisteinen, jolloin demonstratiivipronominin ja toiston yhdistelmä lisää tekstin redundanssia ja hankaloittaa sen lukemista. Myös esimerkin kolmannessa kappaleessa on käytetty tarpeettomasti demonstratiivipronominin ja parafraasin liittoja. Yhdistelmät *Näiden työikäisten* ja *Nämä lähtömuuttajat* viittaavat molemmat kappaleen ensimmäisen virkkeen substantiivilausekkeeseen *opiskelemaan lähtevä nuori tai juuri parhaassa työiässä oleva aikuinen*.

Esimerkissä 9 on käytetty liiallisesti demonstratiivipronominin ja toiston liittoa. Yhdistelmät *sitä sotaa* ja *se sota* korvaavat substantiivilausekkeen *Vietnamin sotaa* ja luovat tekstiin ymmärrettävyyttä heikentävää toisteisuutta. Jotta keskitasoiset kirjoittajat voisivat parantaa tekstiensä kieliopillisen koheesion laatua ja ymmärrettävyyttä, heidät tulisi sidosteisuuden opetuksessa tehdä tietoisiksi näennäissidosteisuuden ilmiöstä.

- (9) Jos muistellaan esimerkiksi Vietnamin sotaa. Sitä ei voitettu Yhdysvaltain armeijalla, eikä voittamalla yksittäisiä taisteluita. Vaikka tarkemmin ajateltuna *sitä sotaa* ei voittanut kukaan, mutta loppumaan *se sota* kuitenkin saatiin. Yhdysvallat taipui lopulta kansainvälisen painostuksen edessä, ja veti joukkonsa Vietnamista. (T11)

Esimerkit 10 ja 11 ovat havainnollistuksia hyvälle kirjoittajille ominaisesta tavasta luoda sidosteisuutta pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmin.

- (10) Myös suomalaisessa demokratiassa noudatetaan, ainakin osittain, ranskalaisen valistusajattelija Montesquieun vallan kolmijako-oppia. Sen mukaan valtaa on estettävä keskittymästä vain yhdelle elimelle ja niinpä se tulee jakaa päätösvaltaan, toimeenpanovaltaan ja tuomiovaltaan. Suomessa *nämä kolme eri valtaa* on siis jaettu eduskunnalle, valtioneuvostolle ja tuomioistuimelle. Demokratian ajatuksen mukaan *tällainen vallanjako* on kansalaisten etu. Miksi meillä siis on vielä neljäskin instituutio, presidentti, vaikka se on demokratian keskeisen ajatuksen, vallan kolmijako-opin mukaan täysin turha? Emmekö siis voisi vain luopua presidentistämme, turhasta instituutiosta?

Mikä ihme on *tämä yhden henkilön instituutio*, jolla vielä ennen presidentti Mauno Koiviston aikaa oli suuret valtaoikeudet? (T9)

Esimerkkiteksti 10 on ote hyvätasoisesta esseestä, jossa yhdistelmiä hyödynnetään melko runsaasti. Katkelma osoittaa, etteivät hyvien tekstien yhdistelmäsiintymät suuresta määrästään huolimatta tuota näennäisiä sidoksia, sillä niiden parafrasiosiot ovat sanastollisesti monipuolisempia ja täsmällisempiä sekä ilmaisultaan tuoreempia kuin keskitasoisissa kirjoitelmissa. Esimerkissä on kolme pro-sanon ja parafrasian liittoa, joiden korrelaatti on selkeästi havaittavissa niitä edeltävistä virkkeistä. Demonstratiivipronominin ja parafrasian yhdistelmä *nämä kolme eri valtaa* viittaa edeltävän lauseen substantiivilausekkeeseen *päätösvaltaan, toimeenpanovaltaan ja tuomiovaltaan*, proadjektiivin ja parafrasian yhdistelmä *tällainen vallanjako* koko edellään olevaan virkkeeseen ja demonstratiivipronominin ja parafrasian liitto *tämä yhden henkilön instituutio* edeltävän kysymysmuotoisen virkkeen substantiivilausekkeeseen *presidentistämme*.

Myös esimerkin 11 parafrasiosio on sanastollisesti monivivahteinen; proadjektiivin ja parafrasian liitto *Tällaiset kollektiiviset epärealistiset odotukset* viittaa edeltävän

epäsuoran kysymyslauseen substantiivilausekkeeseen *järkyttäviä sosiaalisia paineita muun muassa ulkonäön ja käyttäytymisen suhteen*.

- (11) Yleisesti on jo monia vuosia päivitelty sitä, kuinka media muokkaa varsinkin nuorten käsitystä ihanneminästä ja kuinka se asettaa heille järkyttäviä sosiaalisia paineita muun muassa ulkonäön ja käyttäytymisen suhteen. *Tällaiset kollektiiviset epärealistiset odotukset* heikentävät nuorten itsetuntoa ja lisäävät masentuneisuutta sekä itsetuhoisuutta. (T2)

Esimerkki 12 on näyte proadjektiivin ja toiston käytöstä, jota esiintyy ainoastaan hyvissä kirjoitelmissa; yhdistelmä *tällainen järjestelmä* viittaa substantiivilausekkeeseen *yhteiskuntajärjestelmään* ja tätä määrittävään relatiivilauseeseen *jossa valtaa pitää yksi voimakas ja pätevä henkilö*. Yhdistelmän toisto-osa ei luo tekstiin liiallista toisteisuutta, sillä kirjoitelman sanasto on muutoin rikasta ja vivahteikasta. Esimerkeistä 10–12 käy ilmi, että hyvätasoista yhdistelmien käyttöä tavoittelevan kokelaan kannattaa harjoitella parafrasiosien sanastollista monipuolistamista.

- (12) Jos Suomessa siirryttäisiin yhteiskuntajärjestelmään, jossa valtaa pitää yksi voimakas ja pätevä henkilö, muutos synnyttäisi varmasti vastustusta. Edellä mainitut negatiiviset vaikutukset ovat toki mahdollisia, mutta eivät mitenkään varmoja. Hyvin toimiessaan *tällainen järjestelmä* voittaisi nykyisen niin tehokkuudessa, päätöksenteon kitkattomuudessa kuin myös uskottavuudessa. (T8)

Heikkojen kirjoitelmien pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmille on tavanomaista, että ne sijaitsevat liian etäällä korrelaateistaan tai niiden viittauksen kohteet eivät ole selkeästi osoitettavissa edeltävästä tekstistä. Erään aineiston heikon tekstin kirjoittajalle tuottaa vaikeuksia jopa proadjektiivin *tällainen* oikeinkirjoitus, sillä hän käyttää pro-sanasta kolmesti kielenhuollollisesti virheellistä muotoa *tälläinen*. Jotta heikot kirjoittajat voisivat kehittyä yhdistelmien käyttäjinä, heitä tulisi opettaa muodostamaan merkityksiltään ja viittaussuhteiltaan entistä täsmällisempiä parafrasiosioita.

Komparaatiota (ks. s. 24–25) käytetään eniten hyväksi keskitasoisissa esseissä. Toiseksi eniten vertailua hyödynnetään hyvissä ja vähiten heikoissa teksteissä. Aineiston teksteistä ilmenee, että komparaatio on erityisesti keskitasoisille kirjoittajille tyypillinen kieliopillinen sidoskeino ja että kyseistä taitotasoa tavoittelevat heikot kirjoittajat olisi hyvä perehdyttää entistä monipuolisempaan vertailumuotojen käyttöön. Taitotasaan parantamaan pyrkivää keskitasoisista kirjoittajaa ei kuitenkaan voida ohjeistaa ainoastaan vähentämään kirjoitelmiansa komparaatioesiintymien määrää, sillä tämä voisi

johtaa sekä koheesion laadun parantumiseen että heikkenemiseen. Jotta kaikkien tasoryhmien komparaation tunnuspiirteet voitaisiin perusteellisesti selvittää, tutkimusaineiston komparaatiomuotoja on syytä tarkastella laadullisesta näkökulmasta.

Varsinaiset adjektiivien ja kvanttorien positiivi- ja komparatiivimuodot ovat suosituimpia keski- ja hyvätasoisissa teksteissä, joissa niitä käytetään lähes yhtä paljon. Miltei kaikki adjektiivit ja kvanttorit esiintyivät yhden tasoryhmän teksteissä ainoastaan kerran. Hyvät kirjoittajat käyttävät hieman muita tasoryhmiä enemmän adjektiivin *helpo* komparatiivimuotoa sekä adjektiivin *hyvä* positiivi- tai komparatiivimuotoja. Keskitasoisissa ja heikoissa teksteissä puolestaan esiintyy hyviä esseitä useammin kvanttorin *paljon* komparatiivimuoto *enemmän*. Pronominien ja adjektiivien välimaastoon kategorisoituvat vertailua osoittavat sanat, kuten *sama*, *sellainen*, *eri*, *muu* ja *toinen*, ovat tyyppisimpiä keskitasoisille esseeteksteille. Seuraavaksi eniten niitä hyödynnetään hyvissä ja vähiten heikoissa esseissä. Keskitasoisille ja hyvälle kirjoittajille on tavanomaista sidostaa tekstiä vertailusanoilla *sama* ja *muu* sekä niiden johdoksilla, kuten ilmauksilla *samanlainen*, *samoin* ja *muualla*, samalla kun keskitasoisissa teksteissä hyödynnetään muita taitotasoja enemmän vertailusanaa *sellainen*. Ainoastaan heikoissa ja keskitasoisissa kirjoitelmissa käytetään hyväksi ilmauksia *toinen* ja *toisin*, kun taas hyvät esseetekstit sisältävät aineiston ainoan *eri*-vertailusanaesiintymän.

On huomioitava, että suuri osa kaikkien tasoryhmittymien komparaatiosta luo koheesiota vertailusanan sisältävän lauseen ja vertailukonjunktilla *kuin* alkavan lauseen välille. Vertailukonjunktilla alkavat lauseet ovat näet usein elliptisiä. Niistä voi toisinaan sanoen puuttua esimerkiksi finiittiverbi, minkä vuoksi niiden lausemaisuus voi olla tulokinnanvaraista (VISK § 819; Hakulinen & Karlsson 1995: 326). Eniten vertailulauseisiin sidostuvia komparaatioita esiintyi heikoissa ja vähiten hyvissä esseissä. Esimerkit 13 ja 14 ovat näytteitä hyvätasoisista teksteistä, esimerkki 15 on katkelma keskitasoisesta kirjoitelmasta ja esimerkki 16 on kappale heikosta esseestä.

Esimerkkiteksti 13 on kokonainen käsittelykappale, joka sidostuu sekä edeltävään tekstiin että eheäksi kokonaisuudeksi adjektiivien komparatiivimuotojen avulla.

- (13) Eivätkä Facebookin hienoudet tähän lopu. *Vanhemmalle väelle* Facebook tarjoaa oivan apuvälineen vanhojen kaverisuhteiden henkiinherättämiseen ja ylläpitämiseen. Ystävyysuhteiden ylläpitäminen Facebookissa onkin huomattavasti *helpompaa* kuin $\emptyset\emptyset$ reaalielämässä, sillä muuttuvien statuksien ja kuvien avulla toisen elämästä pysyy *paremmin* perillä kuin kerran, pari vuodessa tapaamalla \emptyset . (T2)

Komparatiivi *Vanhemmalle väelle* muodostaa käsittelykappaleiden välistä sidosteisuutta, sillä vertailtavan ja sen vertailukohdan *nuoret* välillä on kahden virkkeen pituinen käsittelykappale ja esimerkkitekstin aloitusvirke. Komparatiivit *helpompaa* ja *paremmin* sidostuvat elliptisiin *kuin*-vertailukonjunktioilla alkaviin lauseisiin, jotka sisältävät ainoastaan vertailukohtien ilmaukset *kuin reaalielämässä* ja *kuin kerran, pari vuodessa tapaamalla*. Vertailulauseesta *kuin reaalielämässä* on toiston välttämiseksi poistettu niin subjekti *ystävyyssuhteiden ylläpitäminen Facebookissa* kuin finiittiverbi *on*, samalla kun vertailulauseen *kuin kerran, pari vuodessa tapaamalla* finiittiverbi *pyssy perillä* on korvattu nollalla.

Esimerkin 14 kirjoittaja puolestaan luo virkkeidenvälistä koheesiota vertailusanan *muu* avulla; ilmaus *Muihinkin ammatteihin pyrkiville* sidostuu edellään olevaan virkkeeseen, joka käsittelee armeijakoulutuksen poliiseille ja vartijoille tuomia hyötyjä.

- (14) Armeijan antamasta koulutuksesta on monille hyötyä myös ammatissa. Esimerkiksi poliisit ja vartijat hyötyvät varmasti, kun saavat kokea vähän aikaa armeijan kuria ja järjestystä. *Muihinkin ammatteihin pyrkiville* pieni kurinpalautus tuskin on pahitteeksi ja tuskin teltanpystytystaidosta ja nuotiontekotaidosta on merkittävää haittaa kenellekään. (T7)

Esimerkin 15 komparatiivimuoto *inhottavampaa* viittaa elliptiseen vertailulauseeseen *kuin englannin*, josta on poistettu genetiiviattribuutin *englannin* pääsana opiskelu ja edeltävän *että*-lauseen kanssa yhtenevä finiittiverbi *oli*. Vertaileva ilmaus *Sama ongelma* taas sidostuu koko edeltävään analogiaa kuvaavaan katkelmaan ja osoittaa, että Suomen armeija kärsii samanlaisesta ongelmasta kuin koulun kieltenopetus.

- (15) Itse voin myöntää, että niin sanotun ”pakko ruotsin” opiskelu oli huomattavasti *inhottavampaa* kuin englannin ØØ, joka oli näennäisesti vapaaehtoinen vaihtoehto. Käytännössä kuitenkin englannin korvaaminen jollakin muulla kielellä oli lähes mahdotonta. Kaikista mieluisinta oli kuitenkin opiskella täysin vapaaehtoisesti valittua kieltä. *Sama ongelma* voidaan nähdä myös nykyisessä Suomen armeijassa. (T17)

Heikoille kirjoittajille on tavanomaista käyttää implisiittistä komparaatiota. Siinä adjektiivien ja kvanttorien positiivi- ja komparatiivimuodoille tai vertailusanoille ei ole havaittavissa selkeää vertailukohdan ilmausta edeltävästä tai seuraavasta tekstistä, jolloin tekstiin ei synny koheesiota. Esimerkin 16 komparatiivien *paljon paremmin* ja *pienemmässä kaupungissa* korrelaatit ovat viitteellisiä, minkä vuoksi ne eivät toimi sidoste-

keinoina. Heikkojen kirjoittajien komparaationkäyttötaitoja voitaisiinkin kehittää niin, että heitä opetettaisiin ilmaisemaan vertailun kohteet nykyistä eksplisiittisemmin.

- (16) Kuinka on sitten roolien laita? Helsinkiläisnuoret saavat näyttää erilaisilta, itseasiassa heidän on melkein pakko jos haluavat erottua massasta. Poikkeavuudet sukupuolisuudenkin kanssa suvaitaan *paljon paremmin*. Jos *pienemmässä kaupungissa* on homo niin se kyllä huomataan. (T21)

4.3 Substituutio

Substituutiota (ks. s. 25) eli jonkin tekstinosan korvaamista sanastollisella aineksella hyödynnetään kaikkien tasoryhmien teksteissä erittäin vähän. Aineiston hyvä- ja keskitasoiset esseet sisältävät ainoastaan neljä ja heikot kaksi substituutioesiintymää. Tämä osoittaa, ettei substituutio kuulu keskeisimpien esseetekstin kieliopillista koheesiota tuottavien keinojen joukkoon. Sidoskeinon vähäisyys aineiston esseissä voi selittyä useiden substituointikeinojen puhekielenomaisuudella. Substituution käyttö on näet yleisempää puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä (Witte & Faigley 1981: 190). Ylioppilasesseen genrevaatimukset edellyttävät kokelaalta yleiskielen normien mukaista kielenkäyttöä, joten hyvää koesuoritusta tavoitteleva kirjoittaja pyrkii mitä todennäköisimmin välttämään puhekielisyyttä ja siten myös substituution hyödyntämistä. Esimerkeistä 17–20 käyvät ilmi kaikki aineistossa esiintyvät substituutiotyypit.

Heikot kirjoittajat sidostavat tekstiään ainoastaan vastauksena toimivan ilmauksen *kyllä* avulla, mikä havainnollistuu esimerkissä 17. Siinä substituutti sidostaa kaksi lausetta toisiinsa, minkä ansiosta tekstistä tulee entistä kohesiivisempi. Koheesiosta huolimatta tekstin kielellinen laadukkuus ei lisääny. Tämä johtuu siitä, että kyseinen substituutti-ilmaus lukeutuu ensi sijassa puhuttuun kieleen eikä normienmukaiseen kirjalliseen ilmaisuun. Esimerkin substituutti on lisäksi osa puhekielistä huudahdusta. Yhdistyessään yleiseen puhekielenomaisuuteen kyseinen substituointikeino onkin osoitus siitä, ettei kokelas hallitse esseen tekstilajin vaatiman asiatyylin käyttöä.

- (17) Joten, mielestäni on typerää edes kysyä, että pitäisikö ihmisen muuttaa elintapojaan, vastaus on *kyllä!* (T25)

Esimerkissä 18 keskitasoinen kirjoittaja sidostaa kaksi osalauseetta toisiinsa korvaamalla sanan *kulttuuri* adjektiivilla *omaamme*.

- (18) Kulttuurien sekoittumisesta huolimatta tunnistamme mikä on *omaamme*.
(T16)

Esimerkit 19 ja 20 sisältyvät samaan hyvätasoiseen esseeseen. Esimerkissä 19 predikatiivina toimiva substituutti *sitä* korvaa rinnasteisen konjunktiolauseen substantiivilausekkeen *johtajaksi*. Katkelman *mutta*-lause on virheellisesti erotettu pilkulla *jos*-lauseesta, vaikka ne ovat molemmat rinnasteisille päälauseille *niin koko instituutiohan on turha* ja *ja siitä voisi luopua* alisteisia ehtolauseita. *Mutta*-lauseesta näyttää tämän lisäksi puuttuvan pääverbin kieltomuoto *ole*, ja siinä toistetaan tarpeettomasti sana *enää*. Koska tutkimukseni esimerkkikatkelmat eivät ole kirjoitusasultaan alkuperäisen kirjoitelma-aineiston vaan kokoelmateosten mukaisia, ei voida varmuudella tietää, onko virheiden taustalla kokelaan vai tekstien julkaisijan huolimattomuus. Esimerkissä 20 kaksi päälausetta sidostuu toisiinsa, kun yleismerkityksinen verbi *ei tee* substituoi finiittiverbin *nimittää*.

- (19) Jos presidentti siis luotiin johtajaksi, mutta se ei enää *sitä* enää, niin koko instituutiohan on turha ja siitä voisi luopua. (T9)

- (20) Presidentti myös nimittää hallituksen mutta sitäkin se *ei tee* omien halujensa mukaan. (T9)

4.4 Ellipsi

Ellipsiä (ks. s. 26) eli jonkin toistuvan ilmauksen korvaamista nolalla käytetään eniten hyödyksi keskitasoisissa teksteissä. Toiseksi eniten ellipsiä hyödynnetään hyvissä ja vähiten heikoissa esseissä. Keski- ja hyvätasoisien kirjoitelmien ellipsimäärät eivät kuitenkaan eroa suuresti toisistaan. Ellipsin käyttö onkin leimallisinta korkeimpien taitotasojen kirjoittajille. Heikot kirjoittajat eivät sen sijaan hallitse toiston välttämistä ellipsin yhtä hyvin kuin hyvä- ja keskitasoiset kirjoittajat. Lukion sidosteisuuden opetuksessa tulisi näin ollen kiinnittää erityishuomiota heikkotasoisien kirjoittajien ellipsinkäyttötaitojen harjaannuttamiseen. Ellipsin käyttöä harjoittelemalla heikot kirjoittajat voivat paitsi tuottaa entistä eheämpiä tekstejä myös vähentää tekstiensä toisteisuutta ja muovata ilmaisustaan tehokasta ja taloudellista.

Olen luokitellut aineistossa esiintyvät ellipsiesiintymät Hakulisen ja Karlssonin (1995) mukaisesti neljään eri kategoriaan: pelkistykseen, aukkoamiseen, VP:n eli verbin

infiniittisen lausekkeen ellipsiin ja pääsanana poistoon. **Pelkistyksessä** yhdyslauseen eri osalauseissa tai erillisissä virkkeissä toistuva samatarkoitteinen subjekti poistetaan (Hakulinen & Karlsson 1995: 324). Toisinaan pelkistuksen korrelaattina voi toimia myös jokin muu lauseen teemapaikassa sijaitseva lauseenjäsen, esimerkiksi objekti, habitii- viadverbiaali tai nesessiivirakenteen subjekti (Hakulinen & Karlsson 1995: 323–325; VISK § 1179). Pelkistystä esiintyy eniten hyvissä esseissä, ja se on niiden suosituin ellipsityyppi. Keskitasoisissa teksteissä ja heikoissa esseissä pelkistys on toiseksi yleisin ellipsisimuoto. Keskitasoiset käyttävät sitä hieman hyviä kirjoittajia vähemmän ja heikot jonkin verran muita tasoryhmiä harvemmin. Pelkistys on siis ylimmille taitotasolle tyyppillinen elliptisyyden laji, jonka hyödyntämisen voidaan katsoa paranravan tekstin koheesiota. Esimerkit 21, 22 ja 23 kuvaavat hyvätasoisien esseiden pelkistyskäyttötapoja.

Esimerkissä 21 kaksi rinnasteista päälausetta sidostuu toisiinsa, kun *mutta*-lauseen pelkistys korvaa edeltävän päälauseen samatarkoitteisen ja samasijaisen subjektin *Yksilö*.

(21) Yksilö saa pitää voitot, mutta Ø kärsii myös yksin tappionsa – tämä voi koetella monen psyykettä hädän hetkellä. (T4)

Esimerkki 22 ei ensisilmäyksellä katsottuna välttämättä vaikutta elliptiseltä, sillä se rinnastaa finiittiverbit *parantaa* ja *vähentää*. Aina kun rinnastetuilla verbeillä on täydennykset, niiden voidaan kuitenkin katsoa sijaitsevan erillisissä osalauseissa, jotka sidostuvat pelkistuksen avulla (VISK § 1177–1178). Verbillä *parantaa* on täydennys *merkittävästi nuorten miesten yleiskuntaa* ja verbillä *vähentää* täydennys *liikalihavuutta*, jolloin verbilausekkeiden voidaan tulkita muodostavan kaksi rinnasteista päälausetta. Esimerkkitekstin jälkimmäinen osalause on siis elliptinen, sillä sen subjekti *Armeija* on korvattu nollalla.

(22) Armeija parantaa merkittävästi nuorten miesten yleiskuntaa ja Ø vähentää liikalihavuutta. (T7)

Esimerkin 23 alisteinen *että*-lause sidostuu edeltävään päälauseeseen, kun pelkistys poistaa toistuvan subjektin *kansanedustajat ja ministerit*.

(23) Ehkä kansanedustajat ja ministerit ajavat presidentin vallan pienentämistä siinä toivossa, että Ø saisivat itselleen mahdollisimman paljon valtaa? (T9)

Aukkoamisella tarkoitetaan yhdyslauseen osalauseissa tai erillisissä virkkeissä toistuvan finiittiverbin eli persoonamuotoisen verbin poistamista. Se voi korvata myös finiittisen verbimuodon täydennyksiä, esimerkiksi objektin. (Hakulinen & Karlsson 1995: 325.) Aukkoamista käytetään eniten keskitasoisissa, toiseksi eniten heikoissa ja vähiten hyvissä esseissä. Heikkojen ja hyvien kirjoittajien ellipsimäärät eivät kuitenkaan eroa suuresti toisistaan. Keski- ja heikkotasoisissa teksteissä aukkoaminen on yleisin ja hyvissä kirjoitelmissa toiseksi suosituin ellipsityyppi. Aukkoaminen on siis keskitasoisille kirjoittajille ominainen ellipsityyppi, jonka käyttöä heikkojen kirjoittajien kannattaisi toiston välttämiseksi ja tekstinsä sidosteisuuden parantamiseksi harjoitella. Esimerkit 24 ja 25 esittelevät keskitasoisien ja esimerkit 26 ja 27 hyvätasoisien esseiden aukkoamistapoja.

Esimerkissä 24 kaksi rinnasteista päälausetta sidostuu toisiinsa, kun virkkeen jälkimmäisen osalauseen finiittiverbi *on peräisin* poistetaan aukkoamalla. Aukkoamisen ansiosta kirjoittaja välttyy luomasta tekstiin toisteisuutta ja hänen ilmaisunsa tehostuu. Esimerkin 25 ensimmäisestä vertailulauseesta on poistettu toistuva finiittiverbi *tehdään*, kun taas *tai*-rinnastuskonjunktioilla alkavasta päälauseesta on poistettu persoonamuotoinen kieltoverbi *ei*. Kieltoverbin korrelaattina toimivat kieltoilmaukset *Tuskin* ja *missään muualla*. Katkelmassa havainnollistuu myös, miten aukkoaminen yhdistyy vertailulauseissa monesti pelkistyksen käyttöön; esimerkin toisesta elliptisestä *kuin*-lauseesta on poistettu pelkistyksen avulla subjekti *koulutus* ja aukkoamisen avulla finiittiverbi *on*.

(24) Afrotanssi on peräisin Afrikasta ja klassinen musiikki Ø Keski-Euroopasta. (T16)

(25) Tuskin mustaamakkaraa tehdään missään muualla niin hyvin kuin Tampereella Ø tai koulutus Ø ole niin korkeatasoista kuin Ø Ø Suomessa. (T16)

Esimerkissä 26 aukkoamisen ja pelkistyksen yhdistelmä sidostaa kaksi yhdyslauseen osalauseetta toisiinsa, kun pelkistys korvaa toistuvan subjektin *Kauan kadoksissa ollut serkku* ja aukkoaminen myönteisessä muodossa esiintyvän finiittiverbin *oli*. Esimerkkitekstissä 27 erilliset virkkeet sidostuvat toisiinsa aukkoamisen ja pelkistyksen ansiosta. Esimerkin toisesta virkkeestä on poistettu finiittiverbi *onko* ja subjekti *se*, samalla kun kolmannen virkkeen subjekti *se* on korvattu pelkistyksellä ja finiittiverbi *on* aukkoamisella.

(26) Kauan kadoksissa ollut serkku ei ollutkaan Iisalmessa, vaan Ø Ø internetissä. (T1)

(27) Onko se tälläkin kertaa Yhdysvallat vastaan islamistit -matsi? Vai Ø Ø kenties juutalaiset vastaan iki-ilkiö Hamas? Ehkä Ø Ø jopa vaihtelun vuoksi palestiinalainen Fatah vastaan palestiinalainen Hamas? (T3)

Toisin kuin aukkoaminen **VP:n ellipsi** poistaa toistuvan verbilausekkeen infiniittisen osan mutta jättää jäljelle verbin finiittisen osan. Se voi korvata myös verbin täydennyksiä, kuten predikatiivin, adverbiaalain tai objektin. (Hakulinen & Karlsson 1995: 325.) VP:n ellipsiä hyödynnetään kaikissa tasoryhmissä melko vähän. Se on kaikkien tasoryhmien vähiten suosima ellipsityyppi.

Esimerkissä 28 hyvätasoinen kirjoittaja luo kataforisen sidoksen, sillä VP:n ellipsin korrelaattina toimii jäljessä tulevan *että*-lauseen objekti *tätä*. Esimerkissä 29 keskitasoinen kirjoittaja sidostaa kaksi osalauseetta toisiinsa VP:n ellipsin ja pelkistykseen avulla. Katkelman ensimmäinen ellipsi on pelkistys, joka korvaa sivulauseen teemapai-
kassa olevan objektin *mangan ystäviä*. Esimerkkitekstin jälkimmäinen ellipsi on VP:n ellipsi, joka poistaa verbilausekkeen infiniittisen muodon *opiskella* ja tämän täydennyksenä toimivan objektin *japania*.

(28) Jos presidentti esimerkiksi myöntää kunnianosoituksen vuoden pakolaisnaiselle, pidetään sitä merkinä siitä, että koko kansa arvostaa Ø tai että koko kansan tulee arvostaa tätä. (T9)

(29) Globalisaatio näkyy kotiemme sisustuksissa mini-buddha-patsaina, kuntosalien Zumba-tunneilla ja mangan ystävät voivat opiskella japania kansanopistoissa, mikäli Ø kiinnostaa Ø. (T16)

Pääsanan poisto korvaa toistuvan substantiivilausekkeen pääsanan nollalla ja jättää jäljelle substantiivin attribuutin. Toisin kuin pronominaalituksessa pääsanan poistossa toistuvat lausekkeet eivät ole samatarkoitteisia. (Hakulinen & Karlsson 1995: 324.) Myös pääsanan poistoa käytetään kaikissa tasoryhmissä varsin vähän; se on kaikkien taitotasojen toiseksi vähiten käyttämä ellipsilaji. Eniten pääsanan poistoja esiintyy keskitasoisissa, toiseksi eniten heikoissa ja vähiten hyvissä esseissä.

Esimerkissä 30 keskitasoinen kirjoittaja luo pääsanan poistojen avulla virkkeiden välistä sidosteisuutta. Katkelman ensimmäinen pääsanan poisto ei luo tekstiin koheesiotta, koska sillä ei ole korrelaattia edeltävässä tekstissä vaan se viittaa tekstinulkoiseen tarkoitteeseen. Lausekkeen inhimillinen pääsana *henkilö* on poistettu pragmaattisten

syiden vuoksi, ja sen merkitys on tulkittavissa ainoastaan tilannekontekstista käsin. Esimerkin kaksi viimeistä pääsanana poistoa sen sijaan luovat virkkeidenvälistä sidosteisuutta. Molempien korrelaattina toimii esimerkkitekstin ensimmäisessä virkkeessä sijaitseva substantiivilauseke *ammattikseen urheilun valinnut*.

- (30) Harva ammattikseen urheilun valinnut Ø on kouluttanut itsensä toimimaan tietyssä ammatissa kilpaurheilu-uran jälkeen. Moni Ø toivoo pystyvänsä jatkaamaan saman lajin parissa, mutta tämä on täysin mahdotonta, sillä pyrkijöitä on silloin niin useita. Vain murto-osa Ø pääsee ansaitsemaan elantonsa valmentajana, tuomarina tai vaikka kykyjenetsijänä. (T13)

Esimerkki 31 on näyte hyvätasoisesta tekstistä, jossa pääsanana poisto yhdistyy aukkoamiseen. Katkelman ensimmäisen virkkeen pääsanana poisto korvaa pääsanana *kulttuuri* ja aukkoaminen finiittiverbin *on*, ja ne sidostavat *kuin*-lauseen edeltävään päälauseeseen. Myös esimerkkitekstin viimeisen virkkeen ellipsit luovat koheesiota *kuin*-lauseen ja päälauseen välille; pääsanana poisto korvaa edeltävässä osalauseessa olevan pääsanana *henkilö* ja aukkoaminen poistaa finiittiverbin *mieltää*.

- (31) Onko perinteikäs ranskalainen tai ruotsalainen kulttuuri siis vahvempaa ja omaleimaisempaa kuin suomalainen Ø Ø?
Kansallisen identiteetin ja kulttuurin määrittäminen on hankalaa. Tietyn kulttuuripiirin sisällä elävä henkilö mieltää paikallisen kulttuurin eri tavalla kuin aluetta ulkopuolelta tarkasteleva Ø Ø. (T6)

4.5 KytKentä

4.5.1 KytKennän määrällistä tarkastelua

KytKentä (ks. s. 27–33) on kaikkien tasoryhmien esseetekstien yleisin kieliopillinen koheesiokeino. Yli 60 prosenttia jokaisen taitotason kirjoitelmien kieliopillisista sidoskeinoista koostuu kytKentäkeinoista eli konjunktioista ja konnektiiveista. Eniten kytKentäkeinoja esiintyy keskitasoisissa esseissä; keskitasoiset tekstit sisältävät 1,126 kytKentäesiintymää virkettä kohden. Toiseksi eniten kytKentää käytetään hyvissä teksteissä. Jokainen hyvätasoisien tekstien virke pitää sisällään 1,063 kytKentää. Vähiten kytKentää käytetään hyväksi heikotasoisissa kirjoitelmissa; tasoryhmän teksteissä on kutakin virkettä kohden 1,037 kytKentäkeinoa. Kaiken kaikkiaan kytKennällä on tekstin kieliopilli-

sen koheesion luomisessa erittäin suuri merkitys, sillä laskennallisesti jokaisessa aineiston virkkeessä käytetään hyödyksi jotakin kytkentäkeinoa.

Keskitasoisille kirjoittajille on tyypillistä luoda kytkentöjä **konjunktioiden** avulla, ja he hyödyntävät konjunktioita selvästi muita tasoryhmiä enemmän. 60,3 prosenttia keskitasoisten tekstien kokonaisvirkemäärästä sisältää konjunktion. Toiseksi eniten konjunktioita käyttävät heikot kirjoittajat. 51,2 prosenttia heidän virkkeistään pitää sisällään konjunktioesiintymän. Hyvillä kirjoittajilla konjunktioillisten virkkeiden osuus on pienin, 47,4 prosenttia. Valtaosa kaikkien tasoryhmien konjunktioista luo virkkeensisäistä koheesiota. Virkkeensisäistä koheesiota luovat konjunktiot kytkevät vähintään kaksi osalauseita toisiinsa niin, että niistä muodostuu yhdyslause eli kompleksinen lause (ks. esim. Hakulinen & Karlsson 1995: 312; VISK § 882). Virkkeensisäistä koheesiota tuottavien konjunktioiden määrä on suurin keskitasoisissa teksteissä. Toiseksi eniten niitä esiintyy hyvissä ja vähiten heikkotasoisissa teksteissä. 57,1 prosenttia keskitasoisten, 46,0 prosenttia hyvätasoisten ja 46,1 prosenttia heikkojen esseiden virkkeistä sisältää virkkeensisäistä sidosteisuutta synnyttävän konjunktion.

Virkkeensisäistä koheesiota luovien konjunktioiden osuudet kertovat osaltaan eri taitotasojen virkerakenteen kompleksisuudesta. Keskitasoisten tekstien virkerakenne osoittautuukin muita tasoryhmiä kompleksisemmaksi. Jotkin aineiston keskitasoisista teksteistä sisältävät jopa ketjuuntuvia eli useita osalauseita sisältäviä virkkeitä, jotka tekevät tekstin virkerakenteesta tarpeettoman sidosteisen ja monimutkaisen sekä heikentävät tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. Virkkeensisäistä sidosteisuutta luovat konjunktiot saattavat tällä tavoin tuottaa keskitasoisiin teksteihin näennäistä koheesiota. Sekä hyvien että heikkojen tekstien virkerakenteessa kompleksisuutta on huomattavasti vähemmän kuin keskitasoisissa kirjoitelmissa.

Näin ollen erityisesti keskitasoiset kirjoittajat tulisi sidosteisuuden opetuksessa tehdä tietoisiksi virkkeensisäistä koheesiota synnyttävien konjunktioiden näennäisestä sidosteisuudesta. Kyseisten konjunktioiden määrän ja virkerakenteen kompleksisuuden kasvattaminen ei näet itsessään vaikuta lisäävän keskitasoisen tekstin laadukkuutta. Keskitasoisten kirjoittajien taitotaso saattaisi parantua, jos heitä opetettaisiin välttämään ketjuuntuvien virkkeiden käyttöä. Vaikka hyvätasoisetkin kirjoittajat hyödyntävät kompleksisuutta luovia virkkeensisäisiä konjunktioita melko runsaasti, se ei ole ekspertikirjoittajien tunnusomaisin kytkentäkeino. Heikkotasoiset kirjoittajat voisivat kuitenkin jossakin määrin parantaa tekstinsä sidosteisuuden ja kompleksisuuden laatua muodostamalla konjunktioiden avulla entistä enemmän yhdyslauseita. Esimerkeissä 32 ja 33

keskitasoiset kirjoittajat kytkevät useita osalauseita toisiinsa konjunktioiden avulla ja muodostavat vaikeaymmärteisiä ketjuuntuvia virkkeitä.

(32) Vanha itämainen viisaus ”jalat kasvavat usein järkeä nopeammin”, pitää hyvin paikkansa nuoruudesta puhuttaessa. Siinä vaiheessa *kun* fyysinen kehitys on jo saavuttanut huippunsa, kasvaa järki *sen verran jäljessä, että* fyysisesti ihmisen koko voisi olla kaksi kertaa oletettua suurempi, *jos* fyysinen kasvu jatkuisi *niin kauan kunnes* järki olisi kehittynyt. (T19)

(33) Halparättejä on koko ajan hankittava lisää, *vaikka* komeroon ei mahtuisi enää boksereitakaan *tai* uutena vuotena on pakko ampua raketteja, *vaikka* tiedetään, että siitä on enemmän haittaa *kuin* hyötyä. (T20)

Virkkeidenvälistä koheesiota luovia eli yhdyslauseita ja yksinäislauseita toisiinsa kytkeviä konjunktioita on jokaisen taitotason teksteissä suhteellisen vähän. Eniten niitä esiintyy heikkotasoisissa, toiseksi eniten keskitasoisissa ja vähiten hyvissä esseissä. 5,1 prosenttia heikkojen, 3,2 prosenttia keskitasoisien ja 1,4 prosenttia hyvien esseiden virkkeistä sisältää virkkeidenvälistä sidosteisuutta tuottavan konjunktion. Mitä alemmalla taitotasolla teksti edustaa, sitä todennäköisemmin se sisältää virkkeidenvälistä koheesiota luovia konjunktioita. Hyvissä ja keskitasoisissa teksteissä virkkeidenvälisiä sidoksia luovat konjunktioit toimivat lähinnä yksittäisinä tyylikeinoina ja ovat luonteva osa tekstin eheää tyyllillistä kompositiota. Heikoissa teksteissä tällaiset konjunktioit sen sijaan yhdistyvät usein arkityyliseen kielenkäyttöön, puhekielisiin lauserakenteisiin, kielivirheisiin ja asiasisällön niukkuuteen, joten luodessaan sidosteisuutta ne myös viestivät kirjallisen ilmaisun hallitsemattomuudesta. Esimerkki 34 on näyte heikkotasoisesta ja esimerkki 35 hyvätasoisesta esseetekstistä.

(34) Monista kansainvälisistä vaatelehdistäkin voi huomata kuinka suurkaupunkikeskeisiä ne ovat. Jossain sivulla saattaa lukea, että kyseisen sivun kengät löydät valikoiduista myymälöistä. *Ja* missähän nämä kyseiset myymälät mahtavat sijaita? No suurissa kaupungeissa tietysti! (T21)

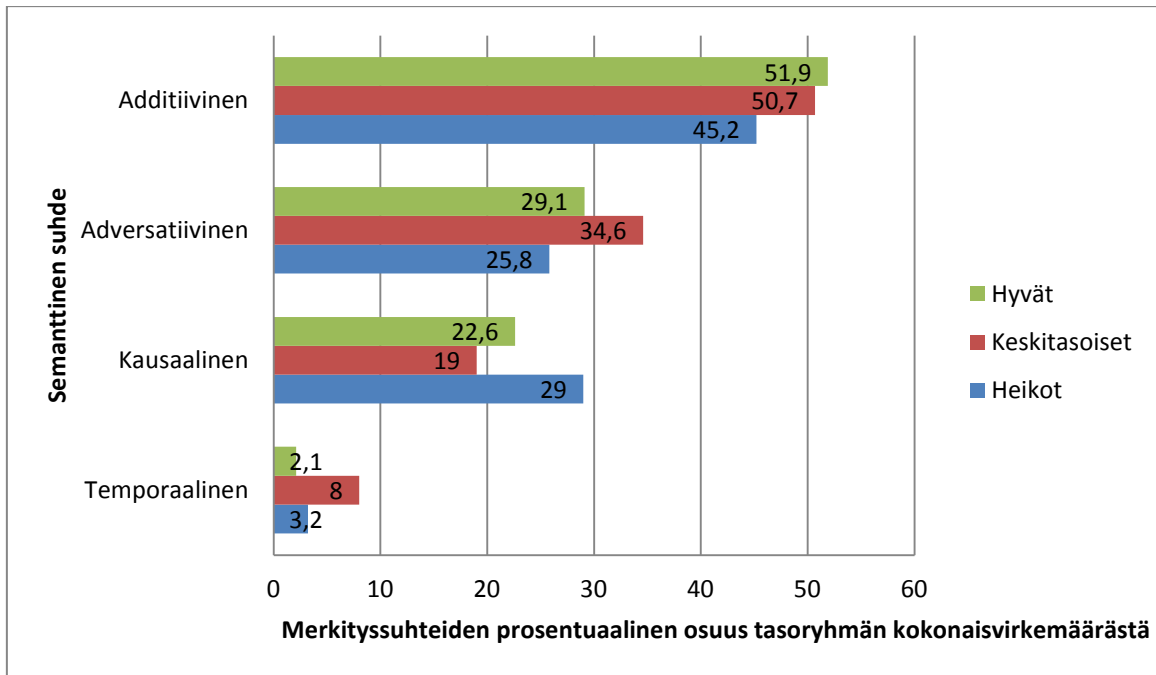
(35) Demokratiaan ei kuulu vallan keskittäminen yhdelle elimelle, saati sitten henkilölle, joten siltä kannalta taas presidentin valtaoikeuksia tulisi leikata. *Vai* onko tarpeeksi riittävä leikkaus se, että nykyään presidentti voi istua virassaan enintään kaksi vaalikautta peräkkäin? (T9)

Hyvätasoisille kirjoittajille on tunnusmerkillistä sidostaa tekstiä **konnektiivein**. 58,8 prosenttia heidän tekstiensä kokonaisvirkemäärästä sisältää konnektiivin. Keskitasoiset ja heikot kirjoittajat hyödyntävät konnektiiveja lähes saman verran ja selvästi

hyviä kirjoittajia vähemmän; 52,3 prosenttia keskitasoisten ja 52,5 prosenttia heikkojen esseiden virkkeistä pitää sisällään konnektiivin. Konnektiivien voidaankin katsoa olevan eksperttikirjoittajille ominainen kytKentäkeino. Keski- ja heikkotasoiset kirjoittajat voisivat tuottaa entistä sidosteisempia ja laadukkaampia tekstejä, jos he loisivat kytKentöjä yhä enemmän konnektiivien avulla. Erityisesti keskitasoiset kirjoittajat olisi hyvä harjaannuttaa konjunktioiden sijasta konnektiivien käyttöön. Tällä tavoin he saisivat vähennettyä virkerakenteidensa kompleksisuutta ja vältettyä ketjuuntuvien virkkeiden syntymistä samalla, kun heidän tekstiensä sidosteisuuden laatu paranisi. Esimerkki 36 on katkelma hyvätasoisesta esseetekstistä, jossa hyödynnetään runsaasti konnektiiveja.

- (36) Maailmantaloutta ja teollisuutta ravistelee *kuitenkin* finanssikriisi, joka tuo *vielä* oman mielenkiintoisen lisänsä pohdintaan aikamme voittajista ja häviäjistä. Kriisi *nimittäin itse asiassa* tasoittaa radikaalia voittajien ja häviäjien perinteistä jakoa hyvin ja huonosti menestyneihin. Yhtäkkiä, amerikkalaisten sijoittajien ahneuden takia, häviävät *kin* kaikki. Talouskriisistä ja lamasta ei voi nimetä voittajia – kaikki kärsivät. Ratkaisevaa on *kin* tappion laatu. Miljardöörin sijoitusten arvo putoaa puoleen, mutta se ei hänen jokapäiväistä elämäänsä paljon hetkauta. *Sen sijaan* köyhälle työläiselle työpaikan menettäminen voi käytännössä merkitä nälkäkuolemaa. (T4)

Tähän mennessä olen analysoinut eri tasoryhmien kytKentätapoja määrällisesti. Kielipiillinen koheesio on kuitenkin semanttinen kielen keino, jonka avulla voidaan kytkeä lauseiden sisältämiä merkityksiä toisiinsa sekä osoittaa näiden välisiä suhteita (Leiwo ym. 1992: 77; Kieli ja sen kieliopit 1998: 73). Tämän vuoksi sidosteisuuden tutkimuksen on kiinnitettävä erityishuomiota siihen, millaisia merkityssuhteita konjunktiot ja konnektiivit luovat lauseiden ja virkkeiden välille. Seuraavaksi tarkastelenkin, millä tavoin eri taitotasot muodostavat kytKennän avulla erilaisia semanttisia suhteita. Analyysissani luokittelen kytKennän luomat merkityssuhteet Hallidayn ja Hasanin (1976) mukaisesti additiivisiin, adversatiivisiin, kausaalisiin ja temporaalisiin suhteisiin sekä näiden alalajeihin. Olen koonnut tutkimusaineistossa esiintyvien semanttisten suhteiden määrät kuvioon 4.

Kuvio 4. Kytkenän luomien semanttisten suhteiden osuus aineiston tekstien kokonaisvirkemäärästä.

4.5.2 Additiiviset merkityssuhteet

Kaikki taitotasot luovat eniten **additiivisia merkityssuhteita** (ks. s. 28–29). Niiden avulla yhdistetään tekstinosia, joilla on esiintymisyhteydessään jotakin yhteistä ja jotka ovat yhtä totuudenmukaisia (VISK § 1092). Suosituinta additiivisten suhteiden luominen on hyvissä esseeteksteissä; yli puolet tasoryhmän virkkeistä sisältää additiivisen merkityssuhteen. Keskitasoisissa kirjoitelmissa additiivisia suhteita hyödynnetään lähes tulkoon saman verran. Heikoissa teksteissä additiivisia kytkentöjä käytetään jonkin verran vähemmän kuin hyvissä ja keskitasoisissa. Tämä kertoo siitä, että additiivisten suhteiden käyttö on tyypillisintä korkeimpien taitotasojen kirjoittajille. Heikoissa teksteissä esiintyy jonkin verran muita taitotasoja enemmän yksinäislauseita, joita ei sidosteta ympäröivän tekstin yksinäis- tai yhdyslauseisiin kytkentöjen avulla. Heikot kirjoittajat voisivatkin parantaa tekstiensä kieliopillista koheesiota, jos he käyttäisivät entistä enemmän hyväkseen additiivisia konjunktioita ja konnektiiveja.

Kaikki tasoryhmät muodostavat suurimman osan additiivisista merkityssuhteistaan **puhtaasti additiivisten kytkentöjen** avulla. Ne osoittavat, että kirjoittajalla jotakin

lisättävää siihen, mitä hän on juuri sanonut (Halliday & Hasan 1976: 244–250; VISK § 1092–1100). Eniten puhtaasti additiivisia kytkentöjä esiintyy hyvätasoisissa, toiseksi eniten keskitasoisissa ja vähiten heikoissa teksteissä. Kaikkien taitotasojen yleisin puhtaasti additiivinen konjunktio on *ja*; sitä hyödynnetään kaikissa ryhmissä lähes yhtä paljon. Kielteismerkityksistä liitekonjunktioita *eikä* hyödynnetään kaikissa tasoryhmissä huomattavasti vähemmän kuin sen myönteistä vastinetta. Yleisintä sen käyttö on hyvissä ja keskitasoisissa teksteissä, mutta heikot esseet sisältävät vain kaksi *eikä*-konjunktioita esiintymää. *Sekä*-konjunktioilla lauseita kytketään ainoastaan heikoissa ja keskitasoisissa teksteissä, niissäkin erittäin harvoin. Konnektiivi *myös* oli tavanomainen kaikkien tasoryhmittymien kirjoitelmissa. Hyvissä esseissä sitä käytetään hieman enemmän kuin heikoissa ja keskitasoisissa. Konnektiiveja *jopa*, *vielä*, *edes* ja *lisäksi* käytetään jonkin verran jokaisen taitotason teksteissä. Hyviin ja keskitasoisiin esseisiin sisältyy muutamia konnektiivin *ainakin* esiintymiä. Konnektiivista *edelleen* esiintyy yksittäiset esiintymät keskitasoisissa ja heikoissa teksteissä, kiteymästä *sitä paitsi* hyvissä ja keskitasoisissa esseissä ja konnektiivista *peräti* keskitasoisissa kirjoitelmissa. Esimerkit 37 ja 38 ovat katkelmia hyvätasoisista esseistä.

(37) Tärkeimmät vaalit Suomessa ovat eduskuntavaalit, joilla valitaan kansalaisten edustajat heitä koskevien päätösten tekoon. Kuitenkin äänestysaktiivisuus on eduskuntavaaleissa laskussa *ja* ihmiset äänestävät vilkkaimmin presidentin –, turhan instituution vaaleissa. Tämä viestii siis siitä, että kansalaiset arvostavat presidentin virkaa *ja* että presidentillä todella on merkitystä suomalaisille. Presidenttiä pidetään ikään kuin valtion symbolina *ja* häntä kunnioitetaan ja arvostetaan edelleen valtaoikeuksien supistumisesta huolimatta. Herää ristiriita: demokratiassa vallan tulisi olla kansalla *ja* jos kerran kansalaiset arvostavat presidenttiä kovasti, niin miksi presidentin valtaoikeuksia karsitaan jatkuvasti *ja* puhutaan presidentin merkityksettömyydestä? (T9)

(38) Ensimmäiset viikot ilman vuosia jatkuneita arkisia harjoittelu- ja kilpailurutiineja saattavat tuntua todella vaikeilta ja ahdistavilta. Monet jäävät kiinni näihin tunteisiin ja hakevat niihin apua ja helpotusta alkoholista ja muista päihteistä. Rankan juhlimisen aiheuttamat ongelmat heijastuvat usein *myös* urheilijan perhe-elämään ja julkisuuskuvaan, jolloin uudelleen työllistyminen voi hankaloitua merkittävästi. Rahan käyttöön liittyvät ongelmat ovat *myös* tavallisia, sillä vaikka tulot saattavat pudota radikaalisti, eivät kalliit elämäntavat muutu.

Entiselle huippu-urheilijalle uran päätös voi olla *myös* kauan odotettu uusi mahdollisuus. (T5)

Liitepartikkelit *-kin* ja *-kAAn* ovat sekä hyvien että keskitasoisien esseiden suosituimmat additiiviset konnektiivit. Myös heikoissa esseissä huomattava osa additiivisista

sidoksista muodostetaan näiden liitepartikkeleiden avulla, mutta niiden määrä on selvästi vähäisempi kuin muiden taitotasojen teksteissä. Tasoryhmien väliset erot liitepartikkeleiden käytössä tulevat entistä selkeämmin esiin, kun analysoidaan kullekin ryhmitymälle tunnusmerkillisiä tapoja tuottaa liitteiden avulla erilaisia merkityksiä. Hyvissä ja keskitasoissa teksteissä *-kin-* ja *-kaan-*partikkeleita käytetään usein merkityksien 'myös' ja 'myöskään' ilmaisemisessa, vaikka tekstit sisältävät runsaasti suoranaista *myös*-konnektiivin käyttöä. Heikoissa teksteissä tämänkaltaista *-kin-* ja *-kAAAn* -liitteen käyttöä esiintyy vain kahdesti, mikä implikoi osaltaan, etteivät heikot kirjoittajat hallitsisi muiden ryhmien lailla *myös*-konnektiivin kiertoilmaisun käyttöä. Heikkotasoiset kirjoittajat voisivatkin paitsi lisätä tekstinsä sidosteisuutta myös luoda tekstinsä sanavarastoon vaihtelua, jos heitä opetettaisiin hyödyntämään *myös*-konnektiivin sijasta *-kin-* ja *-kAAAn*-liitteitä. Esimerkki 39 on näyte hyvätasoisen kirjoittajan tavasta ilmaista *-kin*-liitteen avulla merkitystä 'myös'.

- (39) Kekkosen ajan jälkeen presidentin valtaoikeuksia on Suomessa kroonisesti kavennettu, eikä presidentillä tänä päivänä ole paljoakaan vaikutusvaltaa. Presidentin rooli ulkopolitiikassakin on pienentynyt ministerien ja euroedustajien hoitaessa suhteita. Hänen päätösvaltansa sisäisissä asioissa on vieläkin pienempi pääministerin ollessa vahvin yksittäinen henkilö. Lainsäädännössä presidentin osallistuminen rajoittuu allekirjoitukseen ja *sekin* vaihe voidaan ohittaa. (T8)

Kun *-kin-* tai *-kAAAn*-partikkeli kytkeytyy verbiin, sen avulla voidaan nivoa lauseita toisiinsa ja tuoda esiin jotakin puheena tai tiedossa olleeseen nähden odotettua tai odotuksenvastaista (Hakulinen & Karlsson 1995: 329). Tämän tyyppistä odotettavuutta ilmaisevaa liitteiden hyödyntämistä esiintyy jonkin verran hyvissä teksteissä ja kaksi kertaa keskitasoissa esseissä. Heikoissa esseissä kyseistä kytkentätapaa ei esiinny lainkaan. Esimerkit 40 ja 41 ovat katkelmia samasta hyvätasoisesta esseestä.

- (40) Tilanteesta huomaa hyvin sen, miten meidän on vielä nykyaikanakin vaikea päästä irti kerran annetusta voittajan tai häviäjän roolista. Aikamme status 'voittaja' tai 'häviäjä' ei useimmiten olekaan taistelun, konkreettisen tai abstraktin, häviämistä tai voittamista vaan roolinottoa tai entisen roolin onnistunut tai tuhoontuomittu kumoamisyritys. (T4)
- (41) Maailmantaloutta ja teollisuutta ravistelee kuitenkin finanssikriisi, joka tuo vielä oman mielenkiintoisen lisänsä pohdintaan aikamme voittajista ja häviäjistä. Kriisi nimittäin itse asiassa tasoittaa radikaalia voittajien ja häviäjien perinteistä jakoa hyvin ja huonosti menestyneihin. Yhtäkkiä, amerikkalaisten sijoittajien ahneuden takia, häviävätkin kaikki. (T4)

Esimerkeissä 40 ja 41 esitetyn kaltainen odotuksenmukainen tieto voi toimia myös eräänlaisena sitä edeltävän lauseen tai virkkeen tietosisältöön kytkeytyvänä päätelmänä tai lisäesimerkinä (Hakulinen & Karlsson 1995: 329). Niitä hyödyntävät ainoastaan hyvät ja keskitasoiset kirjoittajat. Liitepartikkeleiden *-kin* ja *-kAAAn* käyttäminen odotuksenmukaisuuden, päätelmien ja lisäesimerkkien esiin tuomiseen näyttääkin aineiston perusteella olevan korkeimpien taitotasojen kirjoittajien ominaisuus, jonka kehittymiseen myös heikkotasoisilla kirjoittajilla tulisi äidinkielenopetuksessa suunnata huomiota. Esimerkeissä 42 ja 43 hyvätasoiset kirjoittajat hyödyntävät *-kin*-liitettä päätelmän ja lisäesimerkin ilmaisemisessa.

- (42) Facebookista voi siis löytyä apu moneen vaivaan niin yksilön kuin yhteiskunnan tasolla. Odotankin innolla, lähtevätkö nuorten itsemurhalukumäärät laskuun ja korreloivatko ne Facebookin suosion kasvamisen kanssa. (T2)
- (43) Entiselle huippu-urheilijalle uran päätös voi olla myös kauan odotettu uusi mahdollisuus. Monet jatkavat rakastamansa lajin parissa tavalla tai toisella tai siirtyvät täysin uusiin tehtäviin markkinointialalle. Tärkeintä kilpailu-uran päättäneelle urheilijalle onkin juuri uuden rytmin ja rutiinin löytäminen vuosikymmeniä jatkuneen harjoittelu- ja kilpailuputken korvaamiseksi. (T5)

Kun edellä mainitut liitepartikkelit liittyvät muihinkin lauseenjäseniin kuin predikaattiverbiin, ne synnyttävät lähinnä edeltävää lausetta konkreettisesti havainnollistavia esimerkkejä (Hakulinen & Karlsson 1995: 329). Tämäntapaisia havainnollistuksia käytetään jonkin verran hyödyksi kaikissa tasoryhmissä. Tämän lisäksi kaikki taitotasot hyödyntävät *-kin-* ja *-kAAAn*-liitteitä konsessiivisia suhteita ilmaisevien yhdyslauseiden tukena, jolloin ne tuottavat pikemminkin merkityksiä 'jopa' ja 'edes'. Niissä päälause ilmaisee epäodotuksenmukaisen asiointilan x toteutuvan siitä huolimatta, että *vaikka*-lauseen esiin tuoma asiointila y vallitsee (VISK § 1140). Esimerkit 44 ja 45 havainnollistavat heikkotasaisen kirjoittajan tapaa tuottaa *-kin*-liitteellä konkreettisia esimerkkejä. Esimerkissä 46 keskitasoinen kirjoittaja liittää *-kin*-liitteen konsessiivisen yhdysrakenteen *vaikka*-lauseen finiittiverbiin.

- (44) Moni on varmasti huomannut kuinka raha pyörii vain isoimmista kaupungeissa. Monista kansainvälisistä vaatelehdistäkin voi huomata kuinka suurkaupunkikeskeisiä ne ovat. (T21)
- (45) Suurkaupungit taluttavat mediaa pikkurillillään: festarit, tapahtumat, nähtävyydet, vapaa-ajan vietto mahdollisuudet. Opiskelumahdollisuudetkin rajoittuvat vain suurimpiin kaupunkeihin. (T21)

- (46) Ajatus, että jokainen ”tosi mies” käy armeijan, elää yllättävän vahvana, vaikka mielipiteet siviilipalvelusta kohtaan ovatkin muuttuneet paljon viime vuosina. (T17)

Disjunkttiivisia kytkentöjä on puhtaasti additiivisiin kytkentöihin verrattuna kaikkien taitotasojen teksteissä varsin vähän, ja niitä luodaan vain konjunktioiden *tai* ja *vai* avulla. Ne ilmaisevat, että kytkettävät tekstinosat ovat vaihtoehtoisesti mahdollisia (Halliday & Hasan 1976: 244–250; VISK § 1092–1100). Esimerkki 47 on ote hyvä-tasoisesta ja esimerkki 48 keskitasoisesta esseestä.

- (47) Ehkä presidentin virka luotiin vain vanhan tavan ylläpitämiseksi *tai* ehkä ihmisillä on jokin tarve johtajalle, joka ikään kuin luo kansalaisille turvallisuuden tunnetta. (T9)

- (48) Rajoittuuko kamppailu itkun kehystämästä voitosta ja gloriasta vain juoksuradoille, *vai* tapaako urheita sotilaita muuallakin? (T12)

Komparatiivisia kytkentöjä käytetään melko runsaasti keskitasoisissa ja heikoissa esseissä. Hyvissä teksteissä ne ovat vain hieman disjunkttiivisia kytkentöjä suosittuja. Komparatiiviset kytkennät osoittavat lauseiden ja virkkeiden välistä vertailua (Halliday & Hasan 1976: 244–250; VISK § 1092–1100). Kaikki tasoryhmät hyödyntävät komparatiivisten suhteiden ilmaisemisessa eniten konjunktiota *kuin*, jolla ilmaistaan sekä sidostettavien tekstinosien samankaltaisuutta että erilaisuutta. Hyvissä teksteissä se on ainoa komparatiivisia kytköksiä luova sidossana. Niin keskitasoisissa kuin heikoissa teksteissä kytkettävien samankaltaisuutta ilmaisevia kytkentöjä luodaan konnektiivien *kuten* ja *siinä missä* avulla. Keskitasoisissa teksteissä esiintyy myös samankaltaisuutta osoittava konjunktio *niin kuin*. Sekä keskitasoiset että heikot kirjoitelmat sisältävät yhden esiintymän kytkettävien tekstinosien välistä erilaisuutta ilmaisevasta konjunktiosta *toisin kuin*. Konjunktiota *päinvastoin kuin* hyödynnetään keskitasoisissa teksteissä yhden kerran. Esimerkit 49, 50 ja 51 ovat näytteitä keskitasoisien kirjoittajien komparatiivisten kytkentöjen käytöstä.

- (49) Unimaailmassa eivät päde samat säännöt *kuin* reaali maailmassa Ø. (T18)

- (50) Olemmeko siis nykyään vain yhtä isoa kulttuurimassaa, *niin kuin* sanotaan? (T16)

- (51) Nykyisissä hyvinvointivaltioissa heikommassa asemassa olevat ”häviäjät” syrjäytetään henkisin ja sosiaalisin keinoin, *kuten* lapset tapaavat jättää toisinaan ulos leikeistä. (T12)

Eräät additiiviset konnektiivit ilmaisevat, että kahdesta niiden kytkemästä tekstinosa jalkimmäinen on edeltävän **selitys** tai **tämentävä esimerkki** (Halliday & Hasan 1976: 244–250). Selityksiä hyödynnetään yksinomaan heikoissa esseissä, joissa niitä luodaan konnektiivin *toisin sanoen* variaatioilla *toisin sanottuna* ja *toisin sanoin*. Esimerkkejä käytetään hyväksi suurimmassa osassa hyvä- ja heikkotasoisia tekstejä. Keskitasoisissa teksteissä esimerkkien suosio on hieman vähäisempi kuin muiden taitotasojen kirjoitelmissa. Kaikkien taitotasojen suosituin esimerkkiä ilmaiseva konnektiivi on *esimerkiksi*. Heikot ja keskitasoiset tekstit sisältävät yhden konnektiivin *vaikka(pa)* esiintymän, ja konnektiivia *muun muassa* käytetään kertaalleen heikoissa esseissä. Esimerkissä 52 heikkotasoinen kirjoittaja hyödyntää selitystä, ja esimerkissä 53 hyvätasoinen kirjoittaja havainnollistaa tekstiään tämentävän esimerkin avulla.

(52) Maapallon lämpeneminen on syy, jonka kuuluisi, mutta joka ei tunnu vaikuttavan ihmisiin. Se sijaan muoti, autot ja matkustelu vievät ihmisten suosion. Lainatakseni USA:n viime vuoden presidentti ehdokasta, Al Gorea, joka sai minut vakuuttuneet sanoessaan *toisin sanoin* näin: ”Mikäli emme yritä vaikuttaa maapallon ilmaston lämpenemiseen, on 20 vuoden päästä New Yorkista puolet veden vallassa, jäätiköiden sulaessa.” (T25)

(53) Globalisaatio nykyisissä mittasuhteissa on ihmiskunnalle uusi asia, mutta viitteitä sen suuntaan on ilmennyt aiemminkin. *Esimerkiksi* jo renessanssilla erilaiset muoti-ilmiot lähtivät leviämään hovista toiseen Euroopan ympäri. (T6)

4.5.3 Adversatiiviset merkityssuhteet

Adversatiiviset merkityssuhteet (ks. s. 29–30) ovat sekä hyvien että keskitasoisien esseiden toiseksi yleisin ja heikkojen tekstien kolmanneksi suosituin semanttinen suhde. Adversatiiviset merkityssuhteet osoittavat, että kytkettävät tekstinosat ovat jollakin tapaa vastakohtaisia ja toisistaan poikkeavia tai että jokin tekstinosa on edeltävään tekstiin tai puhetilanteeseen nähden odotuksenvastainen (VISK § 1101–1102; Halliday & Hasan 1976: 250). Adversatiivisia suhteita esiintyy eniten keskitasoisissa kirjoitelmissa; yli kolmasosa tasoryhmän kokonaisvirkemäärästä sisältää adversatiivisen kytköksen. Hyvissä teksteissä adversatiivisia suhteita hyödynnetään runsaat viisi prosenttiyksikköä ja heikoissa esseissä vajaan yhdeksän prosenttiyksikköä vähemmän kuin keskitasoisissa kirjoitelmissa. Adversatiivisten suhteiden käyttö on siis tunnusmerkillisintä keskitasoisille kirjoittajille. Heikot kirjoittajat voisivatkin vahvistaa tekstiensä koheesiota ja ar-

gumentaatiota, jos he käyttäisivät entistä enemmän hyväkseen toisilleen vastakkaisia asiaintiloja esiin tuovia adversatiivisia konjunktioita ja konnektiiveja.

Kaikki taitotasot luovat valtaosan adversatiivisista merkityssuhteistaan **puhtaasti adversatiivisten kytkentöjen** avulla. Ne osoittavat asiaintilan x käyvän toteen siitä huolimatta, että asiaintila y vallitsee (Halliday & Hasan 1976: 250–256; VISK § 1102, 1104–1108). Eniten puhtaasti adversatiivisia kytkentöjä hyödynnetään keskitasoisissa, toiseksi eniten hyvissä ja vähiten heikoissa esseissä. Hyvä- ja heikotasoisten tekstien kytkentämäärät eivät kuitenkaan juuri poikkea toisistaan. Sekä heikot että keskitasoiset kirjoittajat tuottavat runsaasti puhtaasti adversatiivisia kytkentöjä konjunktion *mutta* avulla. Konjunktio *vaikka* on näiden tasoryhmittymien teksteissä huomattavasti harvinaisempi. Hyvät kirjoittajat hyödyntävät *mutta*-konjunktioita selvästi vähemmän kuin muut taitotasot. *Vaikka*-konjunktioita he sen sijaan suosivat hiukan muita ryhmiä enemmän. Puhtaasti adversatiivinen konjunktio *joskin* esiintyy hyvissä teksteissä ainoastaan kerran. Jokaisen taitotason yleisin adversatiivinen konnektiivi on *kuitenkin* ja sen kielteismerkityksinen vastine *kuitenkaan*. Hyvissä teksteissä sitä esiintyy jonkin verran enemmän kuin muiden tasoryhmien esseissä. Kaikki tasoryhmät käyttävät hyväkseen myös konnektiivia *vain*. Sen käyttö on sitä yleisempää, mitä alhaisemmasta taitotasosta on kysymys. Myös konnektiivit *silti* ja *sentään* esiintyvät joka taitotason teksteissä mutta ovat melko harvinaisia. Vain keski- ja hyvätasoiset kirjoitelmat sisältävät joitakin konnektiivien *ainoastaan* ja *pelkästään* esiintymiä, kun taas konnektiivi *tosin* ja finiitti-verbiin kytkeytyvä liitepartikkeli *-pa* esiintyvät ainoastaan kerran hyvätasoisissa esseissä.

Esimerkki 54 on kappale keskitasoisesta esseetekstistä, jossa puhtaasti adversatiivisia kytkentöjä luodaan konjunktion *mutta* ja konnektiivin *vain* avulla, ja esimerkki 55 sisältää katkelman hyvätasoisesta tekstistä, jossa adversatiivisia suhteita muodostetaan konjunktioiden *mutta* ja *vaikka* sekä konnektiivien *kuitenkin* ja *vain* avulla.

- (54) Toinen epäkohta nykyisessä järjestelmässä on sen epätasa-arvoisuus. Naisetkin saavat toki suorittaa armeijan kuten miehetkin *mutta* naisille se on edelleen vapaaehtoista. Suomen sanotaan olevan tasa-arvon edelläkävijä *mutta* on selvää, ettei tasa-arvoa voida saavuttaa ellei molemmilla sukupuolilla ole sekä samat oikeudet että samat velvollisuudet. Suomessa on käytössä termi ”yleinen asevelvollisuus”. Eikö siis olisi sama asia, jos puhuisimme yleisestä äänioikeudesta *mutta vain* miehet saisivat äänestää? Nykypäivänä se kuulostaisi kummalliselta *mutta* yleisestä asevelvollisuudesta puhuttaessa on kyseenalais-tamatta selvää, että velvollisuus koskee *vain* toista sukupuolta. (T17)

(55) Presidentillä on *kuitenkin* tehtäviä edelleen. Turhan presidentistä tekee *kuitenkin* se, että suurin osa näistä tehtävistä on *vain* muodollisia ja näin siis myös merkityksettömiä. Presidentillä esimerkiksi allekirjoitetaan eduskunnan säätämät lait, *mutta* jos ei presidentti suostu allekirjoittamaan lakia, astuu se voimaan eduskunnan päätöksellä ilman presidentin vahvistusta. Presidentti myös nimittää hallituksen *mutta* sitäkin se ei tee omien halujensa mukaan. Hyödyemmekö siis mitenkään tästä instituutiosta, jonka tekemiä tehtäviä voidaan pitää turhina ja *vain* muodollisina? No, toimii presidentti *kuitenkin* armeijan ylipäällikkönä. *Vaikkakin* todellisuudessa puolustusvoimilla on oma komentaja kyseistä virkaa hoitamaan. (T9)

Toiseksi eniten kaikki tasoryhmät tuottavat adversatiivisia suhteita **kontrastiivisten kytkentöjen** avulla. Ne ilmaisevat, että kytkettävien tekstinosien propositiot ovat selkeästi vastakohtaisia (Halliday & Hasan 1976: 250–256). Kontrastiivisten konjunktioiden määrä on suurin keskitasoisissa esseissä. Hyvissä esseissä niitä suositaan hieman keskitasoisia vähemmän, ja pienin niiden osuus on heikoissa esseissä. Keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät kontrastiivisia konjunktioita jonkin verran monipuolisemmin kuin muut taitotasot. Konjunktio *mutta* tuottaa heidän teksteissään muita tasoryhmiä useammin kontrastiivisen merkityssuhteen. Hyvät kirjoittajat käyttävät *mutta*-konjunktiota jonkin verran vähemmän kuin keskitasoiset, kun taas heikoissa teksteissä se esiintyy vain kerran. Konjunktiota *kun taas* käytetään kaikilla taitotasoilla varsin vähän, mutta hyvissä teksteissä se esiintyy hiukan useammin kuin muiden tasoryhmien esseissä. Konjunktioilla *samalla kun*, *kun* sekä *ja* luodaan kontrastiivisia suhteita ainoastaan keskitasoisissa esseissä, joissa kukin konjunktio esiintyy kerran. Esimerkit 56, 57 ja 58 ovat havainnollistuksia keskitasoisten kirjoittajien kontrastiivisten konjunktioiden käytöstä.

(56) Pienemmissä kaupungeissa ja maaseudulla ihmiset tuntevat naapurinsa ja ovat yleensä myös jotenkin yhteydessä heihin, *mutta* kaupungeissa saattaa olla toisin. (T15)

(57) Kulttuurista on tullut yhä tärkeämpi osa sivistystämme, mikä saa meidät myös liikkeelle. Eniten meitä länsimaalaisia houkuttelevat etelän lämpöön kuitenkin muut vaihtelevat syyt, *kun taas* oma hyvinvointikulttuurimme edustaa pakolaisille ja siirtolaisille optimistisempaa tulevaisuutta. (T16)

(58) Sota oli normaalitila, *ja* rauha oli poikkeustila. (T11)

Jokainen tasoryhmittämä hyödyntää konnektiivia *toisaalta* kontrastiivisten suhteiden luomisessa. Se on kaikkien taitotasojen yleisin tekstinosien vastakohtaisuutta korostava konnektiivi. Konnektiivi *taas* esiintyy muutamia kertoja hyvissä ja keskitasoisissa

esseissä mutta vain kerran heikoissa esseissä. Muut kontrastiiviset konnektiivit esiintyvät eritasoisissa teksteissä ainoastaan kerran tai kahdesti, joten niiden yleisyydestä ei voida tehdä laaja-alaisia yleistyksiä. Esimerkiksi konnektiivin *itse asiassa* esiintymiä on kunkin tasoryhmän esseissä yksi. Konnektiivi *tosi asiassa* esiintyy kerran hyvissä ja keskitasoisissa kirjoitelmissa, ja konnektiivia *samalla* käytetään kertaalleen heikoissa ja keskitasoisissa teksteissä. Konnektiivia *sen sijaan* hyödynnetään keskitasoisissa teksteissä kahdesti ja hyvätasoisissa yhden kerran. Konnektiiveja *sitä vastoin* ja *oikeastaan* hyödynnetään yksinomaan hyvissä teksteissä, ja konnektiivia *samaan aikaan* käytetään hyödyksi pelkästään heikoissa esseeteksteissä. Esimerkki 59 on näyte hyvätasoisesta ja esimerkki 60 keskitasoisesta kirjoitelmasta.

(59) EU:sta koskaan tuskin tulee osatasavaltaa Amerikan mallin mukaan, sillä Euroopassa useilla eri kansallisuuksilla on pitkä tiettyyn paikkaan sidottu historia. *Toisaalta* on myös muistettava, etteivät valtiot ole ikuisia. (T6)

(60) Päin vastoin, kuin Ameriikassa esimerkiksi Japanissa hiljaisuus voi merkitä arvostusta. Joissain tilanteissa, kuten hautajaisissa, pidetään hiljainen hetki muiston kunnioittamiselle. *Mutta toisaalta taas*, jos kukaan ei aloita keskustelua, tilanne voi kärjistyä siihen, että ihmiset tuijottavat lattiaa ja varovat katsumasta toisiaan silmiin. (T24)

Korrektiivisia eli korjaavia kytkentöjä hyödynnetään kaikissa tasoryhmissä suhteellisen vähän. Ne asettavat kytkettävät tekstinosat vastakkain niin, että ensin mainitun ilmaiseman asiointilan paikkansapitävyys kielletään kokonaan tai osittain ja tilalle esitetään pätevää vaihtoehtoa (VISK § 1105). Keski- ja hyvätasoisissa teksteissä korrektiivisia konjunktioita ja konnektiiveja esiintyy jonkin verran heikkoja enemmän. Enemmistö keskitasoisien ja hyvien esseiden korrektiivisista suhteista muodostetaan konjunktion *vaan* avulla. Heikoissa teksteissä kyseinen konjunktio esiintyy vain kerran. Korjaavista konnektiiveista eri tasoryhmien teksteissä on ainoastaan yksittäisiä esiintymiä. Konnektiivia *sen sijaan* käytetään joka taitotasolla kerran, mutta konnektiivi *sitä vastoin* tuottaa korrektiivisen merkityksen pelkästään keskitasoisissa esseissä. Esimerkissä 61 keskitasoinen kirjoittaja kytkee kaksi osalauseetta toisiinsa korrektiivisen konjunktion *vaan* avulla, ja esimerkissä 62 hyvätasoinen kirjoittaja luo virkkeidenvälisen kytköksen korjaavan konnektiivin *sen sijaan* avulla.

(61) Nuoruus ei ole pelkästään ongelmia täynnä olevaa elämää, koulun ja parisuhteiden kanssa kamppailua, *vaan* yksi nuoruuden kulmakivistä ja peruselementeistä on vapaus. (T19)

- (62) Jos Suomessa nykyinen trendi jatkuu päädytään Ruotsin tilanteeseen tai jopa presidentin virasta luopumiseen. Perinteistä valtatyhjiötä ei synny, sillä presidentillä ei nykyisinkään ole valtaa. *Sen sijaan* menetettäisiin se viimeinen oljenkorsi, joka saattaisi estää valtaa lipsumasta kokonaan suurimmille puolueille ja niiden johtajille, jotka keskittyvät lähinnä haalimaan kyseenalaista kannatusta keskinäisessä kilpailussaan. (T8)

Erottavia kytkentöjä esiintyy kaikkien tasoryhmien teksteissä erittäin vähän, eikä niillä siten ole merkittävää vaikutusta tekstin kieliopillisen koheesion laatuun. Ne osoittavat, että kahdesta toisiinsa kytketystä tekstinosasta ensin mainittu on jollakin tapaa yhdentekevä ja merkityksetön (Halliday & Hasan 1976: 250–256). Hyvät esseet sisältävät kaksi konnektiivin *joka tapauksessa* esiintymää, kun taas konnektiivi *kaikesta huolimatta* esiintyy heikko- ja keskitasoisissa teksteissä kerran. Esimerkissä 63 hyvä-tasoinen kirjoittaja kytkee kaksi virkettä toisiinsa erottavan konnektiivin *joka tapauksessa* avulla.

- (63) Suomi on pitänyt varasuunnitelmana niin sanottua Nato-optiota, mikäli käy niin, että EU:n turvallisuuspolitiikka ei kehity Suomen toivomalla tavalla. *Joka tapauksessa* nämä sotilasliitot ovat argumentteja ammattiarmeijan puolesta, sillä ammattiarmeijaan siirtyminen tuntuu olevan tämän päivän muotisuuntaus. (T7)

4.5.4 Kausaaliset merkityssuhteet

Kausaaliset merkityssuhteet (ks. s. 30–31) ovat niin hyvien kuin keskitasoisien tekstien kolmanneksi yleisin ja heikkojen esseiden toiseksi tyypillisin semanttinen suhde. Ne ilmaisevat kytkettävien tekstijaksojen kuvaamien asiaintilojen olevan keskenään syy-seuraussuhteessa (VISK § 1128). Kausaalisia suhteita esiintyy eniten heikkotasoisissa teksteissä; 29 prosenttia tasoryhmän kokonaisvirkemäärästä sisältää kausaalisen kytkennän. Hyvätasoisissa esseissä kausaalisia suhteita hyödynnetään runsaat kuusi prosenttiyksikköä ja keskitasoisissa kirjoitelmissa 10 prosenttiyksikköä vähemmän kuin heikoissa esseeteksteissä. Runsas eksplisiittisten kausaalisten kytkentöjen käyttö onkin erityisesti noviisikirjoittajien tunnuspiirre. Tämä johtuu osin siitä, että puolet aineiston heikoista teksteistä pohjautuu tehtävänantoon, joka vaatii kokelasta pohtimaan kaupungistumisen yhteiskunnallisia vaikutuksia. Kyseinen tehtävänanto edellyttää, että opiske-

lija hyödyntää tekstissään syy-seuraussuhteita erittelevää ekspositorista tekstityyppiä, jolle kausaaliset kytkennät ovat tyypillisiä.

Kaikki tasoryhmät luovat suurimman osan kausaalista merkityssuhteistaan **puhtaasti kausaalisten kytkentöjen** avulla. Taitotasojen väliset erot tulevat kuitenkin esiin, kun tarkastellaan, millä tavoin ne hyödyntävät erilaisia puhtaan kausaalisuuden alalajeja. Puhtaasti kausaaliset kytkennät jakautuvat kolmeen eri alalajiin: syytä, seurausta tai tulosta sekä tarkoitusta ilmaiseviin (Halliday & Hasan 1976: 256–261). Syytä ilmaisevia kytkentöjä esiintyy eniten hyvätasoisissa esseissä, ja ne ovat tasoryhmän yleisin kausaalisen kytkennän tyyppi. Toiseksi eniten syytä osoittavia kytkentöjä käytetään heikoissa ja vähiten keskitasoisissa teksteissä. Ne ovat heikkojen kirjoittajien kolmanneksi suosituin ja keskitasoisien kirjoittajien toiseksi tyypillisin kausaalisen kytkennän muoto. Syytä ilmaisevat kytkennät osoittavat, että toinen kytkettävistä tekstinosista on toisen syy tai perustelu (Halliday & Hasan 1976: 256–261; VISK § 1128–1134). Kaikille tasoryhmille on tavanomaisempaa hyödyntää syytä ilmaisevia konjunktioita kuin konnektiiveja. Konjunktio *sillä* on leimallinen hyvälle ja keskitasoisille teksteille. Heikoissa esseissä sitä esiintyy hieman muita tasoryhmiä vähemmän. Konjunktin *koska* käyttö on ominaista heikoille kirjoittajille. Keskitasoiset ja hyvät kirjoittajat käyttävät sitä hyödykseen jonkin verran heikkoja vähemmän. Kausaalisia konjunktin *kun* esiintymiä on hyvissä ja keskitasoisissa kirjoitelmissa jonkin verran heikkoja enemmän. Esimerkissä 64 hyvätasoinen kirjoittaja esittää *sillä*-lauseessa syyn edeltävän päälauseen ilmaisemalle asiain-tilalle. Esimerkissä 65 on katkelma heikosta esseestä, jossa hyödynnetään useaan otteeseen konjunktioita *koska*. Esimerkki 66 taas on ote hyvästä esseestä, jossa *kun*-lause ilmaisee jäljessä tulevan päälauseen taustalla olevan syyn.

(64) Vaikka Venäjä jostain syystä päättäisi miehittää Suomen, ei Suomen peli olisi lopullisesti pelattu, *sillä* Suomen ankeissa olosuhteissa sissisodankäynnille on erityisen suotuisat puitteet. (T7)

(65) Uutisoinnit luonnon mullistuksista näkyvät vahvasti niin tukijärjestöjen pankkitileillä kuin internetin seurasivustoilla, *koska* vuoden 2004 Aasian tsunami toi mukanaan hirvittävän määrän länsimaisia uhreja. On hyvin huomiota herättävää puhua aurinkopaneeleista ja fossiilisista polttoaineista, *koska* edelleen osoitat olevasi välittävä vaikuttava ihminen. Samaan aikaan kuitenkin ihmisissä ilmenee sinisilmäinen usko teknologian mahdollisuuksiin ja luonnon omaan selviytymiseen. Luonnon uudistuminen on miltei itsestäänselvä kredibiliteetti, *koska* maapallo käsitteenä ja konkreettisenä voimalana on perin tuntematon käsite pääosalle ihmisistä. (T24)

- (66) Naisten kouluttamattomuus koituu kehitysmaiden tappioksi laajemmallakin tasolla: *kun* puolet mahdollisesta aivokapasiteetista hoitaa kotia, on vaikea kilpailla sukupuolisesti tasa-arvoisempia länsimaita vastaan innovaatioissa. (T4)

Tutkimusaineiston teksteissä esiintyy vain kaksi syytä ilmaisevaa konnektiivia. Hyvät esseet sisältävät muutamia konnektiivin *nimittäin* esiintymiä. Keskitasoisissa teksteissä kyseinen konnektiivi esiintyy kerran. Hyvä- ja heikkotasoisissa esseeteksteissä hyödynnetään jonkin verran konnektiivia *-hAn*. Tasoryhmät tuottavat sen avulla jopa samankaltaisia merkityksiä. Konnektiivi *-hAn* implikoi, että kytkettävä tekstinosa tuo esiin sekä tekstin tuottajalle että vastaanottajalle tuttua informaatiota (VISK § 830). Konnektiivin sisältävä tekstinosa voi toimia esimerkiksi edeltävään tekstinosaan kytkeytyvänä muistutuksena, myönnytyksenä tai selityksenä (Hakulinen & Karlsson 1995: 328). Hyvät kirjoittajat muodostavat *-han*-liitepartikkelin avulla kaikkia edellä mainittuja merkitysvivahteita. Heikot kirjoittajat sen sijaan luovat partikkelilla ainoastaan myönnytyksiä ja muistutuksia. Esimerkissä 67 hyvä kirjoittaja kytkee kaksi virkettä toisiinsa niin, että jälkimmäinen on edeltävän virkkeen proposition nivoutuva muistutus. Esimerkin 68 ensimmäisessä osalauseessa heikko kirjoittaja ilmaisee *-hAn*-liitepartikkelin avulla tekevänsä myönnytyksen. Esimerkkitekstin 69 jälkimmäinen osalause toimii selityksenä, jonka avulla hyvätasoinen kirjoittaja perustelee edeltävässä osalauseessa esittämänsä väitteen.

- (67) Vallan keskittämisen presidentille saatetaan ajatella sotivan demokratian periaatteita vastaan. Kuitenkaan presidentin vallan lisääminen tai poistaminen ei olisi suuri muutos demokratiaa ajatellen. *Onhan* nykyinenkin hallintomallimme harvainvaltaa, sillä yli viiden miljoonan ihmisen asioista päättää käytännössä kolmen suurimman puolueen edustajat. (T8)
- (68) *Onhan* jätteiden vaikuttava vähentäminen huomaavaista, mutta kenen kiinnostuksen piiriin aidosti kuuluu eritteisten kankaiden toistuva pesu päivittäin? (T24)
- (69) Kansaan äänestäjinä ei voida tässä tapauksessa luottaa, äänestäväthän suomalaiset tukuittain julkimoita ja urheilijoita eduskuntaan tietämättä mitään näiden älykkyyydestä tai poliittisesta pätevyyydestä. (T8)

Seurausta tai tulosta ilmaisevia kytkentöjä käyttävät eniten hyväkseen heikot kirjoittajat. Ne ovat tasoryhmän suosituin kausaalisuuden alalaji. Hyvät ja keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät seurausta osoittavia kytkentöjä suunnilleen saman verran; molempien tasoryhmien tekstit sisältävät niitä jonkin verran heikkoja esseitä vähemmän.

Ne ovat keskitasoisten esseiden yleisin ja hyvien tekstien toiseksi tyypillisin kausaalinen kytkentätapa. Seurausta ilmaisevat kytkennät osoittavat, että kahdesta toisiinsa kytketystä tekstinosasta jälkimmäinen on edeltävän aiheuttama seuraus, tulos tai päätelmä (Halliday & Hasan 1976: 256–261; VISK § 1132).

Kaikki tasoryhmät käyttävät hyväkseen seurausta osoittavaa konjunktiota *joten*. Sen esiintymistiheys ei vaihtelee suuresti eri tasoryhmien tekstien välillä. Heikko- ja keskitasoisissa esseissä kyseistä konjunktiota käytetään kuitenkin hieman hyviä tekstejä enemmän. Konjunktioiden sijaan jokaisen taitotason kirjoittajat suosivat seurausta ilmaisevia konnektiiveja. Hyvät ja keskitasoiset tekstit sisältävät useita päätelmää ilmaisevan konnektiivin *siis* esiintymiä. Heikoissa esseissä se esiintyy kahdesti. Keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät runsaasti myös konnektiivia *näin (ollen)*. Hyvissä esseissä tämä konnektiivi esiintyy muutamia kertoja ja heikoissa teksteissä kerran. Konnektiivia *niin(pä)* käytetään heikoissa ja hyvissä esseissä hieman enemmän kuin keskitasoisissa, joissa se esiintyy vain kerran. Konnektiivi *siksi* esiintyy muutamaaan otteeseen keskitasoisissa ja hyvissä esseissä, kun taas konnektiivia *täten* hyödynnetään vain yhden kerran hyvissä ja heikoissa teksteissä. Hyvissä esseissä tekstinosia kytketään toisiinsa kahdesti konnektiivin *siten* sekä kerran adposition *tätä kautta* ja konnektiivin *silloin* avulla. Esimerkissä 70 heikkotasoinen kirjoittaja luo konjunktion *joten* avulla virheellisesti virkkeidenvälisen kytkennän. Esimerkki 71 on hyvätasoisien esseiden käsittelykappale, jonka keskeisenä sidoskeinona toimivat seurausta ilmaisevat konnektiivit. Esimerkissä 72 keskitasoinen kirjoittaja luo virkkeidenvälisen sidoksen konnektiivin *näin (ollen)* avulla.

(70) Uskottavaa tai ei, mutta myös joka ikinen sekunti häviää jalkapallokentän kokoinen alue sademetsää, joka käytetään ihmisen elintapoihin, kuten vaikka tilan raivaamiseen. *Joten*, mielestäni on typerää edes kysyä, että pitäisikö ihmisen muuttaa elintapojaan, vastaus on kyllä! (T25)

(71) Myös suomalaisessa demokratiassa noudatetaan, ainakin osittain, ranskalaisen valistusajattelijan Montesquieun vallan kolmijako-oppia. Sen mukaan valtaa on estettävä keskittymästä vain yhdelle elimelle ja *niinpä* se tulee jakaa päätösvaltaan, toimeenpanovaltaan ja tuomiovaltaan. Suomessa nämä kolme eri valtaa on *siis* jaettu eduskunnalle, valtioneuvostolle ja tuomioistuimelle. Demokratian ajatuksen mukaan tällainen vallanjako on kansalaisten etu. Miksi meillä *siis* on vielä neljäskin instituutio, presidentti, vaikka se on demokratian keskeisen ajatuksen, vallan kolmijako-opin mukaan täysin turha? Emmekö *siis* voisi vain luopua presidentistämme, turhasta instituutiosta? (T9)

(72) Ihmettelen, miksi kaikkia koskeva yleinen asevelvollisuus tuntuu olevan monelle täysin mahdoton ajatus. Jos esteenä todella olisi fyysisen kestävyyspuute, olisi selvää, että myös nainen voisi siinä tapauksessa valita siviilipalveluksen kuten miehetkin. *Näin ollen* pelkästään fyysisiin syihin on turha vedota. (T17)

Heikot kirjoittajat hyödyntävät seurausta ilmaisevien kytkentöjen luomisessa huomattavasti muita taitotasoa enemmän adpositioilmauksia. Heikkotasoisissa teksteissä esiintyvät esimerkiksi ilmaukset *johtuen siitä, tästä johtuen, sen seurauksena, tämän seurauksena, tämän vuoksi, sen vuoksi ja sen takia*. Nämä adpositioilmaukset tuottavat tekstiin kapulakielisyyttä, joka heikentää tekstin ymmärrettävyyttä. Heikot kirjoittajat voisivatkin edistää esseidensä luettavuutta, jos he vähentäisivät post- ja prepositioilmausten käyttöä. Esimerkit 73 ja 74 ovat otteita heikoista esseistä.

(73) Suurten asutuskeskusten läheisyydessä on yleensä paljon töitä tarjolla. *Johtuen siitä*, että siellä on paljon ihmisiä jotka tarvitsevat palveluja joten palvelu-
alat työllistävät paljon ihmisiä.

Kaupungin kasvaessa kaupungin on kehitettävä palveluita. *Tästä johtuen* suurissa asutuskeskuksissa on usein hyvät joukkoliikenne yhteydet. (T22)

(74) Ruokaa pitäisi kuitenkin saada mahdollisimman nopeasti ja vaivatta lisääntyvälle populaatiollemme. *Tämän seurauksena* geenimanipulaatiota lisääntyy, jotta saisimme enemmän tuottaa pienemmällä tilalla ja haitallisia torjunta-
aineita käyttämällä varmistamme myös sadon kestävyys ja saamme suuremman sadon. (T23)

Tarkoitusta ilmaisevat kytkennät ovat kaikkien tasoryhmien teksteissä harvinaisin kausaalisuuden laji. Jokaisen taitotason kirjoittajat hyödyntävät niitä varsin vähän. Hyvät ja keskitasoiset kirjoittajat käyttävät niitä hyväkseen lähes saman verran ja hieman heikkotasoisia enemmän. Tarkoitusta osoittavat kytkennät kertovat, että toinen kytkettävistä tekstinosista on tarkoitus tai tavoite, joka motivoi toisen tekstinosan esittämisen proposition toteutumista (VISK § 1133). Kaikki tasoryhmittymät luovat tarkoitusta ilmentäviä kytkentöjä yksinomaan konjunktioiden avulla. Keskitasoisissa teksteissä käytetään eniten konjunktioita *niin että* ja sen erilaisia variaatioita, kuten ilmauksia *niin hyvin ettei* ja *niin paljon rahaa että*. Tämänkaltaisia konjunktioita *niin että* muunnelmia esiintyy jonkin verran myös hyvätasoisissa esseissä. Konjunktioita *jotta* hyödynnetään kaikissa tasoryhmissä hyvin vähän. Hyvät kirjoittajat käyttävät sitä hyödykseen kaksi kertaa ja muiden tasoryhmien kirjoittajat kerran. Hyvätasoisissa kirjoitelmissa hyödynnetään kahdesti ja keskitasoisissa kerran erilaisia merkityksen 'niin että' tuotta-

via konjunktionomaisia ilmauksia, kuten *siinä toivossa että, sen verran etten* ja *sen verran jäljessä että*. Hyvät esseet sisältävät yhden konjunktion *siksi että* esiintymän. Esimerkki 75 on katkelma hyvätasoisesta ja esimerkki 76 keskitasoisesta tekstistä.

(75) Suomalaisittain naamakirjana tunnettu Facebook on eräänlainen reaaliaikainen ystäväkirja. Se on ilmainen ja idioottivarma, *jotta* se voisi helposti houkuttaa sekä hyvät, pahat että rumat hiirikäden taitoihin katsomatta. (T1)

(76) Olkoonkin nykyisen tavan mukaiset voittajat päihittämättömiä tekemisissään ja häviäjät lähes mitättömiä. Tulevaisuudessa voitto voi olla paljon enemmän, *niin paljon enemmän, ettei* häviötä olisi: soljumista juoksun sijaan ja havunneulasten tuoksua ennen karvaan hien katkua. (T12)

Konditionaalisia kytkentöjä hyödynnetään eniten heikkotasoisissa kirjoitelmissa. Ne ovat heikkojen kirjoittajien toiseksi suosituin kausaalinen kytkentätapa. Ylimpien taitotasojen kirjoittajien konditionaalisten kytkentöjen määrät eivät poikkea merkittävästi toisistaan mutta ovat jonkin verran vähäisempiä kuin heikoissa esseissä. Konditionaaliset kytkennät ovat hyvä- ja keskitasoisien tekstien kolmanneksi yleisin kausaalinen kytkentämuoto. Ne ilmaisevat, että toinen kytkettävistä tekstinosista ilmaisee ehdon, jonka toteutuessa toisen kuvaama asiantila voi käydä toteen (VISK § 1134). Kaikki taitotasot hyödyntävät konditionaalisten suhteiden luomisessa lähes yksinomaan konjunktiota. Jokaisen tasoryhmän tavanomaisin konditionaalinen konjunktio on *jos*. Heikoissa esseissä niitä esiintyy jonkin verran enemmän kuin muiden tasojen teksteissä. Muiden konditionaalisten konjunktioiden ja konnektiivien esiintymät ovat aineistossa melko harvinaisia. Konjunktiot *ellei* ja *mikäli* esiintyvät joka taitotason teksteissä kerran, ja heikko- ja hyvätasoiset kirjoittajat hyödyntävät yhden kerran konjunktiota *kun*. Konjunktiota *kunhan* käytetään kerran hyödyksi heikoissa teksteissä ja konnektiivia *muuten* keskitasoisissa esseissä. Esimerkki 77 on kappale heikkotasoisesta tekstistä ja esimerkki 78 katkelma keskitasoisesta tekstistä.

(77) Ei kaikki asiat ole tässä suuria asutuskeskuksia suosivassa yhteiskunnassa syrjäseutuja vastaan. *Jos* pitää luonnosta ja omasta rauhasta, on syrjäseudut hyviä paikkoja asua, *kunhan* muistaa pysyä terveenä. (T22)

(78) Sota oli normaalitila, ja rauha oli poikkeustila. Voi vain toivoa, että tämä ei pidä paikkaansa sillä *muuten* rauhaa ei ole odotettavissa vielä pitkään aikaan. (T11)

4.5.5 Temporaaliset merkityssuhteet

Temporaaliset merkityssuhteet (ks. s. 31) ovat kaikkien tasoryhmien tekstien harvinaisin semanttinen suhde. Ne ilmaisevat asiaintilojen ajankohtien ja kestojen keskinäisiä suhteita (VISK § 1122). Eniten temporaalisia suhteita esiintyy keskitasoisissa esseissä; 8 prosenttia tasoryhmän kokonaisvirkemäärästä sisältää temporaalisen konjunktion tai konnektiivin. Heikko- ja hyvätasoiset esseet sisältävät temporaalisia kytkentöjä selvästi keskitasoisia vähemmän. Vain 3,2 prosenttia heikkojen esseiden ja 2,1 prosenttia hyvien tekstien virkkeistä sisältää temporaalisen suhteen. Temporaaliset kytkennät ovatkin keskitasoisille esseeteksteille leimallinen koheesiokeino. Tämä johtuu osaltaan siitä, että keskitasoisissa kirjoitelmissa hyödynnetään muita taitotasoja enemmän konkreettisia tapahtumia kuvaavaa narratiivista tekstityyppiä, jolle temporaaliset kytkennät ovat tyyppisiä (ks. esim. Leiwo ym. 1992: 80–82).

Puhtaasti temporaaliset kytkennät ovat kaikkien tasoryhmien yleisin temporaalisuuden laji. Ne ilmaisevat, millä tavoin eri asiaintilojen ajallinen järjestys ja pituus suhteutuvat toisiinsa (Halliday & Hasan 1976: 261–267). Keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät puhtaasti temporaalisia kytkentöjä melko runsaasti ja huomattavasti muita taitotasoja enemmän. Toiseksi eniten niitä esiintyy heikoissa ja vähiten hyvissä esseissä. Ylimmän ja alimman tasoryhmän puhtaan temporaalisuuden määrät eivät kuitenkaan paljolti poikkea toisistaan. Kaikki tasoryhmittymät luovat temporaalisia merkityksiä konjunktion *kun* avulla. Sen käyttö on tavanomaista keskitasoisille kirjoittajille. Heikko- ja hyvätasoisissa teksteissä sitä esiintyy huomattavasti vähemmän, ainoastaan kahdesti. Konjunktioityyppi *niin kauan kun/kuin/kunnes* esiintyy sekä hyvissä että keskitasoisissa esseissä. Keskitasoisissa teksteissä sitä tosin käytetään hieman hyvätasoisia useammin. Konjunktioita *sillä välin kun* käytetään hyväksi ainoastaan hyvätasoisissa esseissä. Keskitasoisissa teksteissä puhtaasti temporaalisia konjunktioita kuitenkin hyödynnetään muita taitotasoja monipuolisemmin. Muita keskitasoisissa teksteissä esiintyviä temporaalisia liittokonjunktioita ovat muun muassa *silloin kun*, *samaan aikaan kun*, *ennen kuin* ja *samalla kuin*. Esimerkit 79 ja 80 ovat katkelmia keskitasoisista esseeteksteistä, joissa hyödynnetään puhtaasti temporaalisia konjunktioita.

- (79) Onko olemassa mitään keinoa millä nuoruutta voisi mitata? Nuoruus liitetään ajanjaksoksi, joka alkaa *kun* lapsuus päättyy ja loppuu *kun* aikuisuus alkaa. Selkeitä rajoja jaksojen väliin on mahdotonta asettaa, mutta jokaisen jakson

tyypillisempien piirteiden avulla on ajanjaksot saatu eroteltua toisistaan. Vai onko tarvetta edes jakaa elämä eri vaiheisiin?

Toiset sanovat nuoruuden päättyvän *silloin kun* aikuisuus alkaa, ja aikuisuuden sanotaan alkavan *kun* vastuu omasta elämästä riippuu vain omasta itsestä. (T19)

- (80) *Niin kauan kun* ihannoidaan vaurautta ja halutaan toiset ihmiset kadehtimaan ja samalla ihannoimaan sinua, hankkivat ihmiset itselleen hienoja tavaroita ja luksus-matkoja, jotka eivät ole ympäristön kannalta suotuisia. (T20)

Kaikkien taitotasojen kirjoittajat hyödyntävät puhtaasti temporaalisia konnektiiveja ja varsin vähän. Usein yksittäiset konnektiivit esiintyvät jonkin taitotason teksteissä yhden tai kaksi kertaa. Konnektiivia *silloin* hyödynnetään keskitasoisissa esseissä kahdesti ja heikkotasoisissa teksteissä kerran, ja konnektiivia *tällöin* käytetään molempien tasoryhmien esseeteksteissä yhden kerran. Konnektiivit *tämän jälkeen*, *samalla* ja *ennen* esiintyvät yhden kerran keskitasoisissa teksteissä. Hyvissä esseissä puhtaasti temporaalisia kytkentöjä luodaan kahdesti konnektiivin *myöhemmin* ja kerran konnektiivin *ensimmäisenä* avulla, ja heikot tekstit sisältävät yhden konnektiivin *samanaikaisesti* esiintymän. Esimerkki 81 on näyte keskitasoisesta ja esimerkki 82 hyvätasoisesta kirjoittelusta.

- (81) Uran lopettamisen elämänvaihe onkin laukaissut monella alkuunsa masennuksen. Kaikista järkyttävimmät mielenterveyden ongelmat ovat kohdanneet urheilijoita, joidenka ura on päättynyt vahingollisesti pahaan loukkaantumiseen. Ihminen ei ole *tällöin* ollut henkisesti valmistautunut elämäntapojen pakolliseen muutokseen. (T13)
- (82) Jo valmiiksi vähävaraisten kuntien täytyy muuttaa budjettipolitiikkaansa ja karsia jostain. *Ensimmäisenä* suljetaan pienet koulut ja tingitään tietyistä kiinteistöjen ja infrastruktuurin huoltomenoista, *myöhemmin* terveys- ja muut palvelut ostetaan 50 kilometrin päästä. (T10)

Sarjamaisia ja tilannetemporaalisia kytkentöjä (ks. s. 26–27) ei esiinny tutkimusaineistossa lainkaan. Tämä kertoo osin siitä, ettei niillä ole merkittävää roolia ylioppilasesseen koheesion synnyssä. **Kokoavia kytkentöjäkin** hyödynnetään kaikilla taitotasolla erittäin vähän. Niiden avulla voidaan koota, tiivistää ja yhdistellä aiemman tekstin välittämää tietoa sekä palata aiempiin tekstinkohtiin (Halliday & Hasan 1976: 261–267; Pöyhönen 1986: 59). Kokoavaa konnektiivia *lopulta* hyödynnetään heikoissa esseissä kahdesti ja muiden taitotasojen teksteissä yhden kerran. Hyvät kirjoitelmat sisäl-

tävät yhden konnektiivin *loppujen lopuksi* esiintymän. Esimerkki 83 ote hyvästä esseestä ja esimerkki 84 heikosta tekstistä.

- (83) Globalisaation lisäksi nationalismiin voidaan ajatella olevan kulttuurin yhtenäistämistä, sillä *loppujen lopuksi* mikään kansakunta ei ole homogeeninen. (T6)
- (84) Milloin kybernetiikkaa ei ole viisasta kehittää, vaikka sillä estettäisiin esimerkiksi AIDSin leviäminen ja *lopulta* löydettäisiin hoitokeino tautiin? (T26)

4.5.6 Kontinuaatiivit

Erilaisia semanttisia suhteita luovien konjunktioiden ja konnektiivien lisäksi Halliday ja Hasan (1976) määrittelevät viidennen kytkentäkategorian, joihin he luokittelevat niin sanotut kontinuaatiiviset ilmaukset. **Kontinuaatiivit** eivät luo tekstiin merkityssuhteita, mutta ne muodostavat tekstinosien välille kohesiivisiä kytkentöjä. Ne ovat painottomia ja redusoituneita eli vajaasti ääntyviä ilmauksia, jotka luovat tekstiin anaforisia kytköksiä. (Halliday & Hasan 1976: 267–271.)

Tutkimusaineiston tekstit sisältävät kontinuaatiiveja erittäin vähän. Kontinuaatiivia *no* käytetään heikoissa teksteissä kerran ja hyvissä esseissä kahdesti. Havainto osoittaa, ettei kontinuaatiiveilla ole suurta merkitystä esseetekstin koheesion luonnissa. Kontinuaatiivisten ilmausten vähäinen suosio saattaa johtua siitä, että kontinuaatiivien käyttö on tyyppisempää puhutussa kuin kirjoitetussa kielessä. Kontinuaatiivien olemassaoloa näet osoitetaan paljolti intonaation avulla, esimerkiksi vähentämällä niiden äänteellistä painokkuutta tai ääntämällä niiden vokaalit vajaasti (Halliday & Hasan 1976: 268). Esimerkki 85 on katkelma hyvätasoisesta kirjoitelmasta.

- (85) Mikä ihme on tämä yhden henkilön instituutio, jolla vielä ennen presidentti Mauno Koiviston aikaa oli suuret valtaoikeudet? *No*, ainakin kautta historian on kansoilla ollut johtajia. Ehkä presidentin virka luotiin vain vanhan tavan ylläpitämiseksi tai ehkä ihmisillä on jokin tarve johtajalle, joka ikään kuin luo kansalaisille turvallisuuden tunnetta. (T9)

Kontinuaatiivi *no* esiintyy yleensä kysymyslauseiden jälkeisten vastausten alussa ja ilmaisee kirjoittajan esittävän jonkin selittävän kommentin (Halliday & Hasan 1976: 269). Esimerkin 85 kirjoittaja osoittaa *no*-kontinuaatiivin avulla vastaavansa itse esittämänsä kysymykseen. Vastauksessaan hän tekee selkoa presidenttiyden olemuksesta.

5 ESSEETEKSTIEN LEKSIKAALINEN KOHEESIO

5.1 Sanastollinen toisto

Tässä luvussa selvitän tutkimusaineistoni tekstien leksikaalisen koheesion luonnetta. Analysoin kvalitatiivisesti, millä tavoin eri tasoryhmät hyödyntävät erityyppistä sanastollista toistoa, kollokaatiota ja parafraaseja. Sanastollisen toiston analyysissä tarkastelen, miten eri taitotasojen teksteissä käytetään hyödyksi täydellistä ja osittaista toistoa, synonymiaa, yläkäsitteitä sekä yleismerkityksisiä sanoja, ja kollokaation analyysissä tutkin, millä tavoin eri pistemäärän saaneissa teksteissä käytetään hyväksi sanastollisia merkityskenttiä ja erilaisia merkityssuhteiden ilmaisemisen menetelmiä, kuten vastakohtaisuutta, meronymiaa ja hyponymiaa. Parafraasin analyysissä otan selvää, miten eri tasoryhmittymät käyttävät apunaan lekseemien ja kielellisten ilmausten samatarkoitteisia toisin sanoin esitettäviä ilmaisutapoja (ks. esim. Kauppinen & Laurinen 1984: 205; Karlsson 2006: 208).

Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että kaikki tasoryhmät luovat erittäin runsaasti **sanastollista toistoa** täydellisen ja osittaisen toiston avulla. Se on jokaisen taitotason tekstien ylivoimaisesti suosituin toistokeino. **Täydellisessä tai osittaisessa toistossa** (ks. s. 34–35) jokin lekseemi esiintyy tekstissä vähintään kahdesti (Halliday & Hasan 1976: 277–282). Tyypillisintä täydellisen ja osittaisen toiston hyödyntäminen on keskitasoisille esseeteksteille. Toiseksi suosituinta toiston käyttö on heikkotasoisissa kirjoitelmissa. Vähiten toistoa käytetään hyvätasoisissa esseissä. Vaikka kaikki tasoryhmät luovat runsaasti koheesiota toistoesiintymien avulla, voidaan todeta, että täydellinen ja osittainen toisto on erityisesti keskitasoisille kirjoittajille leimallinen leksikaalinen sidoskeino. Hyvätasoisille kirjoittajille on sen sijaan luonteenomaista välttää liiallista toisteisuutta. Hyvien tekstien toistoesiintymien suhteellinen vähäisyys saattaa johtua siitä, että eksperttikirjoittajille on tavanomaista luoda tekstinsä sanavarastosta mahdollisimman monipuolista ja vaihtelevaa hyödyntämällä muita sanastollisen toiston lajeja ja laaja-alaista sanastoa. Keskitasoiset ja heikot kirjoittajat voisivatkin parantaa tekstiensä sanastollisen sidosteisuuden tasoa ja luoda entistä laadukkaampia esseitä, jos heitä opettaisiin välttämään turhaa toistoa, monipuolistamaan sanastoaan ja hyödyntämään toiston sijasta muita sanastollisen toiston menetelmiä, kuten synonymiaa, yläkäsitteitä ja yleismerkityksisiä sanoja.

Mikäli täydellistä ja osittaista toistoa käytetään runsaasti, se saattaa tuottaa eksplisiittisen leksikaalisen koheesion lisäksi tarpeetonta toisteisuutta, joka heikentää tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta (Witte & Faigley 1981: 197, 202). Eri tasoryhmien tekstien välillä onkin havaittavissa eroja siinä, millä tavoin niiden hyödyntämä täydellinen ja osittainen toisto tuottaa tekstiin turhaa toisteisuutta. Heikoissa ja keskitasoisissa teksteissä täydellinen ja osittainen toisto luo hyvätasoisia esseitä enemmän redundanssia eli liiallista toistoa, joka ei edistä tekstin ymmärrettävyyttä. Alimpien taitotasojen kirjoitelmissa toistoesiintymät synnyttävät paikoin niin sanottua näennäistä koheesiota, joka vahvistaa tekstin eksplisiittistä sanastollista sidosteisuutta mutta vaikeuttaa tekstin vastaanottamista.

Luettavuutta heikentävän toisteisuuden syntyyn vaikuttaa osaltaan kirjoittajan kyky korvata toistuvia lekseemejä ja ilmauksia erilaisin sanastollisen toiston menetelmin ja parafrasein. Hyvissä teksteissä rakennetaan muita tasoryhmittymiä taitavammin leksikaalisia sidosjäsenjoukkoja, joissa useaan otteeseen toistuviin lekseemeihin viitataan aika ajoin myös synonyymein, yläkäsittein, yleismerkityksisin sanoin ja parafrasein. Tällä tavoin tekstiin luodaan paitsi leksikaalista koheesiota myös sanastollista vaihtelua ja monivivahteisuutta. Alimpien taitotasojen esseissä tämänkaltaista vaihtelua oli selkeästi vähemmän. Joissakin heikoissa teksteissä jotkin lekseemit ja ilmaukset toistuvat niin usein, että ne tuottavat tautofoniaa paikoittaisesta vivahteikkuudesta huolimatta.

Esimerkki 86 on näyte heikkojen tekstien, esimerkki 87 keskitasoisien kirjoitelmien ja esimerkki 88 hyvien esseiden täydellisen ja osittaisen toiston käytöstä. Esimerkit havainnollistavat, miten täydellinen ja osittainen toisto voi luoda tekstiin sekä sanastollista sidosteisuutta että tarpeetonta toisteisuutta. Jotta tekstiesimerkkien toisteisuudesta saataisiin mahdollisimman kattava kuva, olen kursivoinut kaikkien toistoesiintymien lisäksi toistuvien lekseemien ensimmäinnat. Tekstikatkelmien 86 ja 88 redundanssia on yritetty ehkäistä korvaamalla usein toistuvia ilmauksia muiden sanastollisen toiston keinojen avulla. Olen lihavoinut katkelmista ne toistokeinot, joiden tehtävänä on tuottaa tekstin sanavarastoon vaihtelua, mutta jättänyt tarkasteluni ulkopuolelle ne synonyymit ja yläkäsitteet, jotka eivät ole samatarkoitteisia usein esiintyvien täydellisten ja osittaisen toistojen kanssa.

Esimerkki 86 sisältää neljä lyhyehköä käsittelykappaletta, joiden sisällä ilmaus *suuret asutuskeskukset* toistuu viidesti. Toistuvat ilmaukset sijaitsevat tekstissä hyvin lähellä toisiaan; esimerkiksi kolme ensimmäistä toistoesiintymää esiintyvät peräkkäisissä virkkeissä. Esiintymät kiinnittävät tarpeettoman paljon lukijan huomiota itseensä

muun sisällön kustannuksella ja tekevät tekstistä vaikeaymmärteisen. Ilmauksen toistuvuus on niin huomiota herättävää, että tekstistä muodostuu liiallisen toisteinen, vaikka katkelman kirjoittaja on yrittänyt luoda sanastoon vaihtelua korvaamalla lausekkeen synonyymilla *kaupunki*. Esimerkissä toistuvat myös lekseemit *muuttaa*, *paljon*, *työ*, *ihminen*, *palvelu*, *linja-auto*, *mennä*, *tunti*, *ruuhka* ja *suuri*, mikä vahvistaa vaikutelmaa tekstin toisteisuudesta. Esimerkkitekstissä runsas toisteisuus yhdistyy epäluontevaan kappalejakoon ja kielivirheisiin, mikä kertoo kirjoittajan tottumattomuudesta ilmaista itseään asiatekstien avulla ja on mitä todennäköisimmin vaikuttanut tekstin saamaan vähäiseen pistemäärään.

- (86) Nykyaikana *suuriin asutuskeskuksiin* ei *muuteta* samoista syistä. *Suuriin asutuskeskuksiin muutetaan* paremman *työn* toivossa tai opiskelu- ja koulutuspaikkojen perässä.

Suurten asutuskeskusten läheisyydessä on yleensä *paljon töitä* tarjolla. Johtuen siitä, että siellä on *paljon ihmisiä* jotka tarvitsevat palveluja joten palvelualat työllistävät *paljon ihmisiä*.

Kaupungin kasvaessa **kaupungin** on kehitettävä *palveluita*. Tästä johtuen *suurissa asutuskeskuksissa* on usein hyvät joukkoliikenne yhteydet. Kuten Helsingissä metroja, *linja-autoja* sekä raitiovaunuja kulkee ainakin viiden minuutin välein. Kuhmossa, jos myöhästy *linja-autosta* seuraava *menee* ehkä kuuden *tunnin* kuluttua tai seuraavana päivänä.

Suurien asutuskeskusten keskustoissa on valitettavasti usein todella järkyttävät ruuhkat. Voi olla, että lyhyenkin matkan taittamiseen *menee* jopa *tunteja*. *Ruuhkista* ja yksityisautoilusta seurauksena on *suuret* määrät ilman saasteita sekä meluhaittoja. (T22)

Esimerkin 87 kirjoittaja toistaa yhden käsittelykappaleen aikana useaan otteeseen lekseemit *nuoruus*, *aikuisuus*, *aikuinen*, *vanhempi*, *nuori* ja *itse*. Muita tekstissä toistuvia sanoja ovat *alkaa*, *sanoa*, *elämä*, *ihminen*, *itse*, *ikä*, *puhua* ja *18-vuotias*. Tekstin sanastoon ei pyritä luomaan vaihtelua muiden toistokeinojen saati parafrasoin avulla, minkä vuoksi siitä muodostuu varsin toisteinen. Toisteisuus olisi ollut vältettävissä ja tekstin sanavarastosta olisi muodostunut nykyistä monipuolisempi, mikäli kirjoittaja olisi tehty tietoiseksi esimerkiksi synonymian ja yläkäsitteiden sanastoa rikastuttavasta vaikutuksesta. Esimerkiksi kuusi kertaa toistuva käsite *nuoruus* olisi voitu korvata yläkäsitteillä *elämänvaihe*, *ikäkausi* ja *kehitysvaihe*.

- (87) Toiset *sanovat nuoruuden* päättyvän silloin kun *aikuisuus alkaa*, ja *aikuisuuden sanotaan alkavan* kun *vastuu* omasta *elämästä* riippuu vain omasta *itsesestä*. On olemassa paljon *aikuisia* joilla *vastuun* ottaminen *elämästä* ei onnistu vielä viisikymmppisenäkään – elävätkö he siis vielä *nuoruutta*? Käytännössä kyllä, mutta teoriassa ei. *Ikään* katsottuna *nuoruudeksi* käsitetään usein sama

aika kuin murrosikä, eli noin 12-18-vuotiaat. *18-vuotias* on laillisesti *aikui-*
nen, mutta harva tämän ikäinen *nuori* pitää *itseään aikuisena*, *puhumattakaan*
heitä *vanhemmista*. Mitä *vanhemmaksi ihminen* tulee, sitä myöhempään *nuoruutta*
siirretään. Useat yli 60-vuotiaat jotka kertovat *nuoruudestaan*, saattavat
hyvin *puhua* siitä ajasta kun he olivat 30-vuotiaita. *Vanhempi ihminen*
ajattelee aina *itseään nuoremman* henkilön *nuorena*, joten *ikä* ei näin ollen
määrää *nuoruuden* rajaa. (T19)

Esimerkissä 88 usein toistuvaa sanastoa on monipuolistettu ansiokkaasti yläkäsitteiden ja synonymian avulla, minkä johdosta teksti välttyy liialliselta toisteisuudelta. Katkelmassa kuvattu essee käsittelee yhteisöpalvelu Facebookin tarpeellisuutta, jolloin kirjoittaja joutuu väistämättä moneen kertaan toistamaan proprin *Facebook*. Vaikka erisnimille on yleisnimiä hankalampaa kehittää kiertoilmauksia, kirjoittaja on kyennyt korvaamaan nimityksen yläkäsitteillä *järjestelmä* ja *sivusto* sekä synonymyillä *naamakirja*.

(88) – – *Facebookissa voi* myös tapittaa videoita, tehdä testejä, jakaa kuvia tai tarjota vaikkapa virtuaalisen tuopin kaverille.

Alun perin **järjestelmä** luotiin todelliseen tarpeeseen. *Kaike*n pahan alkupiste *voidaan* paikantaa amerikkalaiseen yliopistoon. Opinahjolla ei ollut omaa *tietokantaa*, joka olisi pitänyt oppilaista turvallista kirjanpitoa. Poikajoukko loi viisaat päänsä yhteen ja *loi* nykyisen **naamakirjan** esiasteen. Rehtorin suu vaahdossa boikotoimasta **järjestelmästä** kehkeytyi vuosien vieriesissä *kaikkien* opiskelijoiden yhteinen *tietokanta*. Kiinnostuksen kasvaessa kriiteerejä karsittiin. Nyt käyttäjän ei enää tarvitse olla rillipäinen 18-vuotias Amerikan mantereen asukki *voidakseen* kalastella ystäviä *Facebook*-verkostoonsa.

Nuoret tuntuvat saavan eniten irti naamakirjanpidosta. *Facebook* on harrastus muiden joukossa. **Sivustolla** voi tappaa aikaa hyvässä seurassa, tehdä äärimmäisen tieteellisiä persoonallisuustestejä ja jutella kaverille, jonka kanssa vaihtoi kuulumisia kasvotusten viimeksi viisitoista minuuttia sitten. – (T1)

Täydellistä ja osittaista toistoa käytetään eräässä tutkimusaineiston hyvätasoisessa esseessä myös tyylillisenä ja retorisenä tehokeinona. Tällöin toiston tarkoituksena on paitsi tuottaa tekstiin yhtenäisyyttä myös korostaa huomionarvoisia lekseemejä ja niiden tarkoitteita. Esimerkki 89 on kyseisen tekstin aloituskappale, jossa toistoesiintymät synnyttävät virkkeidenvälistä yhteenkuuluvuutta, painottavat tekstin keskeistä sanastoa, toimivat osoituksina erilaisten konkreettisten esimerkkien esiin tuomisesta ja rytmittävät tekstiä. Tehosteena toimiva toisto yhdistyy kirjoitelmassa monipuoliseen, tuoreeseen ja rikkaaseen sanavarastoon sekä huoliteltuun kieliasuun ja luo vaikutelmaa taitavasta kirjallisen kielen hallinnasta.

(89) *Ei tarvitse* olla sotahistorian tai yhteiskuntatieteiden dosentti tietääkseen, miten elämellinen tilanne vallitsee puolen maapallon päässä etelässä. *Ei tarvitse* lukea lehtiä tai katsoa uutisia kuullakseen *Lähi-idästä*, koska radio tai kovaääninen katuväittelijä joka tapauksessa kertoo kaiken olennaisen: taas tapellaan! Onko se tälläkin kertaa Yhdysvallat *vastaan* islamistit -matsi? Vai kenties juutalaiset *vastaan* iki-ilkiö Hamas? Ehkä jopa vaihtelun vuoksi palestiinalainen Fatah *vastaan* palestiinalainen Hamas? On vaikea kuvitella, että kukaan kehtaisi tosissaan väittää ymmärtävänsä *Lähi-idän* loputonta ruudinkäryä, edes puolueettomaksi neuvottelijaksi väläytelty presidentti *Martti Ahtisaari*. Sääliksi kävisi *Marttia*. (T3)

Kaikkien taitotasojen kirjoittajat suosivat sanastollisen toiston luomisessa myös **synonymiaa** (ks. s. 35–36). Se on aineiston teksteissä kuitenkin huomattavasti harvinaisempi kuin täydellinen ja osittainen toisto. Synonymialla tarkoitetaan sanojen samamerkityksisyyttä, jossa kahden tai useamman lekseemin denotaatiot eli konventionaalistuneet peruserkitykset ovat identtiset (Karlsson 2006: 207, 211, 219–220). Tutkimusaineistosta selviää, että synonyymien hyödyntäminen on tavanomaisinta heikoissa teksteissä. Keski- ja hyvätasoisten esseiden synonymian käytössä ei ole havaittavissa suuria eroja, ja ylimpien tasojen teksteissä täydellisiä ja lähisynonyymeja esiintyy jonkin verran heikkotasoisia kirjoitelmia vähemmän. Synonyymit osoittautuvat siis erityisesti noviisikirjoittajien esseeteksteille ominaiseksi leksikaaliseksi koheesiokeinoksi. Tuloksesta ei kuitenkaan voi tehdä suoraviivaisesti päätelmiä siitä, että synonymian runsas käyttö heikentäisi esseiden laatua tai että synonyymien vähentäminen parantaisi tekstin tasoa. Eri tasoryhmille ominaisia synonymiankäyttötapoja tarkasteltaessa onkin syytä kiinnittää huomiota siihen, millaisissa tehtävissä synonyymit tekstissä toimivat ja millaisia synonyymit ovat sanastollisesti luonteeltaan.

Synonymian tarkoituksena on tuottaa tekstiin paitsi sanastollista toistoa myös leksikaalista vaihtelua. Kuten jo täydellisen ja osittaisen toiston analyysissä totesin, kaikkien tasoryhmien teksteissä synonymian avulla yritetään luoda sanastollista vaihtelevuutta usein toistuville lekseemeille. Parhaiten toisteisuuden välttämisen hallitsevat hyvät kirjoittajat. He karsivat kirjoitelmiensa toistoa korvaamalla systemaattisesti tekstinsä topiikin kannalta keskeisiä, moneen otteeseen esiintyviä käsitteitä ja ilmauksia synonyymein. Myös keskitasoiset kirjoittajat vähentävät tekstiensä toisteisuutta synonyymien avulla, mutta heidän teksteissään esiintyy hyviä kirjoittajia enemmän liiallista toistoa sisältäviä tekstijaksoja. Heikkotasoisetkin kirjoittajat hyödyntävät synonymiaa vähentääkseen tekstinsä toisteisuutta. Joissakin heikoissa esseissä synonyymien käyttö kui-

tenkin yhdistyy runsaaseen redundanssiin, minkä seurauksena synonymian luoma leksi-kaalinen vaihtelevuus menettää tehoaan.

Esimerkki 90 on ote hyvätasoisesta tekstistä, joka vertailee ammattiarmeijan ja yleisen asevelvollisuuden etuja ja haittoja. Esimerkkitekstin kirjoittaja pyrkii vähentämään tekstinsä toisteisuutta korvaamalla usein toistuvan lekseemin *ammattiarmeija* synonyymeilla *ammattisotilaat* ja *palkka-armeija*. Tämän lisäksi hän luo sanastollista vaihtelua käyttämällä esimerkin ensimmäisessä virkkeessä esiintyvistä verbeistä *saattaa* ja *pystyä* synonyymia *voida*.

(90) Toisaalta ammattiarmeija saattaa pystyä toimimaan joissakin tilanteissa selvästi nykyistä armeijaa paremmin. Ammattiarmeijan suurimpana etuna on tietenkin se, että sotilaat *voivat* harjoitella kriisitilanteita täysipäiväisesti, kun taas nykyään monien sotilaiden taidot ovat helposti ruosteessa, kun koulutuksesta on niin pitkä aika. Taitojen ruostumista *voidaan* toki ehkäistä erilaisilla kertausharjoituksilla, vaikka se ei ilmaista lystiä olekaan. Huomion arvoinen seikka lienee myös se, että *ammattisotilaiden* motivaatio on todennäköisesti korkealla vapaaehtoisuudesta johtuen.

Täysin mahdoton ajatus ei välttämättä olisi myöskään *palkka-armeijan* ja yleisen asevelvollisuuden yhdistäminen. – – (T7)

Esimerkissä 91 heikkotasoinen kirjoittaja yrittää monipuolistaa tekstinsä sanastoa käyttämällä katkelmassa usein toistuvien lekseemien *suuret/suurimmat* ja *kaupungit* sijasta synonyymia *suurkaupungit*. Korvattavat sanat kuitenkin toistuvat lyhyehkössä tekstijaksossa niin monta kertaa, ettei kyseinen synonyymi kykene vähentämään niiden tuottamaa liiallista toisteisuutta.

(91) – – Ja missähän nämä kyseiset myymälät mahtavat sijaita? No suurissa kaupungeissa tietysti! Suurimpia kaupunkeja siis suositaan. Media haluaa näyttää ”parhaat palat”, vaikka saattaisikin tehdä virheen keskittymällä suurimpiin kaupunkeihin. Eivätkö ulkomaalaisetkin kehu Lappia ja Suomen luonnon kauneutta jatkuvasti? Mikseivät kyseiset seikat voi sitten näkyä enemmän mediassa? Kaiken täytyy olla niin pääkaupunkikeskeistä nykyään. *Suurkaupungit* taluttavat mediaa pikkurillillään: festarit, tapahtumat, nähtävyydet, vapaa-ajan vietto mahdollisuudet. Opiskelumahdollisuudetkin rajoittuvat vain suurimpiin kaupunkeihin. – – (T21)

Tutkimusaineistosta ilmenee, että esseetekstien taso korreloi synonyymiesiintymien sanastollisen vivahteikkuuden kanssa. Mitä korkeampitasoisesta kirjoitelmasta on kyse, sitä monivivahteisempaa sanastoa sen sisältämissä synonyymeissa hyödynnetään. Hyvätasoisien esseiden synonyymit ovat sanastollisesti muita taitotasoja selkeästi monipuolisempia, tuoreempia ja omaperäisempiä. Keskitasoisien tekstien synonyymiesiin-

tymien sanavarasto on jonkin verran suppeampi kuin hyvissä mutta omintakeisempi kuin heikoissa teksteissä. Tasoryhmien väliset erot sanaston monipuolisuudessa selittyvät osin sillä, että korkeat pistemäärät ovat usein osoitus tekstien sisällöllisestä laaja-alaisuudesta, syvällisyydestä, havainnollisuudesta ja johdonmukaisuudesta. Jotta kirjoittaja kykenisi laatimaan sisällökkään tekstin, hänen tulee useimmiten hyödyntää rikasta ja merkityksiltään täsmällistä sanavarastoa. Esimerkki 92 havainnollistaa hyvätasoisten, esimerkki 93 keskitasoisten ja esimerkki 94 heikkotasoisien esseetekstien synonyymien sanastollisen vivahteikkouden ominaislaatua.

Esimerkkiteksti 92 sisältää yhden käsittelykappaleen, jossa luodaan sekä leksikaalista eheyttä että sanastollista vaihtelua käyttämällä verbistä *on kalisteltu aseita* synonyymia *on sodittu*, substantiivilausekkeesta *sota* synonyymia *miekkamittelöitä* ja substantiivilausekkeesta *kansat* synonyymia *asukkaillakin*. Katkelma muodostaa sisällöllisesti monipuolisen, yhtenäisen ja johdonmukaisen sekä sanastoltaan monivivahteisen kokonaisuuden.

(92) Länsimaalaisen, kuten itseni, on ehkä mahdotonta täysin ymmärtää, miten loputtoman kauan Palestiinassa ja sen takapihoilla *on kalisteltu aseita*. Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välinen kylmä *sota* kesti vain nelisenkymmentä vuotta, ja vaikkei laukaustakaan toista kohti ammuttu, luottamus on edelleen retuperällä. Lähi-idässä *on sodittu* yli parituhatta vuotta. Vaikka lopullinen aselepo astuisi voimaan sekunnilleen nyt, tällä matematiikalla alueen *kansat* olisivat sydänystävät suunnilleen vuonna 2600. Jos länsimaalainen ei silmät sulkiessaan saa mieleensä kuin palavia öljykenttiä ja ristin ja puolikuun välisiä *miekkamittelöitä*, onko ihmekään, että itse alueen *asukkaillakin* on hankaluuksia pysyä poissa toistensa kurkuista. Molemminpuolinen luottamus ja yhteistyöhalu ovat välttämättömyyksiä kestävän rauhan rakentamiseksi. Niitä ei Lähi-idästä löydy. Aluetta voisi hyvällä omallatunnolla verrata Balkaniin ennen ensimmäistä maailmansotaa eri kulttuureineen, uskontoineen ja kansoineen. (T3)

Esimerkin 93 kirjoittaja hyödyntää tekstinsä sidostamisessa useita synonyymeja, mutta ne eivät sisällä erityisen omaleimaista sanastoa.

(93) *Elämäntilanteena väistämätön uran lopetus* on täysin uusi *kilpaurheilijalle*. Mahdollisesti monia vuosikymmeniä vallinneet elämäntavat ovat vaihtumassa totaalisesti. Keho on tottunut urheilun tuottamien hormonien, kuten endorfiinin, adrenaliinin ja testosteronin, tasojen *vaihteluun*. Yht'äkkiä elämä onkin asettunut paikoilleen, eikä kehon sisäisiä hyvinolontuntemuksia synny samanlailla enään. Uran *lopettamisen elämänvaihe* onkin laukaissut monella alkuunsa masennuksen. Kaikista järkyttävimmät mielenterveyden ongelmat ovat kohdanneet urheilijoita, joidenka ura on päättynyt vahingollisesti pahaan

loukkaantumiseen. Ihminen ei ole tällöin ollut henkisesti valmistautunut elämäntapojen *pakolliseen muutokseen*. – (T13)

Tekstinäytteen ensimmäisessä virkkeessä esiintyvä substantiivilauseke *kilpaurheilijalle* viittaa edeltävässä käsittelykappaleessa käytettyyn lekseemiin *huippu-urheilijoiden*. Synonyymi (*uran*) *lopettamisen* viittaa esimerkin ensimmäisen virkkeen ilmaukseen (*uran*) *lopetus* ja synonyymi *elämänvaihe* katkelman ensimmäiseen lekseemiin *Elämäntilanteena*. Synonyymina toimiva adjektiivi *pakolliseen* viittaa niin ikään katkelman ensimmäisessä virkkeessä sijaitsevaan adjektiiviin *väistämätön*. Substantiivilauseke *muutokseen* puolestaan sidostuu esimerkin kolmannen virkkeen ilmaukseen *vaihteluun*.

Esimerkissä 94 synonymiaa luodaan useiden samoista kantasanoista johdettavien lekseemien avulla.

(94) *Kookkaissa asutuskeskuksissa* myös panostetaan ihmisten hyvinvointiin ja *terveyden huoltoon*. Niissä saa apua 24 vuorokaudessa seitsemänä päivänä viikossa. Suurissa asutuskeskuksissa on yleensä yliopistollisia sairaaloita, joten *hoidon* taso on taattu.

Suurten *asumiskeskittymien* muodostumisessa on myös se haittapuoli, että *syrjäalueet* autioituu ja väkiluku pienenee. Väkiluvun pienenemisestä alkaa noidankehä. Koska väkiluku *pienenee*, verotulot *pienenee* ja palveluja *leikataan* sekä työpaikkoja *vähenee*. Tämän seurauksena lisää ihmisiä muuttaa pois. Väkiluvun *vähentyessä* terveydenhuoltopalveluja *vähennetään*. *Syrjäseuduilla* ei ole nuorille kouluttautumisen mahdollisuuksia, joten nuoret muuttaa pois syrjäseuduilta. Näin ollen syrjäseuduille ei jää muita kuin vanhuksia ilman asian mukaista terveyden huoltoa.

Väkiluvun *pienentyessä* syrjäseuduilta häviää myös harrastus mahdollisuudet. Esimerkiksi Kuhmossa ei yli 15-vuotias voi harrastaa mitään joukkueurheilua kilpatasolla. (T22)

Tekstiesimerkin synonyymi *vähentyessä* viittaa edeltävässä tekstissä esiintyvään verbiin *vähenee*. Synonyymi *vähennetään* taas sidostuu verbiin *leikataan*. Katkelman viimeisen kappaleen verbilauseke *pienentyessä* luo vaihtelua edeltävässä käsittelykappaleessa kolmesti esiintyvälle verbille *pienenee*. Vaikka kyseiset johdokset poikkeavat toisistaan morfologisesti ja ovat siten tulkittavissa synonyymeiksi, ne muistuttavat muodollisesti niin paljon toisiaan, että niiden voidaan katsoa luovan tekstiin myös toisteisuutta. Esimerkiksi verbit *väheta*, *vähentyä* ja *vähentää* sekä verbit *pienetä* ja *pienentyä* ovat niin suurilta osin toistensa kaltaisia, että ne olisi mahdollista luokitella toisteisiintymiksi. Adjektiivilauseke *Kookkaissa (asutuskeskuksissa)* toimii synonyymina edeltävässä tekstissä useaan otteeseen esiintyvälle adjektiiville *suuret (asutuskeskukset)*,

synonyymi *hoidon* sidostuu substantiivilausekkeeseen *terveyden huoltoon* ja synonyymi *asumiskeskittymien* viittaa edeltävässä tekstissä jopa turhan usein toistuvaan substantiivilausekkeeseen *asutuskeskukset*. Substantiivilauseke *Syrjäseuduilla* taas toimii synonyymina ilmaukselle *syrjäalueet*. Kyseinen synonyymi kuitenkin toistetaan jäljessä tulevassa tekstissä niin monta kertaa, että sen toistoesiintymät tulee kategorisoida täydellisen ja osittaisen toiston osatekijöiksi.

Yläkäsitteitä (ks. s. 36) hyödynnetään kaikkien taitotasojen teksteissä huomattavasti täydellistä ja osittaista toistoa sekä synonymiaa vähemmän. Yläkäsitteestä on kysymys silloin, kun leksikaalisen esiintymän tarkoite muodostaa yläkategorian, johon edellä olevan sidosjäsenen referentti lukeutuu (Halliday & Hasan 1976: 277–282; Karlsson 2006: 221–222). Yläkäsitteiden käyttö on tunnusmerkillisintä hyvätasoisille kirjoittajille; he hyödyntävät hyperonyymeja jonkin verran muita tasoryhmiä enemmän. Keski- ja heikkotasojen kirjoittajien yläkäsitteiden käytössä ei ole havaittavissa suuria eroja. Eri taitotasojen väliset eroavuudet yläkäsitteiden käytössä tulevat selkeästi esiin, kun tarkastellaan yläkäsitteitä hyödyntävien tekstien osuutta tasoryhmien esseistä. 70 prosenttia aineiston hyvätasoisista kirjoittajista hyödyntää kirjoitelmassaan yläkäsitteitä, kun taas 60 prosenttia keskitasoisista ja 50 prosenttia heikoista kirjoittajista ei käytä niitä lainkaan. Yläkäsitteiden hyödyntäminen onkin erityisesti eksperttikirjoittajien esseeteksteille ominainen tekstuaalinen piirre. Niinpä varsinkin heikkojen ja keskitasojen tekstien leksikaalisen koheesion laatua voitaisiin parantaa, jos alimpien tasoryhmittymien kirjoittajia perehdytettäisiin entistä laaja-alaisempaan yläkäsitteiden käyttöön.

Synonyymien tapaan yläkäsitteet tuottavat tekstiin samanaikaisesti sekä leksikaalista toistoa ja yhtenäisyyttä että sanastollista vivahteikkuutta. Yläkäsitteiden avulla voidaan myös osoittaa lekseemien ja niiden tarkoitteiden välisiä hierarkkisia suhteita (Karlsson 2006: 221–222). Kaikkien tasoryhmien kirjoittajat hyödyntävät yläkäsitteitä välttääkseen toistoa ja luodakseen tekstinsä sanastosta mahdollisimman monivivahteista. Hyvätasoiset kirjoitelmat kuitenkin poikkeavat alimpien taitotasojen teksteistä tavassaan korvata tekstin topiikin näkökulmasta keskeisiä lekseemejä yläkäsittein. Hyville kirjoittajille on keski- ja heikkotasoisia tavanomaisempaa monipuolistaa tekstiensä sanavarastoa viittaamalla yläkäsitteillä sellaisiin lekseemeihin ja ilmauksiin, jotka määrittävät olennaisella tavalla tekstin puheenaiheita ja tällä tavoin toistuvat tekstissä väistämättä moneen kertaan. Lukion sidosteisuuden opetuksen olisikin syytä tehdä etenkin alimpien tasoryhmien kirjoittajat entistä tietoisemmiksi yläkäsitteiden toisteisuutta vähentävästä vaikutuksesta. Turhan toiston välttämistä yläkäsittein voitaisiin harjoitella

esimerkiksi kehittelemällä tekstissä usein toistuville, sanastoa yksipuolistaville lekseemeille erilaisia yläkategorioita.

Esimerkki 95 on ote hyvätasoisesta esseestä, joka käsittelee presidenttiyden yhteiskunnallisia hyötyjä ja haittoja. Tekstin kirjoittaja toistaa useita kertoja tekstin topiikkaa määrittelevän lekseimin *presidentti* ja tuottaa tällä tavoin runsaasti toistoa. Hän kuitenkin yrittää välttää luomasta liiallista toisteisuutta viittaamalla kyseiseen käsitteeseen järjestelmällisesti erilaisin yläkäsittein. Esimerkkikatkelmassa termi *presidentti* korvataan yhden kerran yläkäsitteellä *kyseinen virka* ja kahdesti yläkäsitteellä *koko instituutio*. Tämän lisäksi kirjoittaja käyttää käsitteen *presidentti* sijasta yläkäsitteitä *Suomen edustaja, johtaja, valtioelin ja elin*.

(95) – Presidentti myös nimittää hallituksen mutta sitäkin se ei tee omien halujensa mukaan. Hyödymmekö siis mitenkään tästä instituutiosta, jonka tehtäviä voidaan pitää turhina ja vain muodollisina? No, toimii presidentti kuitenkin armeijan ylipäällikkönä. Vaikkakin todellisuudessa puolustusvoimilla on oma komentaja *kyseistä virkaa* hoitamaan. Ovatko ainoat yksinomaan presidentin valtaoikeudet enää vankien armahtaminen ja naimisiinmenoluvan myöntäminen alle 18-vuotiaille?

Huomattavan moni asia viittaa siihen, että presidentin valtaoikeuksia on karsittava tai *koko instituutiosta* luovuttava. Kysymykseksi herää, mistä voidaan enää karsia. Presidentin nykyiset harvat tehtävät voitaisiin helposti jakaa muun hallinnan hoidettavaksi ja *koko instituutiosta* luopua. – – (T9)

Esimerkki 96 on katkelma keskitasoisesta esseetekstistä, jossa vertaillaan ammattiarmeijan ja yleisen asevelvollisuuden etuja ja epäkohtia ja jossa hyödynnetään tavallista enemmän yläkäsitteitä. Esimerkkitekstin kirjoittaja pyrkii vähentämään tekstinsä toisteisuutta käyttämällä kirjoitelman teeman kannalta keskeisen käsitteen *yleinen asevelvollisuus* asemesta yläkäsitettä *nykyinen järjestelmä* ja korvaamalla tekstissä esiintyvät sukupuolten nimitykset *naiset* ja *miehet* yläkäsitteellä *molemmat sukupuolet*.

(96) – Uskon, että yleisen asevelvollisuuden vaihtaminen vapaaehtoiseen ammattiarmeijaan saisi ainakin kiinnostuksen ja motivaation nousemaan huomattavasti.

Toinen epäkohta *nykyisessä järjestelmässä* on sen epätasa-arvoisuus. Naisetkin saavat tuki suorittaa armeijan kuten miehetkin mutta naisille se on edelleen vapaaehtoista. Suomen sanotaan olevan tasa-arvon edelläkävijä mutta on selvää, ettei tasa-arvoa voida saavuttaa ellei *molemmilla sukupuolilla* ole sekä samat oikeudet että samat velvollisuudet. – – (T17)

Esimerkki 97 on näyte heikkotasoisesta tekstistä, jossa pohditaan kybertekniikan etuisuuksia, haittapuolia ja tulevaisuudennäkymiä ja jossa yläkäsitteitä hyödynnetään

tavanomaista useammin. Esimerkkitekstin viimeisessä virkkeessä esiintyvä yläkäsite *kyseiset keksinnöt* viittaa käsittelykappaleessa esiin tuotuihin kyberteknisiin laitteisiin ja toimii koko kappaleen teemaa kiteyttävänä ja täten myös sisällöllistä eheyttä luovana ilmauksena.

- (97) Millaisia mahdollisuuksia kybertekniikalla olisi auttaa ihmistä? Yhtenä esimerkkinä jonkinlainen siru. Siru, joka lukisi ihmisen terveydentilaa ja välittäisi tiedot suoraan terveyskeskuksiin ja sairaaloihin. Lisäksi siru välittäisi tarkat tiedot ihmisen sijainnista sekä ilmottaisi hätäkeskukseen, kun ihmisen syke nousisi tarpeeksi korkealle. Jos olisi mahdollista, niin ihmiseen lisättäisiin laite, jolla ihminen kontrolloisi erilaisia laitoksia, kuten voimalaitoksia, jolla helpotettaisiin töissäkäyvien elämää. Vileimmissä kuvitelmissa kybertekniikalla voitaisiin huijata kuolemaa ja saavuttaa iankaikkinen elämä. *Kyseiset keksinnöt* olisivat todellinen helpotus ihmiskunnalle, mutta ovatko panokset liian kovat? (T26)

Myös **yleismerkityksisiä sanoja** (ks. s. 36–37) esiintyy kaikkien tasoryhmien teksteissä huomattavasti vähemmän kuin täydellistä ja osittaista toistoa sekä synonyymeja. Yleismerkityksisistä sanoista leksikaalista sidosteisuutta luovat ainoastaan referentiaalisesti käytettävät **yleissubstantiivit**; ne ovat laveamerkityksisiä ja yleisluonteisia substantiiveja, jotka viittaavat muun muassa ihmisiä, paikkoja ja asiointiloja luonnehtiin lekseemeihin ja joilla on sama tarkoite kuin korrelaateillaan (Halliday & Hasan 1976: 274–282). Hyvätasoisissa esseissä yleissubstantiiveja hyödynnetään jonkin verran enemmän kuin alimpien taitotasojen kirjoitelmissa. Keskitasoisissa ja heikoissa teksteissä yleissubstantiivien käyttö on likipitään yhtä yleistä. Tutkimusaineisto osoittaa, että yleissubstantiivit ovat erityisesti eksperttikirjoittajille ominainen sanastollinen toistokeino. Keski- ja heikkotasoiset kirjoittajat voisivatkin vähentää tekstiensä leksikaalista toisteisuutta ja kehittää tekstiensä sanastollisesta koheesiosta entistä laadukkaampaa, jos heidän yleissubstantiivienkäyttötaitojaan vahvistettaisiin nykyistä kattavammin. Keskitasoisia kirjoittajia voitaisiin opettaa korvaamaan yleissubstantiivien avulla myös tavallisia pronomineja, joita he hyödyntävät muita taitotasoja enemmän ja jotka saattavat luoda sanastollista toistoa. Yleissubstantiiveja voidaan nimittäin hyödyntää pronomikorvauksen tavoin, ja näin ollen niiden avulla voidaan luoda tekstiin sanastollista vaihtelua (ks. esim. Ranta 2007: 66).

Synonymian ja yläkäsitteiden tavoin yleissubstantiivit tuottavat tekstiin sekä sanastollista toistoa että leksikaalista vaihtelevuutta. Kaikkien taitotasojen kirjoittajat pyrkivät korvaamaan niiden avulla harvoin esiintyvien lekseemien ja ilmausten lisäksi teks-

tin teeman kannalta merkityksellisiä, tekstissä usein toistuvia käsitteitä. Tällä tavalla he kykenevät samanaikaisesti luomaan referentiaalisia sidoksia ja karsimaan teksteistään liiallista leksikaalista toisteisuutta. Hyvä- ja keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät yleissubstantiiveja kuitenkin heikkotasoisia monipuolisemmin; ylimpien taitotasojen yleissubstantiivisto käsittää noviisikirjoittajia suuremman määrän erilaisia lekseemejä.

Jokaisen tasoryhmän kirjoitelmissa hyödynnetään yleissubstantiivina *asia*. Se on etenkin heikkotasoisille teksteille tyypillinen yleismerkityksinen sana. Hyvä- ja heikkotasoisissa teksteissä käytetään yleissubstantiiveja *tilanne*, *henkilö*, *yksilö*, *tapaus*, *ihminen* ja *ongelma*. Molemmat taitotasot suosivat etenkin yleissubstantiivina *tilanne*. Keskitasoiset käyttävät usein hyväkseen myös lekseemiä *ihminen*. Hyvä- ja heikkotasoisissa teksteissä esiintyy lekseemi *alue*, joka on eksperttikirjoittajien yleisin yleissubstantiivi. Ainoastaan hyvätasoiset kirjoittajat sidostavat tekstiä yleissubstantiivien *trendi*, *seuraus* ja *vaikutus* avulla. Lekseemejä *paikka*, *joukko* ja *poika* hyödynnetään vain keskitasoisissa kirjoitelmissa, kun taas substantiiveja *seikka* ja *vaihtoehto* yksinomaan heikoissa esseissä. Kirjoittajan asennoitumista osoittavia yleissubstantiiveja hyödynnetään tutkimusaineiston teksteissä melko vähän. Yleissubstantiivi *ongelma* on aineiston ainoa negatiivista suhtautumista eri asiointiloihin kohtaan ilmentävä yleissubstantiivi, ja se esiintyy pelkästään hyvä- ja keskitasoisissa esseissä.

Yleissubstantiivien käyttöä analysoitaessa tutkijan tulee tiedostaa, että esseetekstien tehtävänantojen määrittelemät aiheet luovat erilaisia edellytyksiä yleissubstantiivien käytölle. Yhteiskunnallista aihetta käsittelevä teksti sisältää mitä todennäköisimmin enemmän abstrakteja käsitteitä ja yleissubstantiiveja kuin henkilökohtaista kokemusvarantoa hyödyntävä tai kirjallisuusaiheinen essee. Näin ollen en voi tehdä laajamittaisia yleistyksiä siitä, miten yleisiä yksittäiset yleissubstantiivit ovat kunkin taitotason teksteissä.

Esimerkki 98 on katkelma hyvästä esseestä, jossa pohditaan Lähi-idän levottomuuksien taustalla vaikuttavia tekijöitä. Kirjoittaja joutuu väistämättä toistamaan tekstin topiikin kannalta keskeisen erisnimen *Lähi-itä* useaan otteeseen. Välttääkseen luomasta tarpeetonta toisteisuutta, hän käyttää kirjoitelmassaan systemaattisesti yleissubstantiivina *alue* *proprien Lähi-itä*, *Palestiinan alue* ja *Palestiinan leveyspiirit* sijasta. Esimerkkikatkelmassa hän hyödyntää kyseistä yleissubstantiivina kolmesti.

(98) – – *Lähi-idässä* on sodittu yli parituhatta vuotta. Vaikka lopullinen aselepo astuisi voimaan sekunnilleen nyt, tällä matematiikalla *alueen* kansat olisivat sydänystävästään suunnilleen vuonna 2600. Jos länsimaalainen ei silmät sulkies-

saan saa mieleensä kuin palavia öljykenttiä ja ristin ja puolikuun välisiä miekkamittelöitä, onko ihmekään, että itse *alueen* asukkaillakin on hankaluuksia pysyä poissa toistensa kurkuista. Molemminpuolinen luottamus ja yhteistyöhalu ovat välttämättömyyksiä kestävän rauhan rakentamiseksi. Niitä ei *Lähi-idästä* löydy. *Aluetta* voisi hyvällä omallatunnolla verrata Balkaniin ennen ensimmäistä maailmansotaa eri kulttuureineen, uskontoineen ja kansoineen. (T3)

Esimerkkiteksti 99 on näyte keskitasoisesta tekstistä, jossa yleissubstantiiveja esiintyy tavallista enemmän. Katkelmassa substantiivilauseke *eräs thaimaalainen luokkakaverini* korvataan kerran yleissubstantiivilla *poika* ja kahdesti yleissubstantiivilla *yksilö*. Tämän lisäksi hän viittaa yleissubstantiivilla *tilanne* sekä edeltävän puhtaasti temporaalisen sivulauseen proposition *yksilö joutuu salaamaan asioita miellyttääkseen muita* että koko edellä olevaan narratiiviin välitunnin tapahtumista.

- (99) – – Kerran *eräs thaimaalainen luokkakaverini* mursi nilkkansa välitunnilla. Kun opettaja riensi paikalle ja tiedusteli tämän vointia, *poika* väänsi kasvoilleen vaikeannäköisen tekehymyn ja sanoi: ”Kaikki on oikein hyvin herra!” Silloin kun *yksilö* joutuu salaamaan asioita miellyttääkseen muita, *tilanne* ei ole hyväksi *yksilön* psyykkiselle tasapainolle. (T14)

Esimerkki 100 havainnollistaa, millä tavoin heikkotasoiset kirjoittajat hyödyntävät suosimaansa yleissubstantiivia *asia*. Se esiintyy tekstinäytteen viimeisessä virkkeessä kahdesti, ja sen korrelaattina toimii suoran lainauksen sisältämä ilmaus *maapallon ilmaston lämpenemiseen*. Yleissubstantiivin avulla käsittelykappaleessa vältytään toistamasta kappaleessa useaan otteeseen esiintyviä substantiivilausekkeita *ilmaston lämpeneminen* ja *maapallon lämpeneminen*.

- (100) Otsonikato ja *ilmaston lämpeneminen* vaikuttaa ihmisiin monin tavoin. *Maapallon lämpeneminen* on syy, jonka kuuluisi, mutta joka ei tunnu vaikuttavan ihmisiin. Se sijaan muoti, autot ja matkustelu vievät ihmisten suosion. Lainatakseni USA:n viime vuoden presidentti ehdokasta, Al Gorea, joka sai minut vakuuttuneet sanoessaan toisin sanoin näin: ”Mikäli emme yritä vaikuttaa *maapallon ilmaston lämpenemiseen*, on 20 vuoden päästä New Yorkista puolet veden vallassa, jäätiköiden sulaessa.” *Asian* vakavuus selvisi minulle hetkessä, mutta ottavatko ihmiset *asian* vastaan yhteisenä haasteena vai odottavatko kaikki että valtion suuremmat miehet tekevät jotain? (T25)

Vaikka yleissubstantiivien avulla voidaan vahvistaa tekstin leksikaalista eheyttä ja välttää turhaa toisteisuutta, niiden runsas käyttö saattaa johtaa tekstin sanavaraston latis- tumiseen. Yleissubstantiivit ovat merkityksiltään melko epätäsmällisiä ja latteita, eikä

niiden avulla kyetä tuomaan esiin tarkoitteiden erilaisia merkitysvivahteita. Mikäli yleissubstantiivit yhdistyvät muiden merkityksiltään ylimalkaisten sananvalintojen käyttöön, tekstin sanastosta muodostuu yhä yksipuolisempi. Kun sidosteisuuden opetuksessa perehdytään yleissubstantiiveihin, äidinkielenopettajan kannattaa tiedostuttaa opiskelijat siitä, miten vivahteikkuuden puutteesta kärsivä sanasto saattaa vaikuttaa kielteisesti esseetekstin kielestä laadittaviin arvioihin. Tutkimusaineistosta käy ilmi, että yleissubstantiivit voivat latistaa tekstin sanastoa tasoryhmästä riippumatta.

Esimerkki 101 on katkelma hyvätasoisesta esseestä, jossa ilmaukseen *maaseudun tyhjenemisestä ja väestön muuttoliikkeestä kaupunkiin* viittaavia yleissubstantiiveja *Asia*, *ongelma* ja *trendi* käytetään yhdessä useiden abstraktien ja merkityksiltään epätarkkojen substantiivien kanssa.

(101) Valtiomme tulevaisuutta koskevista ongelmista ja kysymysmerkeistä keskusteltaessa kaikuvat usein tutut käsitteet: valtionvelka, suuret ikäluokat ja huoltosuhde, sekä niiden johdannaisena hyvinvointivaltion säilyttäminen. Vähemmässä määrin kuitenkin kuulee keskusteltavan maaseudun tyhjenemisestä ja väestön muuttoliikkeestä kaupunkiin. *Asiaa* koskevien suurten päätösten ja aktiivisen pohdinnan puutteesta huolimatta *ongelma* tiedostetaan ja *trendi* on selvä – nykytahdilla Suomessa on 50 vuoden päästä viidestä kymmeneen laajaa ja tiheään asuttua teollisuuskeskittymää, joiden väliset alueet ovat taantuneet periferioiksi, joissa elannon takaavat oma pelto, lähikauppa ja niiden välinen vaihdantatalous.

Eräs keskeisimpiä hidastavia tekijöitä valtiovallan taistelussa *ongelman* ehkäisemiseksi on epäilemättä taistelun vaikeus. – (T10)

5.2 Kollokaatio

Kollokaatiota tuotetaan kaikkien tasoryhmien kirjoitelmissa runsaasti **merkityskenttien** (ks. s. 37) avulla. Teksteistä tai niiden osista voidaan luoda leksikaalisesti eheitä kokonaisuuksia, jos niiden sanasto valitaan samasta merkityskentästä (Hakulinen & Karlsson 1995: 312). Parhaiten merkityskenttien käytön hallitsevat hyvätasoiset kirjoittajat. He laativat teksteistään ja niiden sisältämistä tekstikappaleista merkityskenttien avulla keski- ja heikkotasoisia kirjoitelmia yhtenäisempiä, ja heidän merkityskenttiensä sanavarasto on monipuolisempi ja merkityksiltään täsmällisempi kuin alempien taitotasojen esseissä. Tämän lisäksi hyvien esseetekstien merkityskenttien tulkinta edellyttää lukijalta vähiten taustatietoa tekstin käsittelemästä aiheesta. Myös hyvätasoisien tekstien mer-

kityskenttien kohesiivinen voima on muita tasoryhmiä suurempi. Tämä johtuu siitä, että niissä hyödynnetään omaperäisempää ja kielisysteemin puitteissa harvinaislaatusempaa sanastoa kuin muissa tekstiryhmissä. Hyvien esseiden merkityskenttien laadukkuus on paljolti sidoksissa tasoryhmän tekstien sisällön tasokkuuteen. Hyvätasoisten kirjoittajien tuotokset ovat sisällöllisesti muita ryhmiä syvällisempiä, laaja-alaisempia, monipuolisempia, havainnollisempia ja johdonmukaisempia, mikä mahdollistaa merkityskenttien laajamittaisen käytön. Toisaalta sisällöllisesti korkealaatuisen tekstin tuottaminen edellyttää monesti merkityksiltään täsmällisen, monivivahteisen ja toisiinsa nivoutuvan sanaston hyödyntämistä. Esimerkit 102–103 sisältävät kaksi hyvätasoisten esseiden käsittelykappaletta, joihin luodaan runsaasti leksikaalista sidosteisuutta merkityskenttien avulla.

Esimerkin 102 esseessä tarkastellaan Lähi-idän levottomuuksien taustalla olevia syitä. Tekstin kirjoittaja laatii katkelman käsittelykappaleesta leksikaalisesti eheän kokonaisuuden käsittelemällä alueen konflikteihin vaikuttavia uskonnollisia tekijöitä. Kappale rakentuu uskonnon merkityskentän ympärille; sen jokaisessa lauseessa hyödynnetään omaleimaista, tuoretta ja täsmällisesti merkityksensä ilmaisevaa uskontoon kytkeytyvää sanastoa. Katkelman kohesiivinen voima on suuri, eikä merkityskenttien tulkinta vaadi lukijalta suuria määriä maailmantietoa Lähi-idän uskonnollisesta traditiosta.

- (102) Lähi-idän epävakauudesta väiteltäessä on melkein liian helppoa syyllistä alueen *valtauskontoa, islamia*. Epäilemättä tämä *rauhanuskonto* on mahdollistanut autoritääristen *teokratioiden* rihmastomaisen lisääntymisen alueella, ja tiedämme toisaalta jo *ristiretkipaavien* ajoilta *uskonnon* ja vallan olevan ikävä yhdistelmä. Itse *islam* tuskin kuitenkaan on ongelma. Ongelma on *uskontojen* kohtaaminen. Palestiinan alue on kolmen *maailmanuskonnon* keheto ja kätkyt, ja näistä alueella vaikuttavat nykyisin voimakkaina *islam* ja *juutalaisuus*. 2000-luvun *jihadit* ovat kuitenkin lähinnä muodollista uhmaa. *Uskontojen* muodostama uhka ei nähdäkseen olekaan itse *ideologioissa* vaan niiden varjolla lietsotussa suvaitsemattomuudessa, propagandassa ja, etenkin *islamin* kohdalla, kyvyssä keskittää valta väärille ihmisille. Olisiko avoin *uskontodialogi* askel kohti rauhaa? (T3)

Esimerkin 103 teksti käsittelee puolestaan nykyaikaisen voittajuuden ja häviäjyyden olemusta. Esimerkkiteksti tuo esiin, miten nykypäivän voitto ja häviö määräytyvät koulutuksen perusteella. Katkelmasta muodostuu sanastollisesti sidosteinen, sillä sen jokainen virke sisältää koulutuksen merkityskentän sanastoa. Tämän lisäksi kappaleessa käytetään hyväksi tekstin päätteeman, voittajuuden ja häviäjyyden, merkityskenttään

lukeutuvia lekseemejä, minkä ansiosta kappale nivoutuu valtaosaan ympäröivästä tekstiaineksesta.

- (103) *Koulutusta, varsinkin luku- ja kirjoitustaitoa, pidetään nykyisin parhaimpana mahdollisuutena murtaa vanhat ja negatiiviset häviäjän roolit. Koulutettu on monessa vahvoilla: irtisanomistilanteessa monipuolisen koulutuksen omaava hankkii nopeasti uuden työpaikan, kun taas yhden asia mies jää helposti työttömäksi ja putoaa häviäjien kastiin. Koulutetun on helpompi pitää puoliaan. Monissa kehitysmaissa koulutuksen merkitystä varsinkaan naisten kohdalla ei kuitenkaan ole täysin ymmärretty ja silloin väestö jakautuu voittajiin ja häviäjiin huolestuttavasti sukupuolen perusteella. Naisten kouluttamattomuus koituu kehitysmaiden tappioksi laajemmalla tasolla: kun puolet mahdollisesta aivokapasiteetista hoitaa kotia, on vaikea kilpailla sukupuolisesti tasa-arvoisempia länsimaita vastaan innovaatioissa. Toisaalta kouluttamattomista naisista saa ihmisoikeuksia polkemalla halvan valtin maan teollisuudelle. (T4)*

Toiseksi taitavimmin merkityskenttiä hyödyntävät keskitasoiset kirjoittajat ja heikoinn heikkotasoiset kirjoittajat. Keskitasoisten kokelaiden merkityskentät ovat jonkin verran hyvätasoisia kirjoittajia epäyhtenäisempiä mutta heikkotasoisia kirjoittajia eheämpiä. Tähän on syynä se, että keskitasoisten tekstien merkityskenttien sanavarasto on laaja-alaisempi ja merkityksiltään vivahteikkaampi kuin heikoissa esseissä mutta suppeampi ja epätäsmällisempi kuin hyvissä kirjoitelmissa. Keskitasoisten tekstien merkityskentät sisältävät omintakeisempaa ja kielijärjestelmän näkökulmasta harvinaisempaa sanastoa kuin heikot esseet, minkä vuoksi keskitasoisten tekstien merkityskenttien kohesiivinen voima on heikkoja esseitä vahvempi.

Keskitasoisten ja heikkojen esseetekstien erot ovat kytköksissä myös niiden sisällölliseen tasoon. Heikkotasoiset tekstit ovat sisällöllisesti muita tasoryhmiä pinnallisempia, suppea-alaisempia, yksipuolisempia ja epäjohdonmukaisempia, mikä rajoittaa sanastollisesti monivivahteisten merkityskenttien luomista. Sisällöllinen niukkuus ei luo edellytyksiä laajojen, merkitysvivahteiltaan tarkkojen ja persoonallisten sanastollisten kokonaisuuksien tuottamiselle. Heikkotasoisien tekstien merkityskenttien heikkolaatuisuuteen vaikuttaa lisäksi tasoryhmän tuotosten epätarkoituksenmukainen ja epäjohdonmukainen rakenne. Heikoissa teksteissä esiintyy muita tasoryhmiä useammin epäluontevaa ja epätasapainoista kappalejakoja, mikä on omalta osaltaan osoitus kyvyttömyydestä laatia yhtenäisiä sisällöllisiä ja sanastollisia kokonaisuuksia. Heikko- ja keskitasoisia tekstejä kuitenkin yhdistää se, että niiden merkityskenttien tulkinta vaatii tekstin vastaanottajalta hyviä esseitä enemmän taustatietämystä tekstin topiikista. Esimerkit

104–105 ovat näytteitä keskitasoisten ja esimerkit 106–107 heikkotasoisten tekstien merkityskenttien käytöstä.

Esimerkkitekstin 104 jokaisessa virkkeessä hyödynnetään keskustelukulttuurin merkityskenttään sisältyvää sanastoa. Vaikka merkityskenttä on suhteellisen laaja ja käsittää useita leksikaalisia esiintymiä, sen kohesiivinen voima kärsii jonkin verran sananvalintojensa yleisyyden vuoksi. Jotkin merkityskentän lekseemit, kuten *puhumaan*, *tarkoitettaisikaan*, *thaimaalainen*, *tiedusteli*, *sanoi* ja *miellyttääkseen*, ovat kielisysteemissä varsin yleisiä, ja ne voisivat esiintyä myös monien muiden merkityskenttien osatekijöinä.

- (104) Monissa *kulttuureissa* pyritään *puhumaan* mahdollisimman *kohteliaasti* ja välttämään *ei-sanon käyttöä*. Tällaisissa maissa suomalaisten *suorasukaiset ilmaukset* voidaan kokea loukkaavina, vaikkei niillä *tarkoitettaisikaan* mitään pahaa. Siinä missä englantilainen *pyytää kohteliaasti*: ”Voisinko saada kahvia, kiitos”, suomalainen *töksäyttää*: ”Anna kahvia!” Erityisesti *itämaaisissa kulttuureissa* vältetään *ei-sanon sanomista* ja pyritään peittämään kaikki negatiiviset tunteet. Positiivisuus on yleensä ottaen hyvä asia, mutta joskus on kuitenkin pystyttävä *sanomaan asiat suoraan*. Kerran eräs *thaimaalainen* luokkakaverini mursi nilkkansa välitunnilla. Kun opettaja riensi paikalle ja *tiedusteli* tämän vointia, poika väänsi kasvoilleen vaikeannäköisen tekohymyn ja *sanoi*: ”Kaikki on oikein hyvin herra!” Silloin kun yksilö joutuu salaamaan asioita *miellyttääkseen* muita, tilanne ei ole hyväksi yksilön psyykkiselle tasapainolle. (T14)

Esimerkissä 105 käytetään runsaasti hyödyksi kulttuurivaikutteiden omaksumisen merkityskenttään kuuluvia lekseemejä. Edeltävän esimerkkitekstin tapaan jotkin merkityskentän sidosjäsenistä ovat kielijärjestelmässä melko tavanomaisia ja jokseenkin laveamerkityksisiä, minkä vuoksi ne eivät tuota yhtä suurta kohesiivista voimaa kuin useat hyvätasoisten tekstien merkityskentät. Esimerkiksi lekseemejä *maahan*, *Afrotanssi*, *Afrikasta*, *klassinen musiikki*, *Keski-Euroopasta* ja *muotivillitys* voitaisiin käyttää useissa eri konteksteissa ja merkityskentissä.

- (105) Osasyynä *kulttuurien leviämiseen* on juuri *tapojen jäljittely*. Halutaan jotain uutta ja *etnistä*, jolloin se on saatava omaan *maahan*. Vaikka eri *kulttuurit* ovat saaneetkin oman sijansa *maassamme*, kaikki tietävät suunnilleen niiden *alkuperän*. *Afrotanssi on peräisin Afrikasta* ja *klassinen musiikki Keski-Euroopasta*. Ei riitä, että jostain *kulttuurista tuodaan muotivillitys* toiseen *maahan*, jottei se olisi enää *kansallista*. (T16)

Esimerkissä 106 kuvastuu heikkojen tekstien kappalejaon epäluontevuuden ja sällöllisen suppeuden vaikutus merkityskenttiin. Katkelman ensimmäisessä kappaleessa

hyödynnetään vapaa-ajanvieton merkityskenttään lukeutuvaa sanastoa ja jälkimmäisessä terveydenhuollon merkityskenttään kuuluvaa sanavarastoa. Vaikka molemmissa käsitte-lykappaleissa esiintyy myös suurten asutuskeskusten merkityskenttä, niiden kohesiivinen voima on varsin heikko, sillä kaikki merkityskentät ovat hyvin suppeita ja niiden sananvalinnat sängen tavallisia.

(106) **Suuret asutuskeskukset** tarjoavat myös paremmat *harrastus mahdollisuudet*. Koska siellä asuu paljon ihmisiä, **suurissa asutuskeskuksissa** voi *harrasta* lähes mitä vain. **Nämä alueet** tarjoavat myös usein hyvät *vapaa ajan vietto mahdollisuudet*. Kuten esimerkiksi *ravintoloita, kylpylöitä* yms.

Kookkaissa asutuskeskuksissa myös panostetaan ihmisten *hyvinvointiin ja terveyden huoltoon*. Niissä saa *apua* 24 vuorokaudessa seitsemänä päivänä viikossa. **Suurissa asutuskeskuksissa** on yleensä *yliopistollisia sairaaloita*, joten *hoidon taso* on taattu. (T22)

Esimerkin 107 esseessä pohditaan ympäristötietoisuuden ja ylellisten elämäntapojen yhteensovittamisen vaikeutta. Esimerkkitekstin sidosjäsenet sisältyvät ylellisen elämäntyylin merkityskenttään, mutta kyseisen merkityskentän tulkinta edellyttää tekstin vastaanottajalta runsaasti taustatietämystä tekstin topiikista. Monet merkityskentän leksemeistä eivät ole sanastollisesti kovin omaperäisiä tai harvinaisia, ja ne voisivat esiintyä lukemattomissa eri sidosjäsenjoukoissa.

(107) Ihmiset länsimaissa *elävät tuhlaten*, sen voi huomata esimerkiksi siitä, että käytämme *henkilökohtaisia kulkuneuvoja* enemmän kuin joukkoliikennettä, tämä saastuttaa maapalloa, ja vain siksi, että uudistunut *elämäntapamme* on *tuhlailevaa* ja *laiskaa*. Uskottavaa tai ei, mutta myös joka ikinen sekunti häviää jalkapallokentän kokoinen alue sademetsää, joka käytetään ihmisen *elintapoihin*, kuten *vaikka tilan raivaamiseen*. Joten, mielestäni on typerää edes kysyä, että pitäisikö ihmisen muuttaa *elintapojaan*, vastaus on kyllä! Mutta miten yksilö voi vaikuttaa saastumiseen ja samalla *seurata* ja *käyttää muotia* ja *autoa* sekä *matkustella*? (T25)

Vastakohtaisuus (ks. s. 37–38) on kaikkien taitotasojen tekstien toiseksi suosituin kollokaatiota tuottava merkityssuhde. Vastakohtien käyttö on leimallisinta keskitasoisille kirjoitelmille. Niissä vastakohtapareja hyödynnetään jonkin verran hyvä- ja heikkotasoisia esseetekstejä enemmän. Hyvien ja heikkojen kirjoittajien vastakohtanäktyttävät eivät suuresti poikkea toisistaan. Hyvissä teksteissä vastakohtaiset leksēmiparit ovat vain aavistuksen verran yleisempiä kuin heikoissa esseissä. Vastakohtaesiiintymiä käytetään hyväksi jokaisessa tutkimusaineiston keski- ja hyvätasoisessa tekstissä, kun taas kaksi heikkoa esseetä eli kolmasosa kyseisen taitotason tuotoksista ei

sisällä niitä lainkaan. Heikkotasosten tekstien leksikaalisen koheesion laatu voisikin jonkin verran parantua, jos niissä käytettäisiin entistä enemmän hyödyksi vastakohtien merkityssuhdetta. Keskitasosten esseiden vastakohtien luoma liiallinen toisteisuus ja vastakkainasettelu voisivat puolestaan vähentyä, mikäli vastakohtien merkityssuhdetta käytettäisiin niissä nykyistä hienovaraisemmin.

Mitä enemmän esseetekstissä hyödynnetään vastakohtien merkityssuhdetta, sitä enemmän se rakentuu muun muassa eri ihmisten, paikkojen, ilmiöiden ja asiaintilojen vastakkainasettelulle. Koska vastakohtien hyödyntäminen on tunnusmerkkinä keskitasoisille teksteille, ne korostavat muita tasoryhmiä enemmän vastakohtapariensa tarkoitteiden vastakkaisuutta. Jotta keskitasosten esseiden sisällön mustavalkoisuus vähenisi ja maailmankuva monipuolistuisi, olisi keskitasoiset kirjoittajat syytä perehdyttää hieman maltillisempaan vastakohtien käyttöön. Mikäli esseiden tehtävänanto vaatii kokeilusta vertailemaan tekstissään esimerkiksi kahta eri ilmiötä tai ihmisryhmää, tekstiin syntyy mitä todennäköisimmin runsaasti vastakkaisuutta. Esseetekstien vastakohtaisuutta ja mahdollista mustavalkoisuutta analysoidessaan tutkijan tulee aina huomioida, millä tavoin tekstin topiikki edellyttää kirjoittajalta vastakkainasettelua ja kärjistämistä. Tutkimusaineiston tekstien pohjana olevat tehtävänannot eivät kuitenkaan luo eri tasoryhmille toisistaan suuresti poikkeavia edellytyksiä tuottaa tai välttää vastakohtien merkityssuhteita.

Eri tasoryhmien vastakohtaparien välillä ei ole havaittavissa suuria sanastollisia eroja. Vain pieni osa hyvätasosten tekstien vastakohtista sisältää hieman muita taitotasoja harvinaisempia, täsmällisempiä ja monipuolisempia leksemejä tai ilmauksia. Kaikkien tasojen vastakohtissa käytetään paljon melko tavanomaista ja laajalevikkistä sanavarastoa. Esimerkiksi adjektiivein ilmaistavat antonyymit eli astevastakohdat saattavat kaikkien ryhmien esseissä sisältää varsin yleisiä sananvalintoja. Esimerkki 108 on ote keskitasoisesta, esimerkki 109 heikkotasoisesta ja esimerkki 110 hyvästä kirjoittelusta.

Esimerkkitekstit 108–109 pohjautuvat samaan tehtävänantoon; niissä tarkastellaan kaupungistumisen mukanaan tuomia haasteita ja mahdollisuuksia. Tekstien topiikki vaatii kokelaita tuottamaan teksteihinsä runsaasti vastakohtapareja, sillä heidän tulee käsitellä asutuksen keskittymisen hyötyjä ja haittoja sekä kasvukeskusten että syrjäseutujen näkökulmasta. Niinpä kirjoittajat luovat kirjoitelmiinsa väistämättä maaseudun ja kaupunkien välistä vastakkainasettelua. Esimerkin 108 kirjoittaja pohtii kaupungistumisen etuja ja epäkohtia kaupunkien kannalta ja tuo näkemyksensä esille vastakohtaparin

Positiivisena ja Suurena huolenaiheena avulla. Kasvavien asutuskeskusten ja syrjäseutujen väliset erot hän ottaa esille vastakohtien *kaupunkien ja maaseuduilla* sekä *Pienemmissä kaupungeissa ja maaseudulla ja kaupungeissa* avulla. Katkelmasta käy ilmi, miten vastakohtaparit esiintyvät tekstissä usein yhdessä tekstin osien vastakkaisuutta korostavien adversatiivisten merkityssuhteiden kanssa.

- (108) *Positiivisena* voidaan kuitenkin katsoa *kaupunkien* palvelutason nousua. Tämä on hyvä asia kaikille, myös vanhuksille, joiden palveluiden saanti on vaarantunut *maaseuduilla*. *Suurena huolenaiheena* kuitenkin on ihmisten etenkin vanhusten syrjäytyminen. *Pienemmissä kaupungeissa ja maaseudulla* ihmiset tuntevat naapurinsa ja ovat yleensä myös jotenkin yhteydessä heihin, mutta *kaupungeissa* saattaa olla toisin. Lehdestä on joutunut lukemaan jopa sellaisia uutisia, että vanhus oli kuolleena talossaan jopa kolme kuukautta ennen kuin hänet löydettiin. Tämä syrjäytyminen ja yksinäisyyden tunne on johtanut kasvaviin mielenterveysongelmiin. (T15)

Esimerkissä 109 maaseudun ja kaupunkien eroja korostetaan vastakohtilla *maaseudut ja kaupunkilaiset, tuottajia ja kuluttajia, maaseuduilla ja kaupungit* sekä *entistä vähemmän ja liikaakin*. Tavanomaisia adjektiiveja sisältävä vastakohtapari *pienemmällä (tilalla)* ja *suuremman (sadon)* puolestaan tähdentää tehostetun ruoantuotannon taustalla olevien periaatteiden ristiriitaisuutta ja ekologista kestäättömyyttä.

- (109) Harvaan asutetut *maaseudut* ovat aina olleet ruuan *tuottajia* ja *kaupunkilaiset* sen *kuluttajia*. Jo Rooman ajoilta lähtien *maaseuduilla* on ollut tärkeä tehtävä ruuan tuotannossa ja *kaupungit* antavat vastapalveluksi turvan ja järjestyksen. Tällaisen muuttovirran ja kehityksen ohella maaseudut kuitenkin tyhjenevät. Valtion tasapaino järkkyy, sillä ruuan tuotantoa ja työvoimaa on entistä *vähemmän* ja turvaa, sekä järjestystä jo *liikaakin*. Ruokaa pitäisi kuitenkin saada mahdollisimman nopeasti ja vaivatta lisääntyvälle populaatiollemme. Tämän seurauksena geenimanipulaatiota lisääntyy, jotta saisimme enemmän tuottaa *pienemmällä* tilalla ja haitallisia torjunta-aineita käyttämällä varmistamme myös sadon kestävyuden ja saamme *suuremman* sadon. Tällainen kehityksemme on luonnon monimuotoisuudelle uhka ja monia lajeja kuolee sukupuuttoon. (T23)

Myös esimerkin 110 esseen aihe johdattaa kirjoittajaa tuottamaan tekstiin runsaasti vastakohtaisuutta ja kärjistystä.

- (110) Nykyaikaisessa *länsimaisessa kulttuurissa* yhteiskunnan individualisoituminen näkyy voittajien ja häviäjien määrittelyssä. Esimerkiksi *ennen* koko kylä sai osansa oman urheilijan saavutuksista, *nykyään* asia on kääntynyt päällelleen: kunta lahjoittaa urheilijalle tontin tämän menestyksen johdosta. *Yksilö* saa pitää *voitot*, mutta kärsii myös yksin *tappionsa* – tämä voi koetella

monen psyykettä hädän hetkellä. Esimerkiksi monien *Aasian maiden yhteisöllisissä kulttuureissa primaariryhmä* jakaa *voiton*, mutta myös *häviön* tuottaman häpeän. (T4)

Esimerkkitekstin tehtävänanto edellyttää kokelasta pohtimaan nykyajan voittajuutta ja häviäjyyttä, minkä vuoksi kirjoittaja joutuu toistamaan tekstissään moneen kertaan vastakohtaparit *voitto* ja *häviö/tappio* sekä *voittajat* ja *häviäjät* ja painottamaan näiden erilaisuutta. Katkelman leksikaalinen koheesio rakentuu kauttaaltaan vastakkainasettelulle. Käsittelykappaleessa hyödynnetään ensinäkin yksilö- ja yhteisökeskeisen kulttuurin eroja tähdentäviä vastakohtia *länsimaisessa kulttuurissa* ja *Aasian maiden yhteisöllisissä kulttuureissa* sekä *yksilö* ja *primaariryhmä* samoin kuin menneisyyden ja nykyajan vastakkain asettavaa lekseemiparia *ennen* ja *nykyään*. Toiseksi kirjoittaja hyödyntää samanmerkityksisiä vastakohtapareja *voitot* ja *tappionsa* sekä *voiton* ja *häviön* välttääkseen liiallista toisteisuutta.

Meronymiaa (ks. s. 38–39) hyödynnetään kaikkien tasoryhmien teksteissä erittäin vähän; se on jokaisen taitotason epätavanomaisin kollokaatiota tuottava merkityssuhteiden ilmaisemisen menetelmä. Meronymiaksi kutsutaan merkityssuhdetta, joka syntyy silloin, kun jokin lekseemi denotoi osaa jonkin edeltävässä tekstissä esiintyvän sanan kuvaamasta kokonaisuudesta (Karlsson 2006: 222–223). Meronymiaa voidaan muodostaa myös siten, että tekstin sanastoon sisällytetään useita saman kokonaisuuden osia denotoivia lekseemejä (Halliday & Hasan 1976: 285).

Kaikkien tasoryhmien esseissä käytetään hyödyksi aineellisten tai aineettomien tarkoitteiden aistein havaittavia osia denotoivia meronyymeja. Keski- ja hyvätasoisissa teksteissä ihmisiin viitataan paikoin eri ruumiinosia kuvaavilla meronyymeilla, ja hyvä- ja heikkotasoisissa esseissä esiintyy jonkin tarkkarajaisen ihmisryhmän jäseniä denotoivia meronyymeja. Meronymian vähäinen suosio tulee esiin, kun tutkitaan meronyymeja käyttämättä jättävien tekstien osuutta eri tasoryhmien esseistä. 50 prosenttia tutkimusaineiston hyvä- ja heikkotasoisista esseeteksteistä ja 70 prosenttia keskitasoisista kirjoitelmista ei sisällä lainkaan meronymiaa. Tämä osoittaa osaltaan, etteivät meronyymit lukeudu keskeisiin ylioppilasesseen leksikaalista koheesiota tuottaviin sidoskeinoihin.

Esimerkki 111 on erään keskitasoisen esseen aloituskappale, jonka sanastollinen sidosteisuus rakentuu suurilta osin meronymian varaan. Kappaleessa hyödynnetään useita ihmiskehon kokonaisuuden osia denotoivia meronyymeja, esimerkiksi lekseemejä *selkään*, *kainaloihin*, *rintakehälle*, *hiukset*, *silmiin*, *Silmät*, *ihon* ja *keuhkoja*. Tämän

lisäksi esimerkkitekstissä esiintyy meronyymi *maaliin*, joka edustaa osaa samatarkoitteisista ilmauksista *punaisen radan* ja *edessä ollut punainen matka*.

- (111) Hiki on muodostanut *selkään*, *kainaloihin* ja *rintakehälle* yllättävänkin määrätietoisesti muotoutuneet ja symmetriset järvet. Silloin tällöin *hiukset* tipuvat kuin kiusallaan noron tätä, muutamista epäilyistä huolimatta niin naisilla kuin miehilläkin esiintyvää nektaria *silmiin*. Ja se kirvelee. *Silmät* vastaavat hikihyökkäykseen kyynelnesteellä. Ruumiin suolojen vetinen kampa-pailu sumentaa näkymän edessä: valkeat viivat, ikuisen, *punaisen radan*, joka tavatessaan *ihon* tuntuu kuin kumiselta kuplien muurilta. Muuri läpäistään, radat päihitetään ja *edessä ollut punainen matka* on taitettu. Kun juoksija saapuu *maaliin*, onnittelee ilkikurinen väsymys kätellen *keuhkoja* joskus turhankin voimakkaalla puristuksella. Vinkaus. (T12)

Esimerkissä 112 heikkotasoinen kirjoittaja viittaa rajattuun ihmisryhmään *ryhmä kuolleita eliittisotilaita* sen osaa denotoivalla meronyymillä *yksi ryhmäläisistä*.

- (112) Monissa tieteis- ja toimintaelokuvissa ideana on käytetty ihmisten luomaa ihmisen ja koneen risteytyksiä, jotka lopulta kääntyvät ihmisiä vastaan. Esimerkiksi Jean-Claude Van Dammen tähdittämässä elokuvassa Täydellinen Sotilas *ryhmä kuolleita eliittisotilaita* muutetaan kyborgeiksi. Kuitenkin *yksi ryhmäläisistä* kääntyy ihmisiä vastaan ja alkaa surmaamaan heitä. – – (T26)

Esimerkki 113 havainnollistaa hyvien kirjoittajien meronymiankäyttötapoja. Katkelman kehonosaa kuvaava meronyymi *Ala-asteelta tutut naamat* denotoi osaa lekseemistä *kavereistani*. Meronyymien voidaan kuitenkin katsoa kuvaavan kirjoittajan ystävien lisäksi myös kokelasta itseään, ja sen voidaan tulkita kuuluvan samaan kehon kokonaisuuteen kuin lekseemit *ponihännässäni* ja *selkänahassani*. Esimerkkiteksti sisältääkin kaikkiaan kolme meronyymia, jotka luovat leksikaalista koheesiota sidostumalla toisiinsa.

- (113) Minusta on tainnut tulla suosittu. Klikkaus vain ja huomaan olevani neljäkymmentä ystävää rikkaampi. Puolet kavereistani on ihmisiä, joita olen ihailnut vain ruudun takaa, mutta huomannut rakastavani heitä silti. *Ala-asteelta tutut naamat* ovat jälleen koolla – melkein voin tuntea purukumin *ponihännässäni* ja sanan säilät *selkänahassani*. Löydän uusia sukulaisia. Kauan kadoksissa ollut serkku ei ollutkaan Iisalmessa, vaan internetissä. Facebookissa ystävä tunnetaan. (T1)

Hyponymiaa (ks. s. 38–39) esiintyy kaikkien tasoryhmien teksteissä melko runsaasti, ja se on joka taitotason esseissä suosituin kollokaatiota tuottava merkityssuhte-

den ilmaisemisen keino. Hyponymiaksi kutsutaan merkityssuhdetta, joka syntyy tekstiin silloin, kun jokin sana lukeutuu jonkin edeltävässä tekstissä esiintyvän lekseemin muodostamaan yläkategoriaan (Karlsson 2006: 221–222). Hyponymiaa voidaan tuottaa tekstiin myös siten, että tekstin sanastoon valitaan vähintään kaksi samalle yläkäsitteelle alisteista alakäsitettä eli hyponyymia (Halliday & Hasan 1976: 285).

Hyponymian käyttö on tyypillisintä keskitasoisille ja heikoille esseeteksteille; niissä hyponyymeja hyödynnetään jonkin verran hyvätasoisia kirjoitelmia enemmän. Tähän voi olla syynä se, että jotkin alimpien taitotasojen teksteistä pohjautuvat hyviä tekstejä enemmän konkreettisiin esimerkkeihin. Osa keskitasoisista ja heikoista teksteistä sisältää toisin sanoen suuremmissa määrin esimerkkitapausten tarkastelua kuin korkeimman tasoryhmän esseet. Hyvien esseiden pohdinta taas nojautuu muita kirjoittajaryhmiä laaja-alaisemmin käsitteellisen tason väittämiin ja päätelmiin, jolloin havainnollistavien esimerkkien sisältämien hyponyymien osuudesta muodostuu suhteellisesti pienempi kuin alemmilla taitotasoilla. Esimerkki 114 on katkelma hyvästä, esimerkki 115 keskitasoisesta ja esimerkki 116 heikosta kirjoitelmasta.

Esimerkin 114 käsittelykappale sisältää useita samalle yläkäsitteelle eli hyperonyymille alisteisia hyponyymeja. Kaikki katkelman hyponyymit lukeutuvat kappaleen loppupuolella esiintyvän hyperonyymin *osapuolet* muodostamaan yläkategoriaan. Koska hyponyymit *Iran*, *palestiinalaiset* ja *Israelin* sijaitsevat samassa lauseessa ja ne ovat alisteisia samalle hyperonyymille, ne eivät tuota tekstiin koheesiota sidostumalla toisiinsa vaan muiden tekstikappaleen lauseiden hyponyymeihin. Myös alakäsitteet *Israel* ja *YK:n* tuottavat keskenään lauseensisäistä sidosteisuutta, mutta huomioon hyponymian analyysissä ainoastaan niiden luomat lauseiden- ja virkkeidenväliset sidokset.

- (114) Konfliktit pohjannevat aina omassa, subjektiivisessa näkökulmassaan uppiniskaisesti pysyvien osapuolten joustamattomuuteen. Esimerkiksi *Iran* ja *palestiinalaiset* katsovat *Israelin* maiden kuuluvan itselleen, ja sillä selvä. *Israel* taas vetoaa *YK:n* mandaattiin, jolla valtio alunperin perustettiin, mutta toisaalta on hyvä miettiä, mitä me *suomalaiset* tekisimme, jos *YK* hajottaisi kotivaltiomme, ja antaisi vaikkapa puolet maa-alueesta *hinduille*. Onko sodilla vain yhtä syyllistä? Onko niillä syyllistä ylipäätään? Osapuolilta kysyttäessä syy on toki toisessa. Puolueettoman mielestä syy voi olla molemmissa. Selvää on kuitenkin se, että kun osapuolet eivät tunnusta edes toistensa suvereniteettia, neuvotteluasetelma on hieman hankala. (T3)

Esimerkin 115 hyponyymit *unen tunnelmassa*, *aiheissa*, *teemoissa*, *unen laadussa* ja *REM-univaiheen pituudessa* kuvaavat unen eri osatekijöitä ja ovat siten alisteisia kä-

sittelykappaleen ensimmäisessä virkkeessä esiin tulevalle hyperonyymille *uniin*. Hyponyymi *unen tunnelmassa* sijaitsee eri lauseessa kuin muut sille rinnasteiset alakäsitteet, joten se synnyttää koheesiota sidostumalla myös jäljessä tulevan elliptisen lauseen hyponyymeihin. Alakäsitteet *Stressaantunut ihminen*, *urheilutähteydestä haaveileva tyynyhalaaja* ja *Rakastunut ihminen* ovat alisteisia kappaleen ensimmäisen virkkeen aloitavalle yläkäsitteelle *Uneksijan*. Hyperonyyminsa lisäksi ne sidostuvat myös toisiinsa. Esimerkkitekstin runsasta hyponymian käyttöä selittää suurilta osin se, että tekstikappale koostuu ensimmäistä virkettä lukuun ottamatta havainnollistavista esimerkeistä.

- (115) Uneksijan elämäntilanne vaikuttaa myös varmasti uniin. Levottomuus tuntuu *unen tunnelmassa* ja henkinen hyvinvointi *aiheissa* ja *teemoissa*, sekä myös *unen laadussa* ja *REM-univaiheen pituudessa*. Alitajunta voi luoda todentuntuisen illuusion, vaikka pitkä aikaisen haaveen toteutumisesta. *Stressaantunut ihminen* taas saattaa käydä unissaankin töissä, kun *urheilutähteydestä haaveileva tyynyhalaaja* kolmiloikkaa itselleen kultaa yöstä toiseen. *Rakastunut ihminen* sen sijaan roihuttaa tunteitaan unissaankin ja unet saattavat pyöriä hattarakoneen lailla rakkauden kohteen ympärillä. (T18)

Myös esimerkin 116 hyponyymien suuri määrä perustuu paljolti konkreettisten esimerkkitapausten esittelyyn. Hyponyymit *Kasvisruokailu*, *Luomuruoka*, *minimalistiset lisäaineet* ja *kemikaalit* ja *eläinvapaa testaus* ovat alisteisia edeltävässä tekstissä hyödynnetyille hyperonyymille *vaihtoehtoja*. Nämä alakäsitteet luovat virkkeidenvälistä koheesiota sidostumalla paitsi yläkäsitteeseensä myös toisiinsa. Hyponyymina toimiva genetiiviattribuutti *E-lisäaineen* on puolestaan alisteinen yläkategoriaansa luonnehtivalle lekseemille *minimalistiset lisäaineet*.

- (116) Nykypäivän mentaliteettiin kuuluu tuhlaus, suureleisyys, osallistuminen, itseoppineisuus sekä ajattomuus. Tarvitsee olla onnistunut niin vaate- kuin siviilisäätyvalinnoissaan ja kyetä nauttimaan hedonisesti kaikesta, mutta se sisältää jujun; on tarjottava perin pohjaton perehtyneisyys omien tekojensa vaikutuksesta. Mutta onko ekologisuus käytännöllistä tänä päivänä? Miten nuori, rikas ja turhamainen ilmentää valvetuneisuuttaan? Kuluttajille on luotu yletön määrä vaihtoehtoja ja tietoa. *Kasvisruokailu* nousi pinnalle 1990-luvun lopussa terveysintoilun ohella ja nyt sitä tarjotaan jo vaatimatta. *Luomuruoka*, *minimalistiset lisäaineet* ja *kemikaalit* ovat elintarvikkeissa vahvasti esillä ja sitä osataan kunkin *E-lisäaineen* haittavaikutuksista. Kosmetiikan puolella *eläinvapaa testaus* on myyntikikka, joka tuottaa tulosta. – (T24)

5.3 Parafraasi

Leksikaalista koheesiota luodaan kaikkien taitotasojen teksteissä jonkin verran myös parafraasien avulla. **Parafraasilla** (ks. s. 39) tarkoitetaan lekseemin, ilmauksen tai tekstinosan samaa tarkoittavaa, toisin sanoin esitettävää ilmaisutapaa (Kauppinen & Laurinen 1984: 205; Karlsson 2006: 208). Parafraasi muistuttaa toimintatavoiltaan sanastollisen toiston menetelmiä, sillä useiden toistokeinojen tavoin parafraasiesiintymillä on sama tarkoite kuin korrelaateillaan. Tutkimusaineiston analyysi osoittaa, että eri tasoryhmien tekstien parafraasin käytössä ilmenee vain pienimuotoisia eroja mutta se on jossain määrin riippuvaista tekstien taitotasosta. Mitä alhaisempaa tasoa esseet edustavat, sitä enemmän niissä hyödynnetään parafraaseja.

Parafraasin suosittuus eri tasoryhmien teksteissä tulee esiin, kun tarkastellaan, miten yleisiä kunkin taitotason parafraasiesiintymät ovat sanastollisen toiston keinoihin verrattuna. Hyvätasoisissa teksteissä parafraasia esiintyy jonkin verran yläkäsitteitä ja yleissubstantiiveja vähemmän, eikä se näin ollen lukeudu tasoryhmän keskeisiin sanastollisiin toistomenetelmiin. Keskitasoisissa esseissä parafraaseja käytetään hyödyksi hieman enemmän kuin yläkäsitteitä mutta hivenen vähemmän kuin yleissubstantiiveja. Heikoissa kirjoitelmissa parafraaseja suositaan yhtä paljon kuin yleissubstantiiveja. Tämän lisäksi eroavuudet parafraasin suosiossa käyvät ilmi, kun tutkitaan parafraaseja sisältävien esseiden osuutta eri tasoryhmien teksteistä. Valtaosassa alimpien taitotasojen kirjoitelmista käytetään hyväksi parafraaseja, mutta 50 prosenttia aineiston hyvätasoisista esseeteksteistä ei sisällä niitä lainkaan.

Synonyymien, yläkäsitteiden ja yleissubstantiivien tavoin parafraasit tuottavat sekä leksikaalista toistoa että sanastollista vaihtelua. Kaikkien tasoryhmien kirjoittajat hyödyntävät parafraaseja liiallisen toisteisuuden välttämiseksi ja sanavaraston monipuolistamiseksi. Esimerkiksi tekstin aiheen kannalta keskeisiä, usein toistuvia käsitteitä korvataan parafraasein jokaisen taitotason esseissä. Aineiston parafraasien sanastollinen monipuolisuus määräytyy kuitenkin jossain määrin tekstin tason mukaan. Mitä korkeampitasoisesta tekstistä on kyse, sitä monivivahteisempaa, merkityksiltään täsmällisempää ja omaperäisempää sanastoa sen parafraasiesiintymät sisältävät.

Esimerkki 117 on käsittelykappale hyvätasoisesta esseestä, jossa pohditaan presidentin valtaoikeuksien vahvistamisen ja heikentämisen hyötyjä ja haittoja. Kirjoitelman kirjoittaja monipuolistaa tekstinsä sanastoa ja välttyy tuottamasta turhaa toisteisuutta

korvaamalla tekstin topiikin kannalta tärkeän termin *presidentti* systemaattisesti erilaisin parafraasein.

- (117) Vallan siirtäminen puolueilta *yhdelle vahvalle hallitsijalle* toisi mukanaan merkittäviä etuja. Päätöksenteko nopeutuisi kun esimerkiksi lakialoitteen ei tarvitsisi läpäistä prosessin jokaista erillistä elintä. Hallinto tehostuisi vallan keskittyessä, ja *puolueiden yläpuolella olevasta vaikutusvaltaisesta ja kontrolloivasta elimestä* olisi hyötyä hallinnon yhtenäisyyden kannalta. Kuitenkin valtiomiehellä, jolla on valtaa on myös vastuuta. Siten hallitsijan päätökset ovat harkittuja, eivätkä ammattitaidottomat, puolueiden rivien taakse kätkeytyvät niin sanotut päättäjät pääse vääristämään päätöksiä. Ulkopoliittikkaa ajatellen useiden neuvottelijoiden korvaaminen yhdellä olisi myös järkevää. Ulkopoliittinen linja pysyisi yhtenäisenä, ja Suomi samaistettaisiin *vahvaan ja päättäväiseen johtajaan*. (T8)

Esimerkkitekstissä käsitteeseen *presidentti* viitataan parafraaseilla *yhdelle vahvalle hallitsijalle, puolueiden yläpuolella olevasta vaikutusvaltaisesta ja kontrolloivasta elimestä* ja *vahvaan ja päättäväiseen johtajaan*. Näiden lisäksi kirjoittaja käyttää kyseisen lekseemin asemasta parafraaseja *yksi, pystyvä henkilö; vaikutusvaltainen kansan edustaja; älykäs, kansan hyväksi toimiva itsevaltiias* ja *yksi, voimakas ja pätevä henkilö*. Edellä mainitut parafraasit koostuvat pääsanoista ja määritteistä, joiden avulla kirjoittaja selventää näkemystään vahvasta presidentistä. Pääsanoina toimivat lekseemin *presidentti* yläkäsitteet *hallitsija, elin, johtaja, kansan edustaja* ja *itsevaltiias* sekä kaksi kertaa toistuva yleissubstantiivi *henkilö*. Niitä määrittävien attribuutti-ilmausten avulla kirjoittaja kykenee täsmentämään voimakkaaseen vallankäyttäjään liittämiään merkitysvihahteita.

Esimerkki 118 on katkelma erään monipuolista sanastoa sisältävän keskitasoisen esseän alusta, jossa hyödynnetään sekä kokonaisten lauseiden propositioneja että tekstin topiikin näkökulmasta merkittäviä käsitteitä korvaavia parafraaseja. Parafraasi *hikihyökkäykseen* viittaa edeltävässä tekstissä esiintyvään proposition *hiukset tippuvat kuin kiusallaan noron tätä, muutamista epäilyistä huolimatta niin naisilla kuin miehilläkin esiintyvää nektaria silmiin*. Parafraasi *Ruumiin suolojen vetinen kamppailu* puolestaan korvaa edellä olevan lauseen proposition *silmät vastaavat hikihyökkäykseen kyynelnesteellä*. Tämän lisäksi kirjoittaja pyrkii vähentämään tekstinsä redundanssia käyttämällä tekstissä usein toistuvan ilmauksen *punainen rata* sijasta parafraaseja *edessä ollut punainen matka* ja *punaisella kilparadalla*.

- (118) Hiki on muodostanut selkään, kainaloihin ja rintakehälle yllättävänkin määrätietoisesti muotoutuneet ja symmetriset järvet. Silloin tällöin hiukset tippuvat kuin kiusallaan noron tätä, muutamista epäilyistä huolimatta niin naisilla kuin miehilläkin esiintyvää nektaria silmiin. Ja se kirvelee. Silmät vastaavat *hikihyökkäykseen* kyynelneesteellä. *Ruumiin suolojen vetinen kampaailu* sumentaa näkymän edessä: valkeat viivat, ikuisen, punaisen radan, joka tavatessaan ihon tuntuu kuin kumiselta kuplien muurilta. Muuri läpäistään, radat päihitetään ja *edessä ollut punainen matka* on taitettu. Kun juoksija saapuu maaliin, onnittelee ilkikurinen väsymys kätellen keuhkoja joskus turhankin voimakkaalla puristuksella. Vinkaus.

Tehtäköön heti selväksi, ettei juoksijamme ole *punaisella kilparadalla* yksin. Paikalla ovat myös ajanottaja alati yhtä uskollisesti tikittävine sekuntikelloineen, sekä juoksijan kilpakumppanit, jotka ovat myös saaneet osansa hien karpaloista ja muista väsymyksen hedelmäkörin antimista. – – (T12)

Esimerkissä 119 heikkotasoinen kirjoittaja hyödyntää parafraaseja vähentääkseen tekstin teeman kannalta olennaisten termien toistoa. Esimerkkikatkelmassa hän käsittelee kaupungistumisen mukanaan tuomia hyötyjä ja toistaa käsitteen *suurkaupungit* jopa tarpeettoman usein. Katkelman toisteisuutta kuitenkin vähennetään parafraaseilla *Suurissa kaupungeissa* ja *suurissa paikkakunnissa* sekä synonyymilla *suurasutukset*, minkä johdosta esseen sanavarasto laajenee ja tekstin ymmärrettävyys paranee.

- (119) Ihmiset tarvitsevat sosiaalisia kontakteja, turvaa, sekä tuotteita ja palveluita mahdollisimman vaivatta. Pienillä kylillä on harvemmin tarjolla tällaisia mahdollisuuksia, minkä vuoksi suurin osa ihmisistä vaihtaa maisemaa pikkukaupungeista *suurkaupunkeihin*, ellei pikkukaupungeista ole jo pursuanut *suurkaupunkeja*.

Suurissa kaupungeissa on luonnollisesti enemmän ihmisiä kuin esimerkiksi maataloilla, mikä tarkoittaa että siellä on myös enemmän ystäviä, palveluita ja työpaikkoja. Tämä luo turvaa sille, että harvempi ihminen jää yksin. Yksinäisille vanhuksille ja syrjäytyneille löytyy kerhoja, joihin liittyä ja niissä on vielä valinnanvaraa. Me kuitenkin tarvitsemme toisiamme: toistemme tukea ja seuraa, minkä vuoksi *suurkaupungit* ovat suosiossa. Globalisaation myötä valtioiden rajat aukeavat ja sen seurauksena monesta eri kulttuurista saapuu väkeä toiseen kulttuuriin ja *suurasutukset* laajenevat laajenemistaan. Tämän vuoksi suvaitsevaisuutemme kasvaa ja maailma muuttuu helpommin ymmärrettäväksi. Apua tulee myös nopeammin, sillä monet tapaturmat, kuten auto-onnettomuudet, jäävät harvemmin *suurissa paikkakunnissa* huomaamatta. Tämä luo turvallisuudentunnetta. Toisaalta tapaturmien määrä kasvaa entisestään meidän lisääntyessä. (T23)

6 POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena on ollut selvittää, miten abiturienttien eritasoisissa esseeteksteissä luodaan kieliopillista ja leksikaalista koheesiota. Kieliopillista koheesiota olen tutkinut analysoimalla, miten ja missä määrin eri tasoryhmien esseissä hyödynnetään kieliopillisia koheesiokeinoja, kuten referenssiä eli pro-sanoja ja komparaatiota, substituutiota, ellipsiä ja kytkentää. Leksikaalisia koheesiokeinoja olen lähestynyt sanastollisen toiston, kollokaation ja parafrasoin näkökulmasta. Sanastollisen toiston analyysissä olen tarkastellut, miten eri taitotasojen teksteissä käytetään hyödyksi täydellistä ja osittaista toistoa, synonymiaa, yläkäsitteitä ja yleismerkityksisiä sanoja. Kollokaation osalta olen havainnoinut, millä tavoin eri pistemäärän saaneissa kirjoitelmissa käytetään hyväksi merkityskenttiä ja erilaisia merkityssuhteiden ilmaisemisen menetelmiä, kuten vastakohtaisuutta, meronymiaa ja hyponymiaa. Tämän lisäksi teen selkoa eri tasojen edustavien esseetekstien tavoista sidostaa tekstiä parafraasein.

Tutkielmani tarkoituksena on ollut ottaa selvää, millainen kieliopillisten ja leksikaalisten sidoskeinojen käyttö on tyypillistä hyvälle, keskitasoisille ja heikoille kirjoittajille, ja vertailla, miten eritasoisiksi arvioitujen esseiden sidosteisuuden luomistavat eroavat toisistaan. Tällä tavoin olen pyrkinyt pohtimaan sitä, mistä sidosteisuuden alaan lukeutuvista ilmiöistä lukio-opiskelijoiden tulisi tekstiensä taitotason parantamiseksi tulla tietoisiksi ja minkätyyppisen koheesiota synnyttävän tekstuaalisen keinovalinnan hallintaan tietyn tason koesuoritusta tavoitteleva kokelas pitäisi lukion äidinkielenopetuksessa harjaannuttaa. Koheesiota on perinteisesti pidetty korkeatasoisen tekstin edellytyksenä, mutta vain harvat tutkimustulokset osoittavat, että koheesio tuottaisi merkittävällä tavalla tekstin ymmärrettävyyttä tai että runsas koheesio olisi hyvätasoisien äidinkielellä kirjoitettujen tekstien tunnuspiirre (McNamara ym. 2010: 60–61). Tutkimuksessani olen pyrkinytkin arvioimaan myös sitä, onko sidoskeinojen suuri määrä yhteydessä ylioppilasesseiden tasokkuuteen ja luettavuuteen. Tutkimusaineiston analyysissä pohdin, kuinka paljon kirjoitelmissa käytetyt kieliopilliset ja leksikaaliset koheesiokeinot helpottavat tekstin lukemista ja missä määrin ne synnyttävät niin sanottua näennäissidosteisuutta.

Esseetekstien kieliopillista koheesiota tutkittiin sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Aineiston kvantitatiivisessa analyysissä ilmeni, että kieliopillisia sidoskeinoja esiintyy eniten keskitasoisissa esseissä. Keskitasoiset kirjoittajat hyödyntävät kieliopil-

lista koheesiota selvästi muita tasoryhmiä enemmän. Hyvä- ja heikkotasoisissa teksteissä kieliopillista koheesiota käytetään lähes saman verran. Tutkimustulos osoittaa, ettei runsas kieliopillinen koheesio ole yhteydessä tekstien korkeatasaisuuteen. Kieliopillisen koheesion suuri määrä ei näin ollen ole hyvä- tai heikkotasoisien kirjoitelmien eikä ekspertti- tai noviisikirjoittajien ominaispiirre. Tulos on yhtenevä korkeakouluopiskelijoiden hyvä- ja heikkotasoisien tekstien tekstuaalisia ominaisuuksia tarkastelleiden McNamaran, Crossleyn ja McCarthyn (2010) havaintojen kanssa. Niiden mukaan hyvien ja heikkojen tekstien kieliopillisen koheesion, kuten referenssin ja kausaalisten konnektiivien, välillä ei ole havaittavissa huomattavia eroja eikä tekstin taitotaso ole riippuvainen koheesion määrästä tai laadusta. (McNamara ym. 2010: 57, 62, 68–70, 73–77.) Aineistoni tekstit vahvistavat myös eri kouluasteilla kirjoitettuja tekstejä tutkineiden Crossleyn, Westonin, McLain Sullivanin ja McNamaran (2011) tutkimustuloksia, joiden mukaan korkeakouluopiskelijoiden tuottamat, tasokkaat tekstit sisältävät alemmilla koulutustasoilla kirjoitettuja tuotoksia vähemmän koheesiota. Niiden perusteella voitiin päätellä, ettei koheesiokkeinojen määrän lisääminen takaa hyvää kirjoittamisen tasoa. (Crossley ym. 2011: 283, 288, 295, 297–299, 301–302.)

Tutkimukseni kieliopillisen koheesion määrällisessä analyysissä selvisi, ettei suurilukuinen kieliopillisten sidoskeinojen käyttö ole tae tekstin hyvätasaisuudesta saati ymmärrettävyydestä tai helppolukuisuudesta. Keskitasoisissa kirjoitelmissa kieliopillisten koheesiokkeinojen avulla luotiinkin muita taitotasoja enemmän niin sanottua näennäistä sidosteisuutta eli tarpeetonta koheesiota, joka heikensi tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta (ks. esim. Ranta 2007; Kauppinen & Laurinen 1984). Sosiokulttuurisen teksti- ja kirjoittamiskäsityksen mukaan tekstitaitojen kehittyminen vaatii oppijalta kykyä analysoida tekstejä sekä niiden sisältämien kieliopillisten muotojen tapoja luoda merkityksiä metakielen eli kieliopin ja sen käsitteistön avulla. Metakieli antaa opiskelijalle käsitteellisiä analyysivälineitä, joiden avulla hän kykenee tiedostumaan tuotettavien tekstilajien edellyttämistä kielellisistä kriteereistä. (Luukka 2004a: 15–20.) Lukion sidosteisuuden opetuksen tulisikin perehdyttää opiskelijat näennäissidosteisuuden käsitteen käyttöön ja näin avartaa heidän metakielellistä tietouttaan. Tämä metalingvistinen käsite auttaisi heitä arvioimaan, missä määrin heidän hyödyntämänsä sidoskeinot vahvistavat ja vähentävät tekstin ymmärrettävyyttä.

Tutkimuksessani havaitsin, ettei koheesion kokonaisuutta tarkastelemalla kyettä kuvaamaan tarpeeksi pätevästi ja kattavasti niitä sidosteisuuden opetuksen osa-alueita, joihin äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksessa tulisi suunnata huomiota. Jotta kieliopil-

lisen sidosteisuuden tutkimuksessa voitaisiin selvittää, millaisiin koheesiota koskeviin ilmiöihin eri tasoryhmien tulisi tasonsa parantamiseksi perehtyä, aineiston analyysin tulee syventyä eri taitotasojen kirjoittajille leimallisiin tapoihin hyödyntää yksittäisiä sidoskeinoja ja luoda niiden avulla merkityksiä. Tehdessäni päätelmiä eri tasoryhmittymien kieliopillisen koheesion käytön vahvuuksista ja heikkouksista kohdistin erityishuomiota sidoskeinojen merkitysten ja funktioiden analyysiin. Seuraavaksi esittelen keskeisimpiä tutkimustuloksiani kieliopillisen koheesion osalta ja pohdin havaintojeni antia sidosteisuuden opetukselle.

Pro-sanoja hyödynnettiin kaikkien tasoryhmien teksteissä melko runsaasti. Taitotasojen väliset erot tulivat esiin, kun tarkasteltiin, miten ja missä määrin ne käyttivät hyväkseen erilaisia pronominaalituksen alalajeja. **Tavallisten pronomiinien** käyttö oli tyypillisintä keskitasoisille kirjoittajille ja epätavanomaisinta heikoille kirjoittajille. **Tekstuaalisia pronomineja** taas esiintyi eniten heikkotasoisissa esseissä. **Proadjektiiveja** ja **proadverbeja** käytettiin joka taitotasolla varsin vähän. **Pro-sanojen ja leksikaalisen koheesion yhdistelmiä**, kuten demonstratiivipronominin ja toiston tai parafrasoin sekä proadjektiivin ja toiston tai parafrasoin liittoja, käytettiin eniten hyödyksi keskitasoisissa kirjoitelmissa, mutta ne loivat tasoryhmän tuotoksiin paikoin tekstin kieliopillis-leksikaalista yhtenäisyyttä rikkovia näennäisiä sidoksia. Toiseksi eniten yhdistelmiä sisältyi hyviin ja vähiten heikkoihin esseeteksteihin.

Havaintojen perusteella saattoi päätellä, ettei tavallisten pronomiinien runsas hyödyntäminen ole eksperttikirjoittajien teksteille ominainen piirre. Tämä johtui osin siitä, että hyvissä teksteissä lekseemeihin ja ilmauksiin viitattiin pronomiinien ohella monesti myös sanastollisen toiston avulla. Keskitasoiset kirjoittajat eivät näin ollen kykene parantamaan taitotasaan lisäämällä pronominiesiintymien määrää vaan harjoittelemalla referentiaalisten sidosten luomista leksikaalisten toistokeinojen avulla. Heidän pronomininkäyttötaitojaan voitaisiin harjaannuttaa niin, että tasoryhmän kokelaita opetettaisiin korvaamaan turhaa pronominalisaatiota sisältävien esseiden tavallisia pronomineja sanastollisin toistoesiintymien. Heikot kirjoittajat sen sijaan pystyisivät vähentämään tekstiensä liiallista toisteisuutta, jos heitä perehdytettäisiin entistä laaja-alaisempaan pronominikorvauksen käyttöön. He voisivat parantaa tekstiensä sidosteisuuden laatua, jos he opettelisivat karsimaan tarpeetonta toistoa hyödyntävien tekstien toistoesiintymiä samaviitteisten pronomiinien avulla. Tekstuaaliset pronominit olivat erityisesti noviisikirjoittajille tunnusmerkillinen kieliopillinen koheesiokeino. Mikäli heikkotasoiset kokelaat supistaisivat tekstiensä tekstuaalisen pronominalisaation määrää, niiden ym-

märrettävyys voisi lisääntyä. Proadverbien ja proadjektiivien vähäinen määrä aineiston teksteissä kertoo siitä, ettei niillä ole suurta roolia esseetekstin tekstiyden synnyssä eikä niiden hyödyntämiseen ole tarvetta suunnata sidosteisuuden opetuksessa suurta huomiota. Keskitasoiset kirjoittajat puolestaan voisivat oppia säännöstelemään pro-sanojen ja parafrasien yhdistelmillä tuottamaansa näennäissidosteisuutta, jos he muovaisivat parafrasiosioistaan sanastollisesti entistä monivivahteisempia, täsmällisempiä ja omaperäisempiä.

Komparaatiota esiintyi eniten keskitasoisissa, toiseksi eniten hyvissä ja vähiten heikoissa esseissä. Adjektiivien ja kvanttorien positiivi- ja komparatiivimuotoja suositettiin erityisesti keski- ja hyvätasoisissa teksteissä. Pronominien ja adjektiivien välimaastoon luokiteltavat vertailua ilmentävät sanat, kuten *sama*, *sellainen*, *eri*, *muu* ja *toinen*, olivat tunnusomaisimpia keskitasoisille kirjoitelmaille. Heikot kirjoittajat hyödynsivät muita ryhmiä enemmän implisiittistä komparaatiota, jossa komparaatioesiintymille ei ollut erotettavissa selkeää vertailukohdan ilmausta ympäröivästä tekstistä eivätkä ne siten tuottaneet tekstiin eksplisiittistä koheesiota. Heikkotasoisien tekstien komparaation laatua voitaisiin parantaa kohdistamalla sidosteisuuden opetuksessa huomio paitsi vertailumuotojen ja -sanojen käytön lisäämiseen ja monipuolistamiseen myös vertailuesiintymien korrelaattien selkeyttämiseen. Keskitasoisista kirjoittamisen tasoa tavoittelevien noviisikirjoittajien komparaationkäyttötaitoja olisikin vahvistettava niin, että heitä opetettaisiin eksplikoimaan vertailunsa kohteet nykyistä selkeämmin.

Substituutiota esiintyi kaikkien taitotasojen teksteissä erittäin vähän. Tulos tukee Rannan (2007: 119–122, 135) havaintoja, joiden mukaan substituution käyttö on abiturienttien kirjoitelmissa melko harvinaista. Tämä johtuu suurilta osin siitä, että monet substituutit lukeutuvat pikemminkin puhutun kuin kirjoitetun kielen ilmaisukeinoihin. Aineiston tekstien vähäiset substituutioesiintymät kertovat siitä, etteivät substituutit kuulu keskeisimpien esseetekstin kieliopillista koheesiota tuottavien keinojen varantoon eikä niiden opiskelulle täten tulisi kieliopillisen koheesion opetuksessa antaa suurta painoarvoa. Substituution harvinaisuus myös kyseenalaistaa osin Hallidayn ja Hasanin (1976) koheesion tutkimusta varten kehittämän teoreettisen mallin soveltuvuuden suomenkielisten kirjoitettujen tekstien sidosteisuuden analyysiin. Koska substituutit muodostavat vain murto-osan ylioppilasesseen kieliopillisesta koheesiosta, viitekehys korostaa pohtivien tekstien tutkimuksen näkökulmasta tarpeettoman paljon substituuttien sidostavuutta.

Ellipsiä hyödynnettiin keski- ja hyvätasoisissa esseissä jonkin verran heikkoja tekstejä enemmän. Tulos toimi osoituksena siitä, etteivät heikot kirjoittajat hallitse toiston välttämistä ellipsein yhtä taitavasti kuin korkeimmat tasoryhmät. **Pelkistystä** käytettiin eniten hyödyksi hyvissä esseissä. Keskitasoisissa teksteissä niitä esiintyi hieman hyviä tekstejä vähemmän ja heikoissa jonkin verran ylimpiä taitotasoja vähemmän. **Aukkoamista** suosittiin keskitasoisissa esseissä hieman enemmän kuin hyvissä ja heikoissa kirjoitelmissa. **VP:n eli verbilausekkeen ellipsiä ja pääsanana poistoa** käytettiin kaikissa kirjoittajaryhmissä hyödyksi melko vähän. Kieliopillisen koheesion opetuksessa olisikin syytä kehittää erityisesti heikkotasosten kirjoittajien taitoa sidostaa tekstiä pelkistuksen ja aukkoamisen avulla. Heikkotasosten tekstien toisteisuutta voitaisiin vähentää, jos taitotason kokelaat opettelisivat korvaamaan yhdyslauseen osalauseissa tai erillisissä virkkeissä liiallisesti toistuvia substantiivilausekkeita ja finiittiverbejä nolalla.

Kytkeä oli kaikkien tasoryhmien suosituin kieliopillinen koheesiokeino. Tulos on yhdenmukainen Rannan (2007: 121) havaintojen kanssa, joiden mukaan konjunktiot ja konnektiivit ovat esseetekstien tavanomaisimmat kieliopilliset sidoskeinot. Eniten kytkeäkeinoja esiintyi keskitasoisissa, toiseksi eniten hyvätasoisissa ja vähiten heikkotasoisissa esseissä. Eri taitotasojen kytkenkäkäyttötavat erosivat toisistaan ensinnäkin sen suhteen, missä määrin ja miten niissä hyödynnettiin konjunktioita ja konnektiiveja. **Konjunktiot** olivat keskitasoisille kirjoittajille leimaa-antava kytkeäkeino; niitä esiintyi tasoryhmän teksteissä selvästi muita tasoryhmiä enemmän. Suurin osa kaikkien tasojen konjunktioista tuotti virkkeensisäistä koheesiota ja muodosti kompleksisia lauseita. Keskitasoisissa esseissä virkkeensisäistä koheesiota tuottavia konjunktioita käytettiin kuitenkin huomattavasti muita tasoryhmiä enemmän, minkä vuoksi keskitasosten tekstien virkerakenne oli muita tasoryhmiä kompleksisempi ja jotkin tasoryhmän teksteistä sisälsivät ketjuuntuvia virkkeitä, jotka loivat teksteihin näennäistä sidosteisuutta ja tekivät niistä vaikeaymmärteisiä. Jotta keskitasoiset kirjoittajat eivät muodostaisi virkerakenteistaan tarpeettoman monimutkaisia ja vaikealukuisia, sidosteisuuden opettajan tulisi tiedostuttaa heidät virkkeensisäistä koheesiota synnyttävien konjunktioiden näennäisestä kohesiivisuudesta. Tasoryhmän kokelaat voisivatkin kehittää konjunktionkäyttötaitojaan, jos heidän annettaisiin havainnoida ketjuuntuvia virkkeitä sisältäviä kirjoitelmia ja yksinkertaistaa niiden virkerakenteita.

Konnektiivit olivat erityisesti eksperttikirjoittajien teksteille luonteenomainen kytkeäkeino. Niitä esiintyi hyvissä teksteissä jonkin verran alimpia tasoryhmiä

enemmän. Keski- ja heikkotasoiset kirjoittajat voisivatkin laatia entistä sidosteisempia ja ymmärrettävämpiä tekstejä, jos he loisivat kytkentöjä nykyistä enemmän konnektiivien avulla.

Eritasoisten esseiden kytkentöjen väliset erot tulivat esiin erityisesti silloin, kun analysoin kaikille taitotasolle tyypillisiä tapoja tuottaa konjunktioiden ja konnektiivien avulla erilaisia semanttisia suhteita. Kaikki tasoryhmät loivat eniten **additiivisia merkityssuhteita**. Niitä esiintyi korkeimpien taitotasojen kirjoitelmissa jonkin verran heikkoja enemmän. Havainto selittyy osin sillä, että heikkotasoiset tekstit sisälsivät muita tasoryhmiä enemmän yksinäislauseita. Heikot kirjoittajat voisivatkin muodostaa tuotoksistaan entistä eheämpiä, jos he kytkisivät yksinkertaisia lauseita toisiinsa additiivisten konjunktioiden ja konnektiivien avulla. Valtaosa kaikkien kirjoittajaryhmien additiivisista kytköksistä muodostettiin **puhtaasti additiivisin konjunktioiden ja konnektiivien**. **Disjunktivisia kytkentöjä** käytettiin kaikkien tasojen teksteissä huomattavasti puhtaita additiivisia sidoksia vähemmän. **Komparatiivisia kytkentöjä** käytettiin melko runsaasti hyödyksi keski- ja heikkotasoisissa esseissä, kun taas hyvissä esseissä ne olivat vain hieman disjunktivisia kytköksiä suositumpia. **Selityksiä** hyödynnettiin ainoastaan heikoissa esseissä, samalla kun **esimerkkejä** suosittiin hyvä- ja heikkotasoisissa teksteissä hieman keskitasoisia enemmän. Kaiken kaikkiaan additiivisilla kytkennöillä on merkittävä rooli tekstin sidosteisuuden rakentumisessa. Tämän vuoksi sidosteisuuden opetuksen tulisi tehdä eksplisiittisesti selkoa niistä merkitysvivahteista, joita additiivisten konjunktioiden ja konnektiivien avulla voidaan ilmaista.

Adversatiiviset merkityssuhteet olivat korkeimpien tasoryhmien toiseksi suosituin ja heikkojen kirjoittajien kolmanneksi yleisin semanttinen suhde. Adversatiivisia kytköksiä esiintyi eniten keskitasoisissa teksteissä. Tämä juontaa juurensa siitä, että keskitasoiset tekstit rakentuivat muita taitotasoja enemmän asiaintilojen vastakkainasettelulle. Suurin osa kaikkien ryhmien adversatiivisista suhteista muodostettiin **puhtaasti adversatiivisten kytkösten** avulla. **Kontrastiiviset kytkennät** olivat joka taitotason toiseksi suosituin adversatiivisuuden alalaji. **Korrektiivisia ja erottavia kytkentöjä** hyödynnettiin jokaisessa tekstiryhmässä varsin vähän. Heikkojen kirjoittajien kytkennän käyttö voisi monipuolistua, mikäli he harjoittelisivat hyödyntämään entistä enemmän adversatiivisia merkityssuhteita luovia konjunktioita ja konnektiiveja. Samalla kun he lisäisivät adversatiivisten suhteidensa määrää, heidän kirjoitelmiansa sisällöstä voisi tulla nykyistä moniulotteisempi, sillä heidän tulisi tuoda esseessään esiin toisilleen vastakkaisia ilmiöitä ja käsitellä tekstinsä topiikka useista eri näkökulmista.

Kausaaliset merkityssuhteet olivat heikkotasoisten kirjoitelmien toiseksi yleisin sekä hyvä- ja keskitasoisten esseiden kolmanneksi suosituin semanttinen suhde. Kausaaliset konjunktiot ja konnektiivit olivat nimenomaan noviisikirjoittajille ominainen kytkentätyyppi; niitä esiintyi heikoissa teksteissä selkeästi muita tasoryhmiä enemmän. Tähän saattaa olla osasyynä se, että heikot kirjoittajat hyödynsivät runsaasti syy-seuraussuhteita erittelevää ekspositorista tekstityyppiä. Havainto poikkeaa McNamaran tutkimusryhmän (2010: 66–77) tuloksista, joiden mukaan ekspertti- ja noviisikirjoittajien kausaalisten konnektiivien käytössä ei ollut havaittavissa suuria eroja. Kaikkien taitotasojen teksteissä hyödynnettiin eniten **puhtaasti kausaalisia kytkentöjä**. Eri tasot poikkesivat toisistaan kuitenkin siltä osin, miten niissä käytettiin erilaisia puhtaan kausaalisuuden alalajeja. **Syytä ilmaisevat kytkennät** olivat tavanomaisia erityisesti hyvässä teksteissä. **Seurausta ilmaisevia kytkentöjä** käyttivät puolestaan eniten hyväksi heikot kirjoittajat, jotka loivat niitä muita tasoryhmiä enemmän ymmärrettävyyttä heikentävien adpositioilmausten avulla. **Tarkoitusta ilmaisevia kytkentöjä** taas käytettiin kaikkien kirjoittajaryhmien tuotoksissa hyödyksi melko vähän. Oman kausaalisuuden alaluokkansa muodostivat myös **konditionaaliset kytkennät**, joita sisältyi eniten heikkotasoihin teksteihin. Varsinkin heikot kirjoittajat voisivat selkiyttää kausaalisia merkityssuhteitaan ja tuottaa entistä ymmärrettävämpiä tekstejä, jos heidät tehtäisiin tietoisiksi kaikista puhtaan kausaalisuuden luomista merkitysvivahteista ja heitä opetettaisiin ilmaisemaan syy-seuraussuhteita ilman kapulakielisiä post- ja prepositioilmauksia.

Temporaaliset merkityssuhteet olivat kaikkien tasoryhmien harvinaisin semanttinen suhde. Keskitasoisissa esseissä niitä esiintyi jonkin verran muita taitotasoja enemmän, mitä selittää osaltaan se, että keskitasoiset kirjoittajat hyödynsivät muita ryhmiä enemmän konkreettisia, tiettyyn aikaan ja paikkaan sijoittuvia tapahtumia esittelevää narratiivista tekstityyppiä. **Puhtaasti temporaaliset kytkennät** olivat jokaisen tasoryhmittymän yleisin temporaalisuuden tyyppi. Keskitasoiset kirjoittajat käyttivät niitä hyväkseen enemmän ja monipuolisemmin kuin muut ryhmät. **Kokoavia kytkentöjä** käytettiin kaikilla tasoilla erittäin vähän, mutta **sarjamaisia ja tilannetemporaalisia kytkentöjä** tutkimusaineisto ei sisällä lainkaan. Koska ne eivät tuota merkittävällä tavalla tekstin koheesiota, niiden käyttöön ei koheesion opetuksessa kannata suunnata suurta huomiota. Kytkentätyypit saattavat olla epäsuosiossa siksi, että ne kuvaavat tekstin rakennetta, jolloin ylioppilasesseiden kirjoittajat saattavat pitää niitä sisällöttöminä ja ilmaisuvoimaltaan heikkoina kielenaineiksina eivätkä miellä niitä esseen genrepiirteistöön kuuluviksi sidoskeinoiksi. Tutkimusaineisto sisälsi vain muutaman **kontinuaatii-**

vein muodostetun kytkennän, mikä kertoo siitä, ettei niille tule varata merkittävää osuutta sidosteisuuden opetuksen oppimäärästä.

Leksikaalisen koheesion analyysissä selvisi, että **täydellinen ja osittainen toisto** oli kaikkien tasoryhmien tekstien ylivoimaisesti suosituin **sanastollinen toistokeino**. Toiston käyttö oli yleisintä keskitasoisissa esseissä. Toiseksi tyypillisintä toiston hyödyntäminen oli heikkotasoisissa kirjoitelmissa. Vähiten toistoa esiintyi hyvissä esseeteksteissä. Alimpien taitotasojen teksteissä toistoesiintymät tuottivat hyviä esseitä enemmän liiallista toisteisuutta, joka heikensi tekstin ymmärrettävyyttä ja loi näennäistä koheesiota. Tulosta selittää se, että hyvien tekstien sanavarasto oli kauttaaltaan laajempi ja monipuolisempi kuin keski- ja heikkotasoisissa esseissä. Eksperttikirjoittajat esimerkiksi kehittivät keski- ja heikkotasoisia kirjoittajia taitavammin sanastollisia sidosjäsenjoukkoja, jotka tuottivat leksikaalista vivahteikkua korvaamalla monta kertaa tekstissä toistuvia leksemejä ajoittain synonyymein, yläkäsittein, yleissubstantiivein ja parafraasein. Myös McNamara ym. (2010: 66–77) ovat havainneet, että hyvien kirjoittajien tekstejä leimaa eksplisiittisen koheesion sijasta muun muassa tekstin sanaston laaja-alaisuus ja harvinaisuus. Alimpien tasoryhmien esseiden sanastollisen sidosteisuuden laatu voisikin parantua, jos heitä opetettaisiin vähentämään täydellisen ja osittaisen toiston määrää, käyttämään toiston sijaan muita sanastollisen toiston menetelmiä ja parafrasia sekä monipuolistamaan tekstinsä sanavarastoa. Sanaston monipuolistamista voitaisiin harjoitella esimerkiksi niin, että eritasoisista kirjoittajista koostuvat pienryhmät lukisivat runsaasti turhaa toistoa sisältäviä tekstejä ja kehittelisivät tarpeettomasti toistuville leksemeille entistä monivivahteisempia leksikaalisia toistoilmauksia.

Synonymiaa, yläkäsitteitä ja yleissubstantiiveja hyödynnettiin kaikkien tasoryhmien teksteissä huomattavasti vähemmän kuin täydellistä ja osittaista toistoa. Synonymian käyttö oli tyypillisintä noviisikirjoittajille; täydellisiä ja lähisynonyymeja esiintyi heikoissa esseissä jonkin verran enemmän kuin keski- ja hyvätasoisissa kirjoitelmissa. Yläkäsitteitä ja yleissubstantiiveja käytettiin eniten hyödyksi eksperttikirjoittajien esseeteksteissä; keski- ja heikkotasoiset tekstit sisälsivät niitä jonkin verran hyvätasoisia vähemmän. Heikko- ja keskitasoisien esseiden leksikaalisen koheesion tasoa voitaisiin näin ollen nostaa, jos tasoryhmien kirjoittajia opetettaisiin hyödyntämään yläkäsitteitä ja yleissubstantiiveja nykyistä laaja-alaisemmin. Aineiston perusteella ei kuitenkaan voitu tehdä päätelmää siitä, että synonyymien vähentäminen parantaisi tekstin laatua.

Eri tasoryhmät erosivat toisistaan siltä osin, mikä funktio ja millaisia sanastollisia ominaispiirteitä edellä mainituilla toistokeinoilla tekstissä oli. Jokaisen kirjoittajaryhmän teksteissä synonyymien, yläkäsitteiden ja yleissubstantiivien tehtävänä oli tuottaa tekstiin paitsi leksikaalista toistoa myös sanastollista vivahteikkuutta ja vaihtelua usein toistuville lekseemeille. Sanaston monipuolistamisen ja toiston välttämisen hallitsivat parhaiten hyvät kirjoittajat. He vähensivät kirjoitelmiensa toisteisuutta korvaamalla tekstin topiikin kannalta keskeisiä käsitteitä synonyymein ja yläkäsittein muita taitotasoa systemaattisemmin. Kaikki tasoryhmät kuitenkin pyrkivät karsimaan tekstinsä sanastollista redundanssia yleissubstantiivien avulla. Aineiston synonyymi-esiintymien sanastollinen monivivahteisuuskin korreloi tekstien tason kanssa. Mitä korkeampitasoisesta esseestä oli kyse, sitä monipuolisempaa ja omaperäisempää sanastoa sen synonyymeissa hyödynnettiin.

Kirjoittamisen kognitiivisena prosessina näkevät oppimisteoriat korostavat, että oppijan tulisi taitotasoaan parantaakseen tiedostua omista tekstintuottamistavoistaan ja opetella omaksumaan eksperttikirjoittajien soveltamia tekstintuottamiskäytänteitä (Luukka 2004a: 13–15). Tekstin sanaston monipuolistaminen erilaisin sanastollisin toistokeinoin vaikuttaa aineiston perusteella olevan erityisesti eksperttikirjoittajien kirjoitelmia leimaava tekstikäytänne, kun taas leksikaalinen yksipuolisuus on noviisikirjoittajien tekstejä kuvaava ominaisuus. Jotta kaикentasoiset opiskelijat voisivat kehittää osaamisensa tasoa, sidosteisuuden opetuksen tulisi tuoda eksplisiittisesti esiin yksipuolisen ja monipuolisen sanaston vaikutukset tekstin sidosteisuuden laatuun. Eksperttitason tekstikäytänteiden omaksumista voitaisiin harjoitella esimerkiksi niin, että eri tasoryhmiä edustavista oppijoista muodostuvat pienryhmät tutkisivat eritasoisten esseiden tapoja tuottaa sanastollista vaihtelua ja opettelisivat korvaamaan tekstissä usein toistuvia lekseemejä yhä monivivahteisempien synonyymien avulla.

Victorin (1999: 549–552) mukaan opiskelijat saisivat valmiuksia kehittää kirjoitustaitojaan, jos heidät perehdytettäisiin eksperttikirjoittajien kirjoitusprosessinsa aikana hyödyntämään metalingvistiseen tietoon kunkin tehtävänannon ja tekstilajin asettamista vaatimuksista. Lukiolaiset eivät välttämättä osaa tehdä käsitteellistä eroa erilaisten sanastollisten toistomenetelmien välille, vaan he saattavat käyttää mistä tahansa kiertoilmauksesta synonyymien nimitystä. Jotta eritasoiset kirjoittajat voisivat tavoitella entistä korkeampaa kirjoittamisen tasoa, sidosteisuuden opettajan tulisi tehdä heidät tietoisiksi synonyymien, yläkäsitteiden ja yleissubstantiivien käsitteiden määritelmistä ja laajentaa heidän metakielellistä tietoisuuttaan.

Kollokaatiota tuotettiin kaikkien tasoryhmien teksteissä runsaasti **merkityskenttien** avulla. Tutkimusaineiston sisältämien merkityskenttien laatu oli kuitenkin riippuvainen tekstien taitotasosta. Mitä korkeampitasoisiksi esseet oli arvioitu, sitä yhtenäisempi, monipuolisempi ja täsmällisempi niiden merkityskenttien sanasto oli. Aineiston merkityskenttien laadukkuus oli sidoksissa myös tekstien sisällön tasoon. Eksperttikirjoittajien esseet olivat sisällöllisesti muita tasoryhmittymiä syvällisempiä, laaja-alaisempia, monipuolisempia, havainnollisempia ja johdonmukaisempia, mikä loi edellytykset merkityskenttien laajamittaiselle käytölle. Noviiikirjoittajien tekstit taas olivat sisällöllisesti muita tasoryhmiä pinnallisempia, suppea-alaisempia, yksipuolisempia ja epäjohdonmukaisempia, mikä ei mahdollistanut sanastollisesti monivivahteisten merkityskenttien rakentamista.

Myös merkityskenttien kohesiivinen voima määräytyi tekstin tasokkuuden mukaan. Hyvien tekstien merkityskentillä oli huomattavasti alimpia taitotasoja suurempi kohesiivinen voima, sillä eksperttikirjoittajat hyödynsivät merkityskentissään muita ryhmiä omaperäisempää ja harvinaislaatusempaa sanastoa. Keskitasoisten kirjoitelmien merkityskentät sisälsivät jonkin verran heikkoja esseitä omaleimaisempaa ja epätavanomaisempaa sanastoa, joten keskitason kirjoittajien merkityskentät synnyttivät heikkotasoisia tekstejä suuremman kohesiivisen voiman. Lukio-opiskelijoiden merkityskenttien kohesiivista voimaa voitaisiin vahvistaa, jos merkityskenttien opiskelu yhdistettäisiin sisällön monipuolistamisen harjoitteluun. Eritasoisten kirjoittajien merkityskenttien laadintaa voitaisiin helpottaa niin, että oppilaat saisivat kirjoitelmia suunnitellessaan kehittää tehtävänannon topiikkiin kytkeytyviä sisältöaineiksia sekä yksin että eritasoisia kokelaita käsittävissä pienryhmissä.

Kollokaatiota tuotettiin kaikkien tasoryhmien teksteissä myös erilaisin **merkityssuhteiden ilmaisemisen menetelmin**. **Vastakohtaisuus** oli jokaisen taitotason tekstien toiseksi suosituin merkityssuhde. Tavanomaisunta vastakohtien käyttö oli keskitasoisille kirjoitelmille. Niissä vastakohtapareja esiintyi jonkin verran hyviä ja heikkoja esseitä enemmän. Aineisto osoitti, että runsas vastakohtaesiintymien hyödyntäminen saattoi tuottaa tekstiin liiallista vastakkainasettelua. Niinpä keskitasoisten tekstien mustavalkoisuus voisi vähentyä, jos heitä opastettaisiin käyttämään vastakohtia entistä säästeliäämmin. **Meronymiaa** käytettiin kaikissa kirjoittajaryhmissä hyödyksi erittäin vähän, mikä osoittaa, ettei sillä ole merkittävää sijaa esseetekstin sidosteisuuden luomisessa. **Hyponymiaa** hyödynnettiin joka tasoryhmän teksteissä melko runsaasti, ja se oli kaikkien ryhmien yleisin kollokaatiota muodostava merkityssuhteiden ilmaisemisen keino. Kes-

ki- ja heikkotasoisissa esseissä hyponyymeja käytettiin hyväksi jonkin verran enemmän kuin hyvätasoisissa teksteissä. Yhtenä selityksenä tähän on se, että osa alimpien tasojen teksteistä rakentui hyviä esseitä enemmän konkreettisia esimerkkitapauksia esittelevien virkkeiden varaan.

Leksikaalista koheesiota tuotettiin kaikkien taitotasojen teksteissä jonkin verran myös **parafrasien** avulla. Eniten parafraaseja esiintyi heikoissa, toiseksi eniten keskitasoisissa ja vähiten hyvissä esseissä. Tasoryhmien väliset erot eivät kuitenkaan olleet kovin suuret. Jokainen kirjoittajaryhmä hyödynsi parafraaseja välttääkseen etenkin tekstin puheenaiheen kannalta tärkeiden ja usein tekstissä esiintyvien lekseemien turhaa toistoa sekä monipuolistaakseen sanavarastoaan. Aineiston parafraasiesiintymien sisältämä sanasto oli kuitenkin sitä vivahteikkaampaa, täsmällisempää ja omintakeisempaa, mitä korkeampitasoisesta tekstistä oli kyse. Aineiston parafraaseja tarkastellessani laitoin merkille, että ne saattoivat muodostaa tekstiin paikoin varsin raskaita substantiivilausekkeita. Parafraasien käyttöä harjoiteltaessa sidosteisuuden opettajan onkin syytä muistuttaa oppilaille, että runsaslukuiset parafraasiesiintymät saattavat tehdä tekstin kielestä tarpeettoman monimutkaista ja vaikeasti ymmärrettävää.

Tutkielmani tutkimuskysymyksiä, -aineistoa ja -menetelmää sekä teoreettista viitekehystä on syytä arvioida kriittisesti. Tutkimuskysymysteni valintaa ja tällä tavoin myös tulosteni muotoutumista on ohjannut taustaoletus, jonka mukaan esseetekstien taitotaso on kytköksissä kirjoitelmien kieliopillisen ja leksikaalisen koheesion laatuun. Tutkimuksessani pidetään itsestään selvänä esimerkiksi sitä, että eksperttikirjoittajien tekstien sidosteisuus on korkeatasoista mutta noviisikirjoittajat eivät hallitse koheesiokeinojen käyttöä. Ranta (2007: 20–21) ja Meriläinen (1997: 16) muistuttavat, ettei tekstin kokonaisarvosanasta voida tehdä suoraviivaisia päätelmiä tekstin sidosteisuuden tasosta, sillä ylioppilasesseiden arviot laaditaan koheesion lisäksi usean muun kirjoittamisen osa-alueen perusteella.

Esseiden saamien pistemäärien ja sidosteisuuden tason välinen riippuvuussuhde voi siis olla paikoin vaillinainen. Olen pyrkinyt huomioimaan tämän analyysiluvussani siten, että perustan näkemykseni aineiston tekstien koheesion laadusta paitsi esseiden arvosanoihin myös koheesiokeinojen tuottamaan ymmärrettävyyteen. Olen arvioinut tasoryhmien sidosteisuuden luomistaitoja sen mukaan, miten eri taitotasot tuottavat kieliopillisten ja leksikaalisten sidoskeinojen avulla tekstin ymmärrettävyyttä ja luettavuutta. Muutoin tutkimukseni tasoryhmäjaottelu on mielestäni varsin perusteltu. Useat tekstien sidosteisuutta tarkastelevat tutkimukset nojautuvat ainoastaan ekspertti- ja no-

viisikirjoittajien välisten erojen vertailuun tai eivät tee laajamittaisia yleistyksiä eri tasoryhmille tyypillisistä tavoista tuottaa koheesiota. Jotta tavallista useamman tasoryhmän kirjoittajat saisivat entistä täsmällisempää tietoa omista koheesionkäyttötavoistaan, olen luokitellut aineistoni tekstit kolmeen eri ryhmään – hyviin, keskitasoisiin ja heikkoihin esseisiin.

Tutkimukseni aineiston koko ja käyttämäni tutkimusmenetelmä rajoittavat tulosteni yleistettävyyttä. Tutkimusaineistoni on varsin suppea, minkä vuoksi saadut tutkimustulokset eivät ole laaja-alaisesti yleistettävissä. Tulosteni pätevyyttä ja luotettavuutta arvioitaessa tulee muistaa, että aineistoni tasoryhmien tekstien määrät poikkeavat toisistaan. Heikkojen esseiden luokka on muita taitotasoja pienempi, minkä takia heikkotasosten kirjoitelmien tekstuaalisista tunnuspiirteistä saadut tulokset eivät välttämättä ole yhtä laajalti yleistettäviä kuin muista tekstiryhmistä tehdyt havainnot. Toisaalta tasoryhmien hyödyntämien koheesiokeinojen lukumäärä on suhteutettu taitotasojen kokonaisvirkemäärään, joten aineiston kirjoittajaryhmien koheesiosta tehdyt päätelmät ovat vertailukelpoisia.

Tekstilingvistiikka on laadullinen tutkimusmenetelmä, jonka avulla ei kyetä tuottamaan yleispäteviä tutkimustuloksia abiturienttien esseetekstien koheesiosta. Esimerkiksi McNamara ym. (2010) ja Crossley ym. (2011) ovat hyödyntäneet tekstien koheesion ja koherenssin tutkimuksen menetelmänä korpusanalyysia, jonka avulla voidaan tarkastella määrällisesti laajoja tekstiaineistoja ja tehdä luotettavia yleistyksiä tekstien tekstiydestä. Kvantitatiivisen analyysin avulla ei kuitenkaan voida selvittää syvällisesti, miten eri tasoryhmät luovat koheesiokeinojen avulla erilaisia merkitysvivahteita. Vaikka eri taitotasojen tekstit sisältäisivät likipitäen saman määrän tiettyjä sidoskeinoja, ne saattavat poiketa toisistaan vain siltä osin, millaisia merkityssuhteita niissä hyödynnetyt koheesiokeinot synnyttävät.

Tutkimukseni teoreettinen viitekehys asettaa joitakin rajoituksia aineistoni analyysille. Hallidayn ja Hasanin (1976) sidosteisuuden analyysia varten kehittämää analyysimallia on kritisoitu siitä, ettei se kuvaa leksikaalisia koheesiokeinoja kyllin järjestelmällisesti ja täsmällisesti. Stotskyn (1983) mukaan viitekehys ei kuvaa tarpeeksi kokonaisvaltaisesti asiatekstien koheesion tuottamistapoja. Analyysimalli ei näet tee yksityiskohtaisesti selkoa siitä, miten koheesiota synnytetään sanojen johtamisen avulla. Malli ei määrittele riittävän tarkasti sitä, ovatko samasta kantasanasta muodostetut johdokset tulkittavissa osittaisen toiston esiintymiksi vai täysin eri lekseemeiksi ja voi-

daanko johtimia pitää omana leksikaalista sidosteisuutta tuottavana koheesiokeinonaan. (Stotsky 1983: 433–437.)

Myös analyysivälineistön kollokaation määritelmä on puutteellinen, sillä se ei tuo eksplisiittisesti esiin kriteereitä, joiden mukaan toiset lekseemiparit luokitellaan sanastollisiin toistokeinoihin ja toiset kollokaation ilmaisemisen menetelmiin. Esimerkiksi kollokaatiota tuottavaksi merkityssuhteeksi ryhmiteltävät vastakohtaparit voivat tuottaa tekstiin semanttisen suhteen riippumatta siitä, onko niillä taipumus esiintyä samantyyppisissä konteksteissa. Synonyymit puolestaan voivat luoda toiston lisäksi myös kollokaatiota, sillä niitä hyödynnetään hyvin todennäköisesti samoissa merkityskentissä. (Stotsky 1983: 433–437.) Myös Halliday ja Hasan (1976) tiedostavat analyysivälineistönsä johdoksia koskevat puutteet. Heidän peruseriaatteensa on, että samasta kantasanaasta johdetut lekseemit luovat tekstiin toistoa, mutta he myöntävät, ettei kyseinen sääntö välttämättä päde kaikissa konteksteissa. (Halliday & Hasan 1976: 291.) Johdosten, sanastollisen toiston ja kollokaation analyysin tulokset muotoutuvatkin paljolti sen mukaan, millä tavoin tutkija osaa osoittaa tutkimusaineiston tekstien mahdolliset lukutavat (ks. esim. Kalliokoski 2005: 225).

Witten ja Faigleyn (1981) mukaan Hallidayn ja Hasanin analyysimallin avulla ei kyetä tarkastelemaan tarpeeksi kokonaisvaltaisesti tekstin koherenssia, sillä viitekehys ei anna välineitä tilanneviitteisen sidosteisuuden tutkimukselle. Jotta tekstin tekstiä voitaisiin kuvata mahdollisimman seikkaperäisesti, koheesion ja koherenssin tutkimuksen tulisi huomioida entistä paremmin tekstin eheyttä tuottavat kontekstuaaliset tekijät, kuten tekstin tuottajan tavoite, viestinnän väline ja lukijoiden vastaanottoa ohjaavat taustatiedot tekstin topiikista. (Witte & Faigley 1981: 195, 199–201.) Tutkimukseni tarkoituksena on ollut tutkia tekstin eksplisiittisiä sidoksia ja muodostaa tällä tavoin perusta tekstin pragmaattista yhtenäisyyttä tarkastelevalle jatkotutkimukselle.

Tutkimustulosteni perusteella olen havainnut, että lukiolaisten esseetekstien koherenssin luonnetta olisi tulevaisuudessa syytä selvittää muun muassa reseptiotutkimuksen avulla. Aineistoni analyysissa selvisi, ettei runsas koheesiokeinojen hyödyntäminen välttämättä johtanut kirjoitelmien yhtenäisyyden tai ymmärrettävyyden paranemiseen. Olisikin mielenkiintoista tutkia esseetekstien lukijoiden – sekä sidosteisuuden opettajien että oppijoiden – näkemyksiä siitä, mitkä tekijät vaikuttavat eritasoisten tekstien koherenssin syntyyn. Vastaanottajien tulkintoja analysoimalla voitaisiin tuottaa tietoa esimerkiksi siitä, millaisten kielenpiirteiden ansiosta muita taitotasoa pienemmän määrän eksplisiittisiä koheesiokeinoja sisältävä hyvätasoinen essee arvioidaan koherentiksi.

Olisi myös mielenkiintoista vertailla eri tasoryhmiin kuuluvien kirjoittajien käsityksiä eri taitotasojen esseiden koherenssin ja ymmärrettävyyden osatekijöistä. Eri kirjoittajaryhmien mielipiteitä havainnoimalla voitaisiin pohtia myös sitä, onko tekstien koherenssin taso sidoksissa tuotosten ymmärrettävyyden ja luettavuuden laatuun. Tämän lisäksi olisi kiehtovaa ottaa selvää niistä tavoista, joilla eri tasoryhmittymiä edustavat, suomenkieliset opiskelijat kielentävät eritasoisten ylioppilasesseiden koherenssia edistäviä ja rikkovia tekijöitä. Tällä tavoin voitaisiin hankkia informaatiota hyvälle, keskitasoisille ja heikoille kirjoittajille leimallisesta koherenssia koskevasta metakielestä ja tehdä selkoa siitä, miten eri tasoryhmät voisivat parantaa kirjoittamisensa tasoa laajentamalla metalingvististä tietouttaan.

LÄHTEET

- Bamberg, Betty 1983: What makes a text coherent? – *College Composition and Communication. Coherence and cohesion: What are they and how are they achieved?* 34 (4) s. 417–429.
- Concha, Soledad – Paratore, Jeanne R. 2011: Local coherence in persuasive writing: an exploration of Chilean students' metalinguistic knowledge, writing process, and writing products. – *Written Communication* 28 (1) s. 34–69.
- Crossley, Scott A. – Weston, Jennifer L. – McLain Sullivan, Susan T. – McNamara, Danielle S. 2011: The development of writing proficiency as a function of grade level: a linguistic analysis. – *Written Communication* 28 (3) s. 282–311.
- Enkvist, Nils Erik 1975: *Tekstilngvistiikan peruskäsitteitä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Fahnestock, Jeanne 1983: Semantic and lexical coherence. – *College Composition and Communication. Coherence and cohesion: What are they and how are they achieved?* 34 (4) s. 400–416.
- Falck, Ritva – Grün, Karl – Lamberg, Hilikka – Murto, Mervi 2006: *Ylioppilastekstejä 2006*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Falck, Ritva – Grün, Karl – Lamberg, Hilikka – Murto, Mervi 2011: *Ylioppilastekstejä 2011*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Falck, Ritva – Grün, Karl – Murto, Mervi 2007: *Ylioppilastekstejä 2007*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Fries, Peter H. 2004: What makes a text coherent? – David Banks (toim.), *Text and texture: systemic functional viewpoints on the nature and structure of text* s. 9–50. Paris: Harmattan.
- Grabe, William – Kaplan, Robert B. 1996: *Theory and practice of writing*. London: Longman.
- Grün, Karl – Heikkinen, Kirsi – Leppilähti, Sirkku 2008: *Ylioppilastekstejä 2008*. Helsinki: Äidin kielen opettajain liitto.
- Hakulinen, Auli – Karlsson, Fred 1995: *Nykysuomen lauseoppia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Halliday, M. A. K. – Hasan, Ruqaya 1976: *Cohesion in English*. English language series 9. London: Longman.
- Halliday, M. A. K. 1994: *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- Heikkinen, Kirsi – Leppilähti, Sirkku 2009: *Ylioppilastekstejä 2009*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

- Hiidenmaa, Pirjo 2000: Lingvistinen tekstintutkimus. – Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi & yhteisö*. s. 161–190. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Hoey, Michael 1991: *Patterns of lexis in text*. Oxford: Oxford University Press.
- Juvonen, Riitta – Kauppinen, Anneli – Makkonen-Craig, Henna – Lehti-Eklund, Hanna 2011: Mitä lukiolaisten kirjoittamisesta on tutkittu? – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaiset ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 27–61. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kalliokoski, Jyrki 2005: Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 224–257. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karlsson, Fred 2006: *Yleinen kielitiede*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kauppinen, Anneli – Laurinen, Leena 1984: *Tekstejä teksteistä: muisti- ja tekstilingvistiikan sovelluksia asiategstien referoinnin problematiikkaan*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kauppinen, Anneli – Makkonen-Craig, Henna – Lehti-Eklund, Hanna – Juvonen, Riitta 2011: Johdannoksi. – Anneli Kauppinen, Hanna Lehti-Eklund, Henna Makkonen-Craig & Riitta Juvonen (toim.), *Lukiolaisten äidinkieli: suomen- ja ruotsinkielisten lukioiden opiskelijoiden tekstimaiset ja kirjoitustaitojen arviointi* s. 8–23. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kieli ja sen kieliopit: opetuksen suuntaviivoja*. Opetusministeriö. Helsinki: Edita 1998.
- Leino, Pentti 2008: Ylioppilasaineesta kypsyyskokeeksi. – Anne Helttunen & Anita Julin (toim.), *Kiittäen hyväksytyt. Äidinkielen ylioppilaskokeen historiaa ja nykypäivää*. s. 121–127. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Leiwo, Matti – Luukka, Minna-Riitta – Nikula, Tarja 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LOPS = Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Helsinki: Opetushallitus. – http://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf 11.3.2013.
- Lumijärvi, Merja – Murto, Mervi 2010: *Ylioppilastekstejä 2010*. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Luukka, Minna-Riitta 2002: M.A.K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

- Luukka, Minna-Riitta 2004a: Tekstejä, luovuutta ja prosesseja: näkökulmia kirjoittamiseen ja sen opetukseen. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 9–22. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Luukka, Minna-Riitta 2004b: Genre-pedagogiikka: askelia tekstitaitojen jatkumolla. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 145–160. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- McNamara, Danielle S. 2001: [Reading both high-coherence and low-coherence texts: effects of text sequence and prior knowledge](#). – *Canadian Journal of Experimental Psychology* 55 (1) s. 51–62.
- McNamara, Danielle S. – Crossley, Scott A. – McCarthy, Philip M. 2010: Linguistic features of writing quality. – *Written Communication* 27 (1) s. 57–86.
- Mahlberg, Michaela 2009: Lexical cohesion: Corpus linguistic theory and its application in English language teaching. – John Flowerdew & Michaela Mahlberg (toim.), *Lexical Cohesion and Corpus Linguistics* s. 103–122. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Martin, J.R. 1983: Conjunction: the logic of English text. – János S. Petöfi & Emel Sözer (toim.), *Micro and macro connexity of texts* s. 1–72. Hamburg: Buske.
- Meriläinen, Heikki 1997: *Konnektorer i bruk. Finska abiturienters inlärarvenska ur ett textlingvistiskt och språkkontrasterande perspektiv*. Joensuu: Joensuu universitet.
- Pöyhönen, Minna-Riitta 1986: *Konnektorikytkennät puhutussa opetuskielessä: opetusmonologin rakenteen tarkastelua*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- Ranta, Tuula 2004: *Miten aine syntyy. Kirjoittamisprosessi teksteinä*. – Minna-Riitta Luukka & Pasi Jääskeläinen (toim.), *Hiiden hirveä hiihtämässä: hirveä(n) ihana kirjoittamisen opetus* s. 49–66. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.
- Ranta, Tuula 2007: *Kirjoittamisprosessi teksteinä: Tekstilingvistinen näkökulma abiturienttien tekstintuottamisen menettelyihin*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 50. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Stotsky, Sandra 1983: Types of lexical cohesion in expository writing: implications for developing the vocabulary of academic discourse. – *College Composition and Communication. Coherence and cohesion: what are they and how are they achieved?* 34 (4) s. 430–446.
- Swales, John M. 1990: *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ventola, Eija – Mauranen, Anna 1990: *Tutkijat ja englanniksi kirjoittaminen*. Helsinki: Yliopistopaino.

Victori, M. 1999: An analysis of writing knowledge in EFL composing: a case study of two effective and two less effective writers. – *System* 27 (4) s. 537–555.

VISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004: Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 23.1.2013. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7.

Vuotila, Kaija 1999: ”Sallitaan sille se; onhan se yksi meistä.” *Koheesio ja koherenssi lukion ensimmäisen vuosikurssin aineissa*. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.

Witte, Stephen P. – Faigley, Lester 1981: Coherence, cohesion, and writing quality. – *College composition and communication. Language studies and composing*. 32 (2) s. 189–204.

Ylioppilastutkintolautakunta 2006: Äidinkielen kokeen määräykset. – <http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/maaraykset/ainekohtaiset/aidinkieli2007.html> 13.8.2010.

Ylioppilastutkintolautakunta 2010: Uudistuva ylioppilastutkinto. Äidinkielen kokeen uudistaminen. – <http://www.ylioppilastutkinto.fi/fi/ylioppilastutkinto/uudyot> 4.2.2011.

Ylioppilastutkintolautakunta 2012: Äidinkielen kokeen määräykset. – http://www.ylioppilastutkinto.fi/Uudet_maaraykset/Aidinkielen_kokeen_maaraykset.pdf 12.3.2013.

LIITE 1

Kieliopillisten koheesiokeinojen ja virkkeiden määrä aineiston esseeteksteissä.

Kieliopillinen koheesiokeino	Hyvätasoiset tekstit (45–60 p.)	Keskitasoiset tekstit (25–40 p.)	Heikkotasoiset tekstit (0–20 p.)
Tavallinen pronomini	67	75	28
Tekstuaalinen pronomini	30	25	34
Proadverbi tai -adjektiivi	8	6	6
Dem.pron. + toisto	2	6	2
Dem.pron. + parafraasi	20	23	7
Proadjektiivi + toisto	2	0	0
Proadjektiivi + parafraasi	5	6	3
Komparaatio	38	42	15
Substituutio	4	4	2
Ellipsi	79	73	33
Konjunktio	204	225	111
Konnektiivi	253	195	114
Virkkeet	430	373	217